आकार - 20 X 14

पत्र - 1

भा० २२५

क्षुसंद्रव्यपलं सम्यक् षड्भिर्नीरपलैः प्लुतं॥ निशोषितं हिमः स
तस्य मानं मतं पाने पलद्वयमितं बुधैः॥ दक्तस्स चूर्णीकृतं॥ अथ मन्थवि
शीते क्षुसंद्रव्यपलं क्षिपेत्॥ मृत्पात्रे मन्थयेत्सम्यक् तस्माच्च द्विपलं पि
वेत्॥ मेघयेन मपीयात्॥ अथ फांटविधिः॥ क्षुसंद्रव्यपले सम्यक् ज
लं॥ मृत्पात्रे कुडवोन्मानं ततस्तु स्रावयेत्पटात्॥ सस्याच्चूर्णद्रवः फांटस्त

नू

ह्लोद्रसितागुडादींस्तु कर्षमात्रान्विनिक्षिपेत्॥ कल्के चूर्णीकर्षसमितं
तैलं देयं द्विगुणमात्रया॥ सितां गुडसमं दद्याद्द्रवादेयाश्चतुर्गुणाः॥ पेष्य
चूर्णविधिः॥ अत्यंतशुष्कं यद्द्रव्यं सुपिष्टं वस्त्रगालितं॥ तत्स्याच्चूर्णं रजः क्षो
र्षसमिता॥ चूर्णे गुडः समो देयः शर्करा द्विगुणा मता॥ चूर्णेषु भर्जितं हिंगु दे
ड्वेत॥ लिह्याच्चूर्णं द्रवैः सर्वैर्घृताद्यैर्द्विगुणोन्मितैः॥ पिबेच्चतुर्गुणैरेव
द्रवैः॥ चूर्णावलेहगुटिकाकल्कानामनुपानकं॥ पित्तवातकफातंके त्रि

चतुर्भिः माषकैः शाणः स निष्कष्टंक एव च ॥ गद्याणो माषकैः षड्भिः कर्षः स्या-
त् ॥ चतुष्कर्षैः पलं प्रोक्तं दशशाणमितं बुधैः ॥ चतुष्पलैस्तु कुडवः प्रस्थाद्याः
॥ स्थितिर्नास्त्येव मात्रायाः कालमग्निं वयो बलं प्रकृतिं दोषदेशौ च दृष्ट्वा मात्रां प्रक-
ल्पयेत् नाल्पं हन्त्यौषधं व्याधिं यथाम्भोल्पं महानलं ॥ अतिमात्रं च दोषाय यथाम्भस्य
मानपरिभाषा ॥ अथ भेषजनामानि विधानानि ॥ स्वरसस्तथा कल्कः क्वाथश्च हि-
मे याः कषायाः स्युर्वैते लघवः स्युर्यथोत्तरं ॥ तत्रादौ स्वरसविधिः ॥ आहतात्त-
त्क्षणात्सृष्टाद्द्रव्यात्तु वस्त्रनिष्पीडितो यो रसः स्वरस उच्यते ॥ आहृतोत्की-
त्तु पहृतात् ॥ तत्स्म संपिष्टात् ॥ कुडवं चूर्णितं द्रव्यं स्वरसानामसंभवे ॥ ज-
ले द्विगुणे कृत्वा स्थितेः ॥ स्वरसस्य गुरुत्वाच्च पलमर्द्धं प्रयोजयेत् ॥ निशोषितं चा-
पिबेत् ॥ निशोषितं निशायामुषितं ॥ शितामधु गुडक्षीरं नागकेसरलवणं तथा
कोलमात्रं च संक्षिपेत् ॥ कोलं टंकद्वयं ॥ अथ तप्तजलविधिः ॥ कंडितं द्र-
क्षिपेत् ॥ भावयित्वा जलं त्यागात् देयं सर्वत्र कर्मसु ॥ भावयित्वा कोमल-
क्षिप्रं च द्विगुणे जले अहोरात्रं स्थितं तस्माद्भवेद्वा रसउत्तमः
प्रादाय अस्मकद्वंतं ॥४॥

आकार - 31*14

पत्र - 1

...न्तमुदायो पयोधिः नमस्कारः बृहस्पतिः ॥ प्रायस्य चित्तिचित्तयोः ॥ प्रायश्चित्तिः प्रा

यश्चित्तं वनस्पतिरित्यादि ॥ आकृतिगणोऽयं ॥ ० ॥ ० ॥ इति समासाश्रयविधयः ॥ समाप्ताः ॥

समर्थानां प्रथमाद्वा ॥ सामर्थ्यपरिनिष्ठितत्वं कृतसंधिकार्यत्वमिति यावत् ॥ इदमधि

क्रियते ॥ प्राग्दिश इति यावत् ॥ प्राग्दीव्यतोऽण् ॥ तेन दीव्यतीत्यतः ॥ प्रागणधिक्रिय

ते ॥ अश्वपत्यादिभ्यश्च ॥ एभ्योऽण् स्यात् ॥ प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु ॥ अश्वपतेरपत्या

दि ॥ आश्वपतं गाणपतं ॥ दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्यः ॥ प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु

दितेरपत्यादि दैत्यः अदितेरादित्यस्य वा आदित्यः ॥ यणो मयो द्वे वाच्ये ॥ मय उञो वं

चमीयएर [इति] षष्ठीपतेयस्याद्वित्वं ॥ हलो यमां यमि लोपः ॥ वा स्यात् ॥ इत्यस्य सतिलोपे

म. कौ.
२५

द्विके च त्रैयं रूपं अस्मिन् लोपे द्वित्वलोपयोर्वा द्वित्वे द्वित्वाभावे लोपे च सति एक
यं प्राजापत्यः॥ देवाद्यञञौ॥ दैव्यं दैवं॥ बहिषष्टिलोपो यञ्च॥ वाह्यः॥ ईकक्च॥ कि
ति च॥ तद्धितेष्वचामादेः॥ अचो वृद्धिः॥ वाहीकः॥ गोरजादिप्रसंगे यत्॥ गोरपत्यादि गव्यं॥
उत्सादिभ्योऽञ्॥ औत्सः॥ इत्यपत्यादिविकारान्तार्थाः प्रत्ययाः॥ स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्न
ञौ भवनात्॥ धान्यानां भवने इत्यतः प्रागर्थेष्वाभ्यां मेज्ञौ स्तः॥ स्त्रैणः पौंस्नः॥ तस्यापत्यं॥
षष्ठ्यन्तात्कृतसंधेः समर्थादपत्येऽर्थे उक्ता वक्ष्यमाणाश्च प्रत्यया वा स्युः॥ ओर्गुणः॥ उव
र्णान्तस्य भस्य गुणस्तद्धिते॥ अपुरोरादि निवृत्तेर्वा गुणोक्तिः संज्ञापूर्वको विधिरनित्य
...पपतिनैनेनस्वायंभुवामित्यादि सिद्धं॥ उपगोरपत्यमौपगवः॥ अश्वपतेः देव...

आकार - 28x15

पत्र - 1

हे जलधर मह[illegible]ाम पूर्वोक्तं वर्ज्जीश्वरस्थानमन्यस्मिन्संध्यातिरिक्तेपि काले आसाद्य प्राप्यनेत
वस्थातव्यं त्वपास्थे[illegible]ः हृत्वानां कतरि वे निवद्गीपा वद्यावत्काले भानुः सूर्यः नयनविषयं दृष्टिपथ
अत्येत्यतिकाम[illegible]ा त्तनयासे स्थातव्यमित्यर्थः यावाद्दिन्मे वेदवधारणार्थे यावद्ब्रह्मा कल्पेऽवधौमाने व नाव ३

अप्यन्यस्मिन्जलधर महाकालमासाद्य काले स्थातव्यं ते नयनविषयं यावदत्येति भानुः कुर्वन्संध्यावलिपटहतां शूलिनः श्लाघनीयामामन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम्॥३८॥

धारणा इत्यमरः किमर्थमत आह कुर्वन्निति श्लाघनीयां प्रशस्यां शूलिनं शिवस्य संध्यायां यो वलिः पूजा तत्र पटहतां कुर्वन् संपादयन् आमन्द्राणामीषद्गंभीराणां गर्जितानामविकलमखंडं फलं लप्स्यसे लभेः कर्त्तरि ल्रृट् महाकालनाथवलिपटहत्वेन विनियोगे गर्जितसाफल्यं स्यादि
त्यर्थः॥३८॥

तत्र संध्याकाले पादन्यासैर्नृत्यप्रयोगैः क्वणिता रशना मेखला यासां तास्तथोक्ताः क्वणतेरकर्मकत्वात्कृत्यर्था
कर्मकेत्यादिना कर्त्तरि क्तः लीलया विलासेनावधूतैः कंपितैः रत्नानां कंकणमणीनां छायया कांत्या खचि
तारूपिता वलयश्चामरदंडा येषां तैः वलिभिश्चामरदंडैरुज्जवलितविश्लेथ चर्मणि विश्वः चामरैर्वालव्यजनैः
क्लांतहस्ता एतेन देशिकं नृत्यमुक्तं तदुक्तं नृत्यसर्वस्वे स्वकं कंदुकं वस्त्रालि दंडिकाचामरस्रजः वीणाद्य
त्वानुपल्कुर्यान्नृत्यं तद्देशिकं भवेदिति वेश्या महाकालमुपेता नृत्यन्त्यो गणिकास्त्वत्तो नखपदेषु नखक्षतेषु
सुखान्सुखकरान्सुखहेतोः सुखेसुखमिति शाद्वालवे वर्षस्याग्रविंदून्प्राप्य त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घा
पादन्यासक्वणितरशनास्तत्र लीलावधूतै रत्नच्छायाखचितवलिभिश्चामरैः क्लान्तहस्ताः वेश्या
स्त्वत्तो नखपदसुखान्प्राप्य वर्षाग्रविन्दूनामोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान्कटाक्षान्॥३८॥
न्कटाक्षानपांगानामोक्ष्यन्ते परे रुपकृताः संतसद्यः प्रत्युपकुर्वन्तीति भावः कामिनीदत्तकटाक्ष
णां शिवोपा[illegible]फलं त्वं लप्स्यसीति ध्वनिः॥३८॥ पश्चात्संध्याबल्यानंतरं पशुपतेः शिवस्य नृत्यारंभे नृत्तां
उवप्रारंभे प्रति[illegible]जपापुष्परक्तं प्रत्यग्रजपाकुसुमारुणं संध्यायां भवं सांध्यं तेज दधानः उच्चैरुन्नतं भुजा एव
तरवास्तेषां वनं[illegible]ले नमंडलाकारेणाभिलीनोभिव्याप्तः सत्कर्त्तरि क्तः भवान्या भवपत्न्या दृ
ढः वरुणा भव[illegible]मा दृष्ट्यानुगामश्च शांतउद्वेगो गजाजिनिन दृष्टनिर्भयं यस्यास्तया अतएव
स्तिमितनि[illegible]यनेयस्मिन्कर्मणि तत्तत्तयोक्तं उद्वेगस्तु चरितः निर्भयमं पुरमामिनीतिशाद्धा

पत्र - 1

आकार - $25 \times 11 - \frac{1}{2}$

राता ॥ दृवति वनेपं ॥ पा इत्यस्य पिबादेशः । पिबति । घ्रागंधोपादाने । अस्य जिघ्रादेशः । जिघ्रति
। जघ्रौ । घ्रायात् । घ्रेयात् । घ्राता । अघ्रासीत् ॥ ध्माशब्दाग्निसंयोगयोः । अस्य धमादेशः धमति । ले
हन्तो हकारः । दध्मौ । दध्मतुः । दध्मुः । ध्मेयात् ॥ ध्मायात् । अध्मासीत् । ष्ठा गतिनिवृत्तौ । अस्य ति
ष्ठ देशः ॥ तिष्ठति । दाण् दाने ॥ अस्य यच्छादेशः । सम्प्रकृ प्रकारे रण इदानीं संप्रयच्छति ॥ ददौ । देयात् ।
दाता । अदात् । म्ना अभ्यासे ॥ अस्य मनादेशः मनति । मम्नौ । मम्नतुः । म्नः अगताविस्य ऋच्छादे
शः । ऋच्छति । आर । आरतुः । आरुः । अर्यात् । अर्ता । आर्छिच्छति ॥ स... धावादेशः
धावति । शद्लृ शातने अस्य शीयादेशः । शीयति । शीयते । षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु । अस्य
सीदादेशः । सीदति । गम्लृ । गमयमइषूणां छकारो भवति । अन्येषां विषये । गच्छति । जगाम ।
यमति यमने । यच्छति । ययाम । इषु इच्छायां । इच्छति । इयेष । अस्य वर्णविकारे ... वर्णो ... विषुवो ...
जनी जा । ज्ञा अवबोधने । जनी प्रादुर्भावे । अनयो जा आदेशो भवति । अन्विकरणो । दिवादेर्यः । जायते ।

सा० उ०
४२

नाक्र्यादेः। जानाति॥ ईहलो॥ जानीतः। जानंति॥ जानीयात्॥ जानातु॥ अजानात्॥ आत्म
नेपदेपि ज्ञुवः म्राश्रोः म्रा देर्जुः। भूस्तोपति। घातेर्गुः। परस्मैपदे प्वादीनां ह्रस्वो भवति॥ अव
दौ विषये। पुनाति। पुनीतः। पुनंति। पुनीयात्। पुनीयातां। पुनीयुः। पुनातु। पुनीतात्। अपुनात्।
पुपाव। पुपुवतुः। लुनाति। लुनीतः। लुनाबाल्लुलुवतुः॥ निविशादेः॥ निविशादेर्ङितो आत्मनेपदं स्म

ति० १

लुनंति। लुनीयात्। लुनातु। अलुनात्। अलुनीतां। अलुनन्। लुलाव। लुलुवतुः। लुलुवुः। धुनाति
धुनीतः। धुनंति। विश प्रवेशने। निविशते। जि जये। विजयते। निजिजोप पराजयते। संपश्यते। सं
ददृशे। संगच्छते॥ संजग्मे। संगृह्णीते॥ संजगृहे॥ संस्वरुते॥ संसुश्रुवे। संविते। संविदाते। संचिरते।
संपृच्छते॥ आङो दोनास्यविहरणे। आङ्पूर्वात् ददाते धातोरात्मनेपदं। भवति। सादेशलोपः। आद
त्ते॥ अनास्यविहरणे किं। आत्मनेपदं परस्मैपदमेव। मुखं व्याददाति। क्रीडोनुसंपरिभ्य
श्च। अनुकूजने। क्रीड विहरणे। अनुक्रीडते। परिक्रीडते। अकूजनेति किं। संक्रीडति चक्रं॥ समवप्रो

पा०
४२

आकार - 25 x 10

पत्र - 1

म॰मा॰
१४

अत्र प्राचा शर्षु विसर्जनीयस्य ≍क≍पौ नेत्युक्तम् नासौ सूत्रार्थः ≍क≍पयोरश्रवितत्वात् न तु स्थानिकृतत्वात् किंतु आर्थिकार्थक
यत्नेन हि तिद्धनयन्नाह ≍क≍पयोरपवादः कौनस्कुत इति कुतः कुत आगतमित्यर्थे अध्यात्मादित्वाठ्ठञ् इति प्राप्ते गणपाठसामर्थ्याद
ण् सर्पिष्कुण्डिकेति नित्यसमासइत्येव सिद्धे इह यात् स्वपदयोरनन्तु तत्रैव वक्ष्यते सेनासुरेति यदि हि षस्यान्तु कस्मात् षत्वं
स्यात्तर्हि तत्र निवर्त्यं स्यात् सन्निपातपरिभाषया चान्तरङ्गत्वेनानुष्कारोपरि वकारश्रवणेनेति भावः॥ ॥४॥ ॥इति हलं
धिः॥ ॥४॥ ॥ खर्परे सत्वादेरयमपवादः यद्यपि शर्परेनेत्र वो ध्वे नत हि च कृते सत्वे निषिद्धेपि कुप्वो≍क≍पौ न स्यात्तो वा
सःक्षौमम् अद्भिः प्सातमिति विसर्जनीयवचनात्तु विकारमात्रं बाध्यते इत्याशयेनाह नात्रत्यदिति तदेवं स्फुटयति हेति सा
प्सादौ अपवादोपरितिसूत्रे तुख्यत्वयेन तेन अन्ते यदि तु रस्य विसर्गो बाधते अपवादे वर्णेतीतिय थाश्रुतं साधु किंतु खरी
ति मत्वर्थकत्वात्तत्रयोगिनि केचित्तु नचात्र वत्सत्त्वस्याप्यावयवकतानाश्चर्यं विसर्गस्य दुर्लभत्वेन तदप्यवत्ते निष्फलत्वा
त् पाचाकल्पककाम्ये छिन्ति वृत्तिः संभवपदर्शनमेतत् नतु परित्वाणधिना ने अन्तरस्यासंभवात् प्रातःकल्पमिति
अधिकरणत्वाक्रियाधानस्यापि प्रातःकाल्पस्येह वृत्तिविषये वाक्रिमत्यधत्वम् होषाभक्त महः दिवाभक्तारात्रिरित्तिव
त् गीःकाम्यति इह इणः षइति षत्वं न तत्रापि काम्ये रोरेवेत्यस्मान्नवृत्तेः यद्यपि तत्रैवेदं पठ्यते तत्र हि षत्वमात्रप्रतिषे
धोपि पूर्वेणासत्वं स्यात् इणः षः पूर्वस्यापवादः इदं सूत्रं स इति च द्वयमपकृतं तत्रान्तवर्जित तेन षत्वं इणःपरस्य इणः परस्य पासंभवे
सः अन्यस्य सदति विवेकः पुरःप्रवृत्याइति परपालनसूरणयोः मालप्रान्तेत्यादिना क्षिप् तदन्तात्स्त्व जन्तं ततो स्फुटी
कर्तृष्यः पुरो विन्युपन्यस्तम् ह्रदुदुपधस्य ह्रदुत्तौ उपधेयस्य समुदायस्यतस्यावयवो योविसर्जनीयइति वैयधिकर
ण्येन संबंधः अन्तत्यपयेतित्तु अत्रैषोविसर्गइति संबध्यते केवलमिति सामानाधिकरण्येवैयधिकरण्यस्यान्याय्यत्वा
त् नच विसर्गस्य अवयवत्वमप्राप्तिः स्यअभिन्नमिति वाच्यम् अग्निःकरोतीत्यादौ स्याप्तिवक्तव्येन तत्सिद्धेः नचापि दे

स्कन्नः

आ० — 29 X 10

पत्र — 1

शा०-25x16

पत्र - 3

श्रीगणेशायनमः अथातःसंप्रवक्ष्यामिसुन्दरीयंत्रमुत्तमम्॥ यस्यविज्ञानमात्रेण त्रैलोक्यविजयीभवेत् १ नवधाकृतभूभागेनवकोष्ठानि कारयेत्॥ नामायंत्राणि देवेशिप्रस्तारक्रमतोभवेत् २ अष्टगतिर्योगेनहमस्मारभ्यपावर्ति॥ दशवारेणनित्यस्यलोकमोहनमाभवेत् ३ वारषोडशकंचैवाकर्षणंच भवेदिह॥ वारविंशतकंकृत्वापृथिव्यांजयमाप्नुयात् ४ वारविंशतकंकृत्वासततंपरमेश्वरि॥ करोतिमहेशानिपुरश्चरणंसुतोनरः ५ पुरश्चरणविहीनस्यतन्त्रंचवन्ध्याभवेत् जीवहीनोयथादेहिसर्वकर्मसुनक्षमः ६ लक्षामांगंलिखेद्योवैशिवतुल्योभवेद्ध्रुवः आरक्तेनविलिखेन्मोहनार्थंमहेश्वरि ७ हरिद्रयाविलिखेत्सर्वस्तंभनमाप्नुयात् धत्तूररस्यरसेनैवशत्रूच्चाटनंभवेत् ८ अंगारेणाविलिखेतशत्रोस्संमारणंभवेत् चंदनेनविलिखेत्प्रतीतोच्चविशेषतः ९ ब्राह्मणोभूर्यपत्रेणताडपत्रेणाभूभुजः वैश्यस्तुकागदेविलिखेच्छूद्रस्तुभूमिभाजके १० सुवर्णेनलिखेद्देविमोहनार्थंसुनिश्चितं ... एलिखेद्यंत्रंवशीकरणसुसिद्धये ११ अस्यभवानी

१ मंत्रस्यमदाशिव ऋषयेनमः शिरसि अनुष्टुप् छंदसेनमः मुखे आ
द्याभवानिदेवतायैनमः हृदि ह्रीं बीजायनमो गुह्ये. श्रीं शक्तये
नमः पादयोः क्लीं कीलकायनमः नाभौ सर्वांगे ममममनोवांछिता
र्थसिध्यर्थे जपेविनियोगः ॐ अंगुष्टाभ्यांनमः श्रीं तर्ज्जनीभ्यांनमः
ह्रीं शिखायैवषट् क्लीं कवचायहुं स्वाहा नेत्राभ्यांवौषट् ह्रां अस्त्रायफ
ट् अथध्यानं अर्द्धेन्दुमौलिमुकुटाममरैः स्सवंद्यामंभोजपाशस्र^
णीस्फुर्णकपालहस्ताम् रक्तांगरागभरणावसनांत्रिनेत्रां ध्यायेच्छि
वस्यवनितांमदविह्वलांगीम् वालार्क्कमंडलाभाशां चतुर्बाहुं त्रिलो
चनां पाशांकुशशरांश्चापंधारयंतीं शिवांभजे १ अथ मूलमंत्रः॥
ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं स्वाहा यथाशक्तिंजपित्वा उंगुह्यायेनमः ११ स्तोम
नार्थं हरेः हृदयाउ श्राटनहेवगणादौलाष्टकेन अंकयंत्रे णकपितं
किंतुवीजप्रकीर्त्तितं १२ रक्तांवरौरक्तगंधौरक्तमाल्यानुमेषितौ॥
रक्ताशनेविशेद्दविश्यवक्तमुक्त वाहविष्यमुक्त १३ क्षितियंनगच्छे नियतं १

ब्रह्मचारी व्रते स्थितः ब्रह्मचर्यं नरो यत्क्त तस्य सिद्धिर्भविष्यति १४ अंके यंत्रं वि
हायाप्य यः कश्चित्सिद्धिमिच्छति न तस्य भवेत्सिद्धिर्यदि विघ्नं प्रजायते
१५ काकपक्षस्ततो लेखन्यां मारणं पर्वलिखेच्च सः करोति तिल त्यंयद् जां च सर्व
सिद्धिमवाप्नुयात् १६ ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं पंचदशयंत्रसहस्त्राणि पुरश्चरणे कृतो
नरः इति श्री शिवतांडवे प्रत्यक्षोपदेश पंचदशी संपूर्णम् ॥ द्वितीयविधिः पा
र्वत्युवाच कैलासशिखरासीनं गौरी पृच्छति शंकरं ॥ पंचदश्याविधिं ब्रूहि
सर्वसिद्धिप्रदायकम् १ ईश्वरोवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि पंचदशी वि
धानकं प्राप्ति र्नानाविधि र्लोके यंत्रं सर्वाणि कीर्तिता २ पंचदशी महायं
त्रकलौ सिद्धिप्रदायकं गुह्याद्गुह्यं महालोके देवानामपि दुर्लभं ३ मारणो
च्चाटनं मू.१ द्रव्यप्राप्तिः द्वि.२ वशीकरणं तृ.३ देवदर्शनं च.४ मंत्रोद्धारं प्र
वक्ष्यामि ॐ ह्रीं क्लीं हरस्त्तथा रातन्मंत्रं महामंत्रं सर्वसिद्धिप्रदायकं ५ जल
मग्नि तथा पृथ्वी यंत्राणि च समर्पयेत् ॥ चंद्र १ नेत्र २ तथा वह्नि ३ वेद ४
वाण ५ रस स्त्तथा ६ मुनि ७ नाग ८ महाज्ञेया ९ पंचदशी प्रकीर्तिताः ॥

२ अथातः संप्रवक्ष्यामि यंत्रयोगं महाद्भुतं रविवारे ॐ दुग्धं च स्मशाने भस्मना लिखेत्॥ तस्य वर्णस्य नामानि चित्तामध्ये विलेखिये तृ ८ विक्षिप्तो जायते मर्त्यो ह्येतत्सत्यं जपेत् पंचदशी विलोमं तु संध्याकाले विशेषतः ९ चंद्रवारे ॐ ह्रीं लातु श्वेतदूर्वां च केशरं॥ श्वेतगुंजतयायुक्तं कपिलापयमध्यतः ९ यंत्रेणालिखितं सम्यकूणाकु कंठे न धारयेत् राजानं वशमाप्नोति चान्यलोकेषु का कथा १० भौमवारे ॐ ह्रीं लातु काकर कं चपदाकं यंत्रेण यस्य नामानि लिख्यते मौनिनो जलः ११ तस्य द्वारे खनेत्सम्मौ उल्लं ध्वाख्याटनो भवेत् कुटुंबादि नरास्सर्वे यदि शाक्रसमो रिपुः १२ बुधवारे ॐ ह्रीं लातु नागकेशररोचनं सर्षपातैलयुक्तं तु लिखे यंत्रं समुत्तमम् १३ वर्त्तिकाक्षिप्ततैलस्य ज्वालयेन्मंत्रभावतः नरकपाले कज्जलं हृत्वा जयेन्मोहनं जगत् १४ गुरुवारे हरिद्रे देरोचनं त्वगुरं घृतं॥ यंत्रराजं समालिख्य तस्य नामस्य मध्यकं १५ आसने निखनेच्चैव सर्वमाकर्षणं भवेत् अथातः संप्रवक्ष्यामि

३ बिल्वशाखानुलेखन्यासह संदृतीयं लिखेत् २७ एकान्ते शुभस्थाने भूमिमध्ये लघेवच वाचासिद्धिश्च जायते नान्येषां शंकरोदितं २८ अर्कपत्ररसेनैवार्कपत्रसमालिखेत् अष्टोत्तर शतं चैव रिपुनाम समन्वितम् २९ कीकरीवृक्षबध्नंतु ज्वरादि देह शूलकम् जायते नात्र संदेहो यदि शक्रसमो रिपुः ३० हरिद्रा लिखितं यंत्रे जलेनैवतु घर्षयेत् अष्टोत्तर शतं चैव मध्ये पाषाण स्तंभनं ३१ रिपुद्वारे खनेद्भूमौ सिंही कंटनुयंत्रकं कलहो जायते नित्यं भ्रातृपुत्रादि बांधवैः ३२ अपामार्गरसेनैव लिखेत् भूर्ज्जपत्रके एकाहिकं तृतीयं च चतुर्थ ज्वरनाशनं ३३ भृंगराजरसेनैव यंत्रं लेख्य सभूर्ज्जके धारये द्बाहु कंठेनु विवादे विजयी भवेत् ३४ अथातः संप्रवक्ष्यामि यंत्रविधिं सुसिद्धिदं लक्षमात्रं समालिख्यास्ति पवित्रे शुभेदिने ३५ भूमिमध्ये शुचिचित्तः भूमिशायी जितेंद्रियः हवनादिप्रकर्त्तव्यं सर्षपाद्यं तं तंदुलं ३६ शार्क्कराबैवसंयुक्तं यंत्र सिद्धिं ३

प्रयोगं तु महत्सुतं १६ भृगुवारे संकोरं वचकुष्ठमधुसमं लिखितं यंत्रराजं तु
भूर्जपत्रे सुशोभनं १७ दृष्ट्वा [illegible] पांति प्राणैरपि धनैरपि ॥ शनिवारे चि
ताकाष्टं पंचदशी विलोमकं १८ लिखितं यस्य नामानि स्मशाने निखनेद्भुवि ॥
कुक्कुटस्य तु रक्तेन क्षिपते नात्र संशयः १९ अथातः संप्रवक्ष्यामि यंत्रराजविधिं
शृणु ॥ यस्मै कस्मै न दातव्यं गोपितं न प्रकाशयेत् २० वटवृक्षे लिखेद्यंत्रं भू
मिमध्ये ततो लिखेत् वटशाखा तु लेखन्या कृष्णपक्षे चतुर्दशी २१ आरंभं
क्रियते मर्त्यं एकचित्तः समाहितः अपुत्रं क्रियते मर्त्यं धर्मार्थकाममोक्ष
दं २२ दाडिमवृक्षलेखन्या सहस्रं यंत्रं भू लिखेत् ॥ बंधमोक्षकरं सत्यं स्वा
मिप्रीतिकरं परं २३ अश्वत्थवृक्षलेखन्या यंत्रं पंचशतं लिखेत् भूमि
मध्ये दरिद्राणां नाशनं भवति ध्रुवं २४ गोमूत्रं मनःशिला श्वेतकर्पू
रं त्वगुरुं लिखेत् भूर्जपत्रे सह स्त्रै तु आम्रवृक्षे दारलकं २५ यंत्रं
चिंतयते कामं तं तं प्राप्नोति निश्चितं प्राप्नोति विपुलान्भोगानिष्ट
तुल्यो भवेन्नरः २६ बिल्वपत्ररसं गृह्य हरितालमनःशिला

- Title – अज्ञात
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages – 1 / 2 पृष्ठ
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari – देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning – प्रतिष्ठितलिंगशालग्रामविषयः यदा प्रति-
  ष्ठितं मंत्रविद्भिर्व्याविधि तदाप्रभृति—
- End – स्थाना स्त्रीहृनिर्लक्षातिरिति प्रयोगपारिजातस्
  कांचात वस्तुतस्तु स्त्रीशूद्रस्पर्शानि षेधः
  ——— ॥
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - लिं०-सं०
- Revisor -
- Author -

1. Remarks- अपूर्ण, 33 वाँ पेज मात्र उपलब्ध,

लिं०चं०
२२

प्रतिष्ठितलिंगशालग्रामविषयः यदाप्रतिष्ठितं लिंगं मंत्रवित्कुर्याद्यथाविधि तदाप्रभृति शूद्रश्च योषि
द्वापि न संस्पृशेत् इति बृहन्नारदीयप्रकरणवाक्यात् प्रतिष्ठितलिंगस्य स्पर्शनिषेधात् विहि
तमन्यलिंगेषु स्पर्शः स्त्रीशूद्रयोरपि न स्थावरेषु लिंगेषु सत्यमेतन्मयोच्यते इति लिंगेष्वेव स्प
र्शविधानाच्च तत्रापि बाणपार्थिवयोरेव स्पर्शः कार्यः तदुक्तं शिवरहस्ये स्पर्शः पार्थिवलिं
गस्य बाणलिंगस्य चादरात् स्त्रीभिः कार्यस्तथा शूद्रैरेवं शास्त्रविनिर्णय इति स्थावरेष्व
पि येत्वयंभूलिंगं तत्र स्पर्शः पर्वणि कार्यः न सर्वदा तदुक्तं ब्रह्माण्डपुराणे स्थावरेषु च लिं
गेषु यत्र दिव्यं भविष्यति तत्र पर्वणि कर्तव्यं स्पर्शनं स्त्रीभिरादरात् पूजाप्यन्या यथायोगं पं
चाक्षरपुरःसरमिति एतेन स्त्रीणामनुपनीतानां शूद्राणां च जनेश्वरे स्पर्शनेनाधिकारोस्ति
विशेषो विश्वेश्वरस्य च शूद्रो वानुपनीतो वा स्त्रियो वा पतितो वा केशवं वा शिवं वापि स्पृष्ट्वा न
रकमश्नुत इत्यादिनिषेधाच्चापि व्याख्याताः यत्तु नारदीये शालग्रामे रमाकान्तं बाणलिंगे
च शंकरं स्त्रियः शूद्राश्च नैव हि अर्चयेयुः कदाचनेति स्त्रीशूद्राणां बाणपूजनेपि ना
धिकार इत्युक्तं तदसत्स्त्रीशूद्रविषयं तदुक्तं सूतसंहितायां विरक्तानां तु शूद्राणां बा
णमत्र्पूजनं न स्मृतमिति अथवा स्त्रीशूद्रैर्बाणलिंगादेरपूजनं कार्यं तदुक्तं भविष्ये
दीक्षायुक्तैस्तथा शूद्रैर्मद्यपानविवर्जितैः कर्तव्यं बाणलिंगादौ शालग्रामशिवार्चनमि

जनं भुंक्ते स याति नरकाननंतेषु करतां व्रजेत् इत्यादि शिवपूजाऽकरणे प्रत्यवायवाहुल्यश्रवणात् त्रि-
संकामं च निसुस्थितं कथमेकस्योभयविधत्वमिति चेदुच्यते यथा ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत
तमेव वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषंति यज्ञेन दानेन तपसाऽनाशकेनेत्यादिश्रुतिषु सका-
मनिष्कामानुष्ठितस्याग्निष्टोमादिकर्मणः स्वर्गापवर्गहेतुत्वमस्तीति भावः ननु लिंगे सूक्ष्मकोटि-
भिर्दृष्टैर्यत्फलं पूजिते सति शालग्रामशिलायास्तु एकेनापि न तद्भवेदित्यादिवचनानां का
गतिरिति चेदुच्यते एकशालग्रामपूजा कोटिलिंगार्चया समा इत्यादिवाक्यस्य स्वार्थे न तात्प-
र्यं स्तावकत्वात् सर्वप्राधान्येन निंदेयं न हि निंदितुमर्हती किंतु प्रकृतं स्तोतुमर्हतीति न्यायेन
तद्वाक्यं लिंगपूजां न निंदति किंतु शालग्रामपूजां स्तौति यथा तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्यो
ऽपि मतोऽधिकः कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन इत्यत्र योगिनुस्तुत्व ज्ञानाधिक्य-
मुक्तं न तद्वत्रापीति दिक् अथ शिवपूजाधिकारिणो लिंगे ब्राह्मणेनैव पूज्योऽहं शुचि-
नाऽशुचिनापि वा स्त्रीशूद्रकरसंस्पर्शो वज्रादपि सुदुःसह इति अत्र केचित् स्त्रीशूद्राणां
स्पर्शरहितपूजानिषेधार्थत्वमविशेषेण मन्यंते केचित्तु पूजाबालेयस्त्रीव्यतिरिक्तवि-
षयमित्याहुः तदपि न बाणलिंगेऽपि हरविलिंगं न स्पृशेद्योऽहं यद्वेति सनाथामतनाथा वा त-
स्नाना स्त्री हि निष्कृतिरिति प्रयोगपारिजातोक्तेः पादात् वस्तुतस्तु स्त्रीशूद्रस्पर्शनिषेधः

अ० - 25 x ।।
पत्र - ।

विद्रोवा सर्वावस्थांगतोपिवाय: स्मरेत् पुंडरीकाक्षंसवाह्याभ्यं तरः शु
चिः ॐ पुंडरीकाक्षं पुनातु ततः कुशान्यातिलजलान्यादाय पूर्वाभि
मुखः ॐ अद्यामुक मासे ऽमुक पक्षे ऽमुकतिथौ अमुक वासरान्वि
तायाममुक गोत्रस्य पितुरमुक शर्मणः श्राद्धपत्निकाम नयासा
वत्सरैकोदिष्ठ श्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्प्य कुर्यात् ततः गायत्री
जपेत् पुनः ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महा योगिभ्य एव च नमः स्वा
हायै स्वधायै नित्यमेव नमो नमः इति त्रीञ्जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा
दक्षिणाभिमुखः भाटकौ तिलान्यादाय ॐ अद्यामुक गोत्र पितरमुक
शर्मन् सांवत्सरैकोदिष्ठ श्राद्धे इदमासनं ते स्वधा इति भाटकमुत्स

आ० - 22 x 10

पत्र - 1

ना ३ ना १

भाति इति यास्कमुनिविशेषवचो आख्यातस्य तेप्रत्ययार्थेप्राधान्यं
त्यजत इति वाच्यम् आख्यातपदं ति ङः स्वे च निरूढं न तु तिङन्तेषु इ
ति आख्यातेपि संख्यावर्त्तमानत्वादिभावस्येव संख्याकालादिरि
क्ताख्यातार्थस्यैव प्राधान्यमिति नियमात् वस्तुतस्तु प्रथमान्तार्थप्राधा
न्येपि मृगकर्तृको व्रजनं धावनस्य कर्मतासंबंधेन इति क्रियायां विशे
षणतयान्वयो न विरुध्यते यतो हि विशेष्यान्वयिना न्वयि त्वमत्रैव
शेषणत्वं धावनक्रियाविशेष्यो मृगकर्तृत्वयिनोदर्शे क्रियातद्व
यित्वरूपं विशेषणत्वं धावनक्रियाया अस्तत्वमिति न भाष्यकृ
दुक्तिविरोधो न वा हेलाजोक्तिविरोध इति तत्वम् स्पष्टं चेदं मीमांसा

न्नायं स्मकर्तृत्वावेमेति कोनामप्रपञ्चं निवारयिष्यतीति परंतु मगाकर्तृको
क्तवधावने स्थैवत्य त्रिक्रियायां कर्मतयान्वयो विवक्षित इति भाष्यकृदाशय
वर्णनात् ॥ यदपि सुवंतार्थे यथानेकं सुवंतस्य विशेषणं तथाति ङं तम
प्यास्ति ङंतस्य विशेषणं भ १ इति हेलाराजसंमतिप्रदर्शनेन कुरूपेन
विचारचारु ॥ भक्षातिप्रलयोः सहार्थत्वं तस्मयोः प्रधानार्थप्राधान्येति
नियमात् ॥ धात्वर्थनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यतासंबंधेन शाब्द
बुद्धित्वावच्छिन्नं प्रति विशेष्यतया प्रत्ययजन्योपस्थितेर्हेतुरिति का
र्यकारणभावात् एकधात्वर्थप्रकारापरधात्वर्थविशेष्यकान्वयबो
धावनसंभवतीति ॥ नच भावप्रधानमाख्यातं सत्त्वप्रधानानि ना

आ० 22 x 11 $\frac{1}{2}$

पत्र - 2

नष्टोचनरूपेणार्णवसंपदः॥ महोतिशायिवीर्येणासंपूर्णस्य महात्मनः॥२४८॥
केनत्तेनतुल्यतामेतिदेवदेवेनविष्णुना॥ यस्यांशांशावतारेणाविनामहोविलीय
ते॥२४९॥ जगदेतत्तथाप्याकुर्दीपायैतद्धिमोदिता॥ नास्तिजन्मजरामृत्युर्न्नप्राप्तं
स्वार्थमेवचेः॥२५०॥ कामाद्यासक्तचित्तत्वात्किंतुसर्वेश्वरप्रभो॥ त्वन्मयात्वात्वमा
दाद्वापराक्रोमिपठितुंनचित॥२५१॥ विष्णोमहत्त्वनामैतत्स्तत्यर्दवृषमध्वजः॥ नामै:
केनतुयेनस्यान्नत्फलंवुद्धिमेप्रभो॥२५२॥ श्रीमहादेवउवाच॥ रामरामेतिरामे
तिरमेरामेमनोरमे॥ सहस्रनामतत्तुल्यंरामनामवराननेः॥२५३॥ इतिश्रीपद्मपु
राणेउत्तरखंडेउमामहेश्वरसंवादेविष्णोमहत्त्वनाममस्तोत्रंसमाप्तं॥ मक्षकेसः
कृष्णेवृष्णगारादोनारसिंहोग्रयवामनः॥ रामोरामश्चकृष्णश्चबौधकल्कि

मुषितास्म त्वया नाथ चिरजद्दियमीश्वरः॥ प्रकाशितो न मे यस्मात्त्वदद्यादिव्यशक्तिः
ये॥२४०॥ अद्य सर्वेश्वरो विष्णुः सर्वदेवो नमो नमः॥ नवद्वादिगुरुमूर्त्तेः सामान्य इ
वचीस्यते॥२४१॥ मदीयसांद्रिमहात्म्यं न जमाता न जंति ये॥ द्विपतोपितथापापानु
प्रेक्ष्यंते कृपामया॥२४२॥ मयापी बाल्ये स्वपितुः प्रज्ञा दृष्टाव मन्निता॥ दुस्वादर्शंपाकु
श्रियानाथामितापुरा॥२४३॥ तयासंविदिता न्यस्य प्रज्ञा स्त्यो नवदादयः॥ विलसं
ति सशक्राद्यासस्तु दिन्मिवं वाचवा॥२४४॥ तयाविना के देवत्वं के स्वर्गं के परिग्रहः
सर्वे न जंति जीवंतो यातनास्विव संस्थिता॥२४५॥ ता मृते नैव चेद्य मोर्थं कामसौस्तो
द्विदूरतः॥ सुखितानां दुखितानां कुतो योग समाधये॥२४६॥ स च सा सारसारैक सर्व
लोकैकनायकः॥ वशगा कामता यस्य त्यक्त्वा त्वामपि शंकरः॥२४७॥ अन्ये नौद्धे त्येः

वि०
६

स्तापत्रयविवर्जितः॥ ब्रह्मविद्याश्रयो नर्घ्यः स्वप्रकाशः
स्वयंप्रभुः॥ स्तापत्रयविवर्जितः॥ ब्रह्मविद्याश्रयो नर्घ्यः स्वप्रका
शः स्वयंप्रभुः॥५१॥ सर्वोपेक्ष्य उदासीनः प्रणवः सर्वतः समः॥ सर्वानव
द्यो दुःप्राप्यस्तुरीयस्तमसः परः॥५२॥ कूटस्थः सर्वसंश्लिष्टो वाङ्मनोगो
चरातिगः॥ संकर्षणः सर्वहरः कालः सर्वभयंकरः॥५३॥ अनुल्लंघ्यः
सर्वगतिर्महारुद्रो दुरासदः॥ मूलप्रकृतिरानंदः प्रद्युम्नो विश्वमो
हनः॥५४॥ महामायो विश्वबीजं परशक्तिः सुखैककृत्॥ सर्वकाम्यो
नंतलीलः सर्वभूतवशंकर॥५५॥ अनिरुद्धः सर्वजीवो हृषीकेशो

पारोनीशोनिर्द्दोध्येयोऽव्ययः ॥ सर्वज्ञः सर्वगः सर्वः सर्वदः सर्वभावनः ॥४४॥
सर्वसाक्षी सर्वसाक्षः पूज्यः सर्वस्य सर्वदृक् ॥ सर्वशक्तिः सर्वसारः सर्वात्मा
सर्वतोमुखः ॥४५॥ सर्वावासः सर्वरूपः सर्वादिः सर्वदुःखहा ॥ सर्वार्थः स
र्वतोभद्रः सर्वकारणकारणं ॥४६॥ सर्वातिशायकः सर्वाध्यक्षः सर्वेश्व
रेश्वरः ॥ षड्विंशको महाविष्णुर्महागुह्यो महाहरिः ॥४७॥ नित्योदितो
नित्ययुक्तो नित्यानंदः सनातनः ॥ मायापतिर्योगपतिः कैवल्यपतिरात्म
भूः ॥४८॥ जन्ममृत्युजरातीतः कालातीतो भवातिगः ॥ पूर्णः सत्यः शुद्धबुद्ध
स्वरूपो नित्यचिन्मयः ॥४९॥ योगप्रियो योगगम्यो भवबंधैकमोच
कः ॥ पुराणपुरुषः प्रत्यक्चैतन्यः पुरुषोत्तमः ॥५०॥ वेदांतवेद्यो दुर्ज्ञेयः

आ० 32 X 15

पृ० - 5

हरिणीभार्याब्राह्मणीव विशेषतः तस्य० श्रेतस्माद्धेत्वोक्तं केपतितेवकृत्याजके अस
त्कर्मार्थनिरते पुराणार्थविवर्जिते मूर्खे पाखंडनिरते क्रयविक्रयके द्विजे राते
यां पातकं महत्स्यात् द्वि० एकाकीमित्वमस्माति भार्यापुत्रविवर्जितः आत्मजातृए
संपन्नां समानसहगोचरे न प्रयच्छति यः कन्यां न रोदेवेक्षान दुर्बलः तस्य० मृ
गीवाक्यं ततः श्रुत्वा लुब्धको हृष्टमानसः संहृत्य वाणसंधानान्मुमोच तद्धरिणीं
तदा तस्या भक्तिप्रभावेन लिंगस्यापि प्रपूजनात् तस्मिन्नेव क्षणे प्राप्ते परा प्राप्ता
मृगी तदा संत्रस्ताभयसंमग्ना पतिमन्वेष्यती मुहुः जालिमध्ये स्थिते नाथदृष्टा
सालुब्धकेन तु पुनर्वृन्तस्य पत्राणि त्रोटयित्वा करे स्थिते हिमानि पतिदिशो भागेलि
गोपरिदिदृक्षया तस्यावधार्थं तेना पवाणे धनुषि संधिते तिष्ठं तत्रैकचित्तेन कु
टुंबार्थं जिघांसया निरीक्ष्य लुब्धको यावद्वाणं तस्यां विमुंचति तावन्मृगस्य भद्रं
यस्य

वृ०
२२१

शोदृष्ट्वातांविकलाभवत् अद्यापिमभगिनीमेवैलुब्धकेनविनाशिता ममकिंजीवितव्येनतस्याःदुःखे
नपीडिता वरंमृत्युर्नशोकोवैदृष्ट्वाव्याधंविशेषतः एवंसंचिंत्यहरिणीलुब्धकंवाक्यमब्रवीत्
धनुर्द्धरवरव्याधसर्वजीवनिकृंतन देहिमेवचनंचैकंयस्मात्त्वंमांनिपातय आयाताहरिणी
चैकामार्गेणानेनलुब्धक समायाताप्यवानेवसत्यंकथयसुव्रत तच्छ्रुत्वालुब्धकस्तत्रविस्मि
तेतत्क्षणमे तत तस्यास्तुयादृशीवाणीअस्याश्चैवतथादृशी सांचैवाचागतान्नप्रतिज्ञा
पालनायच अथवान्यासमायातातयायाकथितापुरा लुब्धकउवाच अहोरात्रकृतंकु
टुंकुटुंबार्थेमयामृगि अधुनात्वांहनिष्यामिदेवानांस्मरणंकुरु तपस्तेजोबलंसर्वं
निर्दग्धंविरहाग्निना अहंजालान्मुमोक्ष्यामिभोजनंनेभविष्यति तयोक्तंलुब्धकःश्रु
त्वाकिंकरोमीतिचिंत्यच मृगीप्राहसयुक्त्याधैर्यंएवंमेनिश्चयोहृदि संचिंत्यलुब्धकंप्रा
हमृगीशोकातुराकृशा सत्यंवदमहाभागप्रत्ययोमेयथाभवेत् तस्यतद्वचनंश्रु
नजायते बलवांश्चमहातेजामेदोमांससमन्वितः अन्यश्चपीनोगौरांगोमृगोयत्रागमिष्यति
अहंचदुर्बलान्नतेमेदोमांसविवर्जिता केवलंपापभाक्त्वंहिममप्राणविमोचकः मार्गेण

ब्र०
२९०

तुंग्रवत्तस्य यो नरा युक्तो नरः तेन पापे० देवद्रव्यं गुरुद्रव्यं ब्रह्मद्रव्यं हरेत्तु यः तस्य पापेन०
दीपं दीपेन यः कुर्यात्पादं पादेन धावयेत् तेन० भर्तारं स्वामिनं दूतं आत्मानं बालमेव
च गां विप्रं च गर्भस्थं नारीं यो मारयति दुर्मतिः तेन० अवेदं वेदवचनं यत्पापं यत्पापं दांभि
केन तेन अजितेंद्रिये धूर्ते च परदोषानुकीर्तने कृतघ्ने बकदर्पे च परदाररते तथा
सदाचारविहीने च परपीडाप्रदायके परपैशुन्ययुक्ते च कन्याविक्रयकारके प
रापवादसंतुष्टे सर्वधर्मविवर्जिते वृषलीपतौ वर्द्धुषिके पितृतो रत्नरदायके हेतुके
बककर्त्तौ च कूटसाक्षिप्रदे तथा एतेषां पातकं मे स्यं यदि नायामि ते गृहं यत्पापं
पितृमातृवधे तथा तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहं यत्पापं लुब्धका
नां च यत्पापं गरदायिनां तेन० द्विभार्यः पुरुषो यस्तु समदृष्ट्या न पश्यति तस्य पा
पेन० सकृद्दत्त्वा तु यः कन्यां द्वितीयाय प्रयच्छति तेन० कथायां कथ्यमानायां मं
तरं कुरुते नरः तस्य० यतिनिंदापरो नित्यं वेदनिंदापरो हि यः तस्य० यस्य संग

ब्रह्म
स्तोयं ४५

राम
२९०

रंकौतुहलं हि मे मृगी० श्रुणु त्वं लुब्धक श्रेष्ठ कथयामि तवाखिलं अहं सर्वमहं रं
भास्वर्गे शक्रस्य चाप्सरा अनंतरूपलावण्या सौभाग्यसुखगर्विता सौभाग्यमदेकं
तया स्थित्वा व्याधो वचनमब्रवीत् नाग मिष्यति वेदन्यो जीवन्त्वमपि गच्छसि क्षुध
यापीडितो हं वैकुंठं वच विशेषतः प्रातस्त्वया मम गृहमागंतव्यं यथायथं शपथे
अब्रजत्वं हि यथा मे प्रत्ययो भवेत् पृथिवी वायुरादित्यः सत्येति श्रुति देवताः तेस्मा
त्सत्येन गंतव्यं भवत्यास्वगृहं प्रति तस्यतद्वचनं श्रुत्वा गर्भान्तोस्मा मृगी तदा वक्के
सत्यव्रति तां वै व्याधस्याग्रे पुनः पुनः मृगी० द्विजो भूत्वा तु यो व्याध वेदभ्रष्टो भि
जायते स्वाध्यायसंध्यारहितः सत्यशौचविवर्जितः अविक्रय्याणां विक्रेता न्यायान्या
नां च याजकः तस्य पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः कुपवृत्तौ तथा पापे धूर्तेवा
ग्रामकूटके नास्तिके च विशीले च परदाररते तथा वेदविक्रयिणे चैव शावसूतक
भोजने तेन पापे० मृतशय्या प्रतिग्राहे मातापितृ रपालके तेन पापेन० दानेन्दा

भ॰ कि॰
१५६

वंध्यात्वं लभते पुत्रानदुर्भगा सुभगा भवेत् मृतवत्सा जीवपुत्री काकवंध्या प्रजावती दुःखि
तो हि नरः कश्चित्सर्वदा समसुखी भवेत् एवं विधिविधानेन ज्येष्ठया त्वर्चयेत्सदा विष्णा
त्स्य प्रणामं पतिं यथाप्रसूतं तवर्णं तथा यथा गृसंकुरुष्व ज्येष्ठायांशो भवने व्रतम् नीरा
जनेन कर्तव्ये वदीपोत्राणसुभक्तितः नैवेद्य सहितैत्राश्यपत्रतीत्वत्रे युधिष्ठिर गुरुहस्ता
त्सदाय्या सोदीपः प्रज्वलितो महान् व्रतस्यो भक्तियुक्तस्तु शुचिः प्रयतमानसः म्ना
नेन विधिनाचैव व्रतेप्रासे युधिष्ठिर ज्येष्ठनाम परादेवी भुक्तिमुक्तिफलप्रदा यस्तु
पूजयते राजन् तस्मै स्वर्गं प्रयच्छति तथैव सर्वके है मासि भाद्रपदे शुक्ले पक्षे ज्येष्ठर्क्ष
संयुते यस्मिन्कस्मिन्नदिने कुर्याज्ज्येष्ठायाः परिपूजनम् तत्राष्टम्यां यदा वारो भानो
ज्येष्ठर्क्षमेव च नीलज्येष्ठेति सा ज्ञेया काटुर्लभा बहुकालिकी कृतस्नानैर्नरः कुर्यात्
स्या मन्यव्रवादिने भक्तियुक्तः शुचिः कुर्याज्ज्येष्ठादेव्यास्तु पूजनं तथा पूर्वेद्युराहृत्य सि

आवाहनम् श्वेतसिंहासनस्थानुश्वेतवस्त्रैरलंकृता वरदंपुस्तकं पाशंविभ्रत्यै तेनमोनमः
आसनम् मेहेश्रेष्ठेतपो[illegible]हेश्रम्येहेसत्यवादिनि सीराब्धेनुसमुद्भूते अर्घ्यं ज्येष्ठे नमोस्तुते
१५४२ अर्घ्यं शार्ङ्गवाणिश्चविन्दु चर्पतोमरदर्पिणीः अम्ये म्यायुधैर्युक्तां ज्येष्ठे त्वामर्चयाम्यहम्
सुरासुरनरैर्वंद्यायक्षकिन्नरपूजिता पूजितासि मयादेवि ज्येष्ठे त्वामर्चयाम्यहम् विष्णु
प्रिये महामाये सुरासुरसुपूजिते स्थूलसूक्ष्ममये देवि ज्येष्ठे त्वामर्चयाम्यहं पुष्पमंत्रः
त्वं लक्ष्मीस्त्वमुमादेवि त्वंज्येष्ठे सर्वैचामरैः पूजितासि मयादेवि वरदाभव मे सदा धा
र्पना पुरदराविविद्रूपेत्रस्मात्वेवविन्दये मलक्ष्माश्च विनाशाय सर्वकालं द्विजो
त्तम गुहंसंपूजयेद्रक्ताच्वस्त्रैराभरणादिभिः द्वादशे चतुर्वर्षाणि पूजनीया प्रयत्नतः
यावज्जन्म तथा पूर्वं विधिनानेन मानवैः ददाति वित्तं पुत्रांश्च अर्चनीया सदा स्त्रिया
अनेनाविधिना पुत्री यो हि पूजयते नरः नारी वा पूजयस्येतां तस्या लक्ष्मीर्विवर्द्धते ॥

पत्र - 2

आ० - 35 × 13

त्रुटित

कु॰ नं॰
२

ॐ श्रीगणेशाय नमः अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतं दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपंकजं १ परस्परतपः
संपत्फलायितपरस्परौ प्रपंचमातापितरौ प्रांचौ जायापती स्तुमः २ उद्घाट्य योगकलया हृदयाब्जको
शं धन्यैश्चिरादपि यथारुचि गृह्यमाणः यः प्रस्फुरत्यविरतं परिपूर्णरूपः श्रेयः स मे दिशतु शाश्वतिकं मुकुंदः ३
अलंकारेषु बालानामवगाहनसिद्धये ललितः क्रियते तेषां लक्ष्यलक्षणसंग्रहः ४ येषां चंद्रालोके दृश्यंते लक्ष्य
लक्षणश्लोकाः प्रायस्त एव तेषामितरेषां त्वभिनवा विरच्यंते ५ उपमा यत्र सादृश्यलक्ष्मीरुल्लसति द्वयोः हंसीव
कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गंगामवगाहते १ वर्ण्योपमानोपमेययोः सादृश्यलक्ष्मीः सादृश्यं हृद्यं हृदयहारकत्वेनोद्भूततया चोल्ल
सति व्यंग्यमर्यादां विना स्पष्टं प्रकाशते तत्रोपमालंकारः हंसीवेत्युदाहरणं इयं पूर्णोपमेत्युच्यते हंसी कीर्तिः स्व
र्गंगावगाहनमिवशब्दश्चेत्येतेषामुपमानोपमेयसाधारणधर्मोपमावाचकानां चतुर्णामप्युपादानात् यथा वा

य
च
राम

श्रीराम

२

दे। स्त्रियाद्यर्थं वा प्रतिपादकशब्दाभावेन लुप्तोपमेत्युच्यते लुप्तोपमा यथा वाचकलुप्ता १ धर्मलुप्ता २ धर्मवाचकलु-
प्ता ३ वाचकोपमेयलुप्ता ४ वाचकोपमानलुप्ता ५ उपमानलुप्ता ६ धर्मोपमानलुप्ता ७ धर्मोपमानवाचकलुप्ता ८ इति

लोप

नवोपमानैरदितास्त्वत्रासौ मेदादतोऽस्त्रीरीत्या हि स्त्रीलोकेन दर्शिताः तदुक्तं भेदाष्टकं श्लोकेन दर्शिताः तडिद्गौरीत्य-
त्र वाचकलोपः तडिद्गौरीत्यत्र उपमानानि सामान्यवचनैरिति समासविधायकशास्त्रेण कल्पतायाः
न्यत्र धर्मलोपस्तेनोक्तः तच्छास्त्रेण कोमलत्वादेर्व्यापि वक्तुमशक्यत्वात् कर्पूरं मीत्यत्र धर्मवाचकलोपः

ती

कर्पूरमिवाचरतीत्यर्थे विहितस्य कर्पूरवदानन्दात्मकाचारार्थस्य क्विपः प्रत्ययस्यादेन सह लोपात् अत्र धर्मलोप-
स्तेनोक्तः नयनयोरानन्दजनकतया कर्पूरं मीति तद्रूपपादनस्यापि संभवात् कांतास्मरवधूयंतीत्यत्र
वाचकोपमेयलोपः अत्र कांतेति विशेषणसामर्थ्यात् स्वात्मानं कामवधूमिवाचरंतीत्यर्थस्य गम्यमानतयाऽस्या

ल

है

गलादेर्घोवृषोर्गलान्, निंदुर्दत्ते ॥ विवेकस्तु शिरःसास्नाद्यनेकधर्मवत्त्वं कंठे नियतजिह्वत्वं यद्यप्युपमानोपमेययोर्नै
कः साधारणो धर्मः उपमाने हंसे चंद्रगर योर्गलत्वमुपादानं नयोर्मध्ये एकं स्वच्छं दुस्वशिरःसास्नाद्यनेकं वहनमज्जर
सागरलस्य कंठे नियमनं स्थापनं उपमेये वृषे गलादेर्घोर्मद्दलं स्नानं नयोर्मध्ये एकं स्वगलस्य शिरःसास्नायतं शिरःको
येनाभिनंदनं उन्नरस्य दोषस्य कंठे नियमनं कंठादुपरि वाचानुहार्दनं भिन्नमेदान् तथापि गलादेर्वृषयोस्तु विंबप्र
तिबिंबभावेनाभेदात् उपादानस्थानादीनां महत्त्विन्या दोषकरादोपादाने नाभेदात् एवं साधारणधर्मेने
तिएवं स्याद्विशेषः वलतोभिन्न[illegible]योरप्युपमानोपमेययधर्मयोरपरस्परं साहस्यादभिन्नयोः पृथगुपादानं विं
वप्रति विंबभावः इत्यलंकारिकसमयः वर्ण्योपमानधर्माणामुपमावाचकस्य च एकद्व्यनुपादाने भिन्ना लु
[illegible]मा एधार नडिहोरीइरसत्यास्या कर्पूरेणी इशीर्मम कांत्या स्मरवधू यंत्री दृशा नन्वीरुहो मया ८ यत्र मे
लेनंनत्र लाक्षीमेयश्रनरुते: नदेनकाकतालीयमाश्रिताक्षि नतंभवे ९ उपमेयादीनां चतुर्णां मध्ये एकं द्व एक

4

चंद्रगरल

आ० - 26 $\frac{1}{2}$ x 12

पत्र - 1

ह्र.ना
७ २१

• चक्षुर्वीर्यंचराष्ट्रमनोवागव्यक्तात्मांतरात्मापरमात्मामेशुध्येनमयंपंचदशातिमा:
येस्वाहैकचत्वारिंशद्दोंतद्ब्रह्मनवप्रश्नायांप्राणेनिविष्टामृतंजुहोमि॥ चतुर्वि
शतिप्रश्नायांप्राणेनिविष्टामृतंहुतंदशांगुष्ठमात्रपुरुषोद्वेचाङ्गमस्रसन्न
ह्रोवयः।सर्वप्राणानांग्रंथिरसिरुद्रोदेनेमारुप्रायैकंत्वमनेकाभिर्द्वेशिवेनमे
संतिष्ठस्वसत्यंप्राजापत्यंतस्मैवमेकमेककमरीतिः सहनाववतुःसहनौभुनक्तु
सहवीर्यंकरवावहै॥तेजस्विनावधीतमस्तुमाविद्विषावहै॥ॐशांतिः॥शांतिःशां
तिः।शांतिः॥शुभंभूयात्॥ यादृशंपुस्तकंदृष्ट्वातादृशंलिखितंमया॥यदिशुद्ध
मशुद्धंवाममदोषोनदीयते॥१॥ कुंडेकाष्टेरथेमंचेनौकायांगजपृष्टयो॥त
रोघजलसंघातस्पर्शदोनविद्यते॥२॥शुभं॥शुभं॥शुभं॥शुभं॥शुभं॥ शुभं।

२२

शा० - 25 पृष्ठ ॥

पत्र - 1

लक्षणा। जहल्लक्षणाजहल्लक्षणा जहदजहल्लक्षणा चेति यत्र वाच्यार्थस्यानन्वयः तत्राद्या यथा गंगायां घोषः मंचाः क्रोश
न्तीत्यादौ यत्र वाच्यार्थस्याप्यन्वयस्तत्र द्वितीया यथा छत्रिणः यान्तीत्यादौ अत्र छत्रिणस्तद्भिन्ने चागमनान्व
यः यत्र वाच्यैकदेशत्यागेनैकदेशान्वयस्तत्र तृतीया यथा सोयं देवदत्त इत्यादौ अत्र तत्तेदन्ताविशिष्टस्यबा
धः ननु राजपुरुष इत्यत्र राजपदस्य राजसंबंधिनि लक्षणा वृत्तौ द्वावपि लक्षणा यथा चित्रगुरित्यत्र
चित्र× गोपदस्य गोस्वामिनि लक्षणा चित्रपदस्य तात्पर्यग्राहकं धवखदिरौ छिन्धीत्यत्र धवखदिरपदयोस्तद्धर्मेत
सकाररूपाभासमानाधिवचनार्थाद्वित्वे न लक्षणा कर्मधारये तु नीलोत्पलमित्यादौ न लक्षणा निषादस्य पतिं याजये
दित्यत्रापि कर्मधारये न लक्षणा वेदबोधितयाजना इत्यत्र पत्न्या या गोपयुक्तमवेदस्याधिकारकत्वेनात्र
स्त्रीशूद्रौ नाधीयातामिति वेदस्य निषादातिरिक्तशूद्रपरत्वात् द्व्यानुयेत्र द्वितीयान्तोपस्य द्विपदस्यद
धिकमत्वे लक्षणा घटो न पट इत्यत्राभावार्थकनञो घटभिन्ने लक्षणा घटं जानाति इत्यादौ व्याख्यातस्यात्मनि लक्ष
णा रथो गच्छतीत्यादौ व्याख्यातस्य व्यापारे लक्षणा प्रजयतीत्यादौ जयार्थकधातोः प्रकृष्टजये लक्षणा उपसर्ग
स्य तात्पर्यग्राहकत्वमिति संक्षेपः गृह्णन् सिवेत्कालतपन्यानः सन्तु ते प्रभाः समाधिजन्मत्वे वस्तुयाद्यत्र गतो
भवानित्यत्र मनोलयं वियोगो भविष्यतीति बोधाद्धातुनामे न्तात्वं कारिकाः ननु तस्य लक्षणाया
मन्तर्भावात् अग्निर्माणवक इत्यत्र माणवकेऽग्निसादृश्यबोधाद्गौणीवृत्तिरस्ति मे वं मस्याः तस्य
लक्ष्यमाणगुणसंबंधात्मकत्वेन लक्षणातिरेकात् इति लक्षणानिरूपणम् ॥ नन्ववृत्तिग्रह एव पदार्थ

शेषं सुगमं नव्यास्तु गवादिपदानां व्यक्तावेव शक्तिः नन्वानन्त्यादपि गौरवादिति मेनिरे मीमांसकास्तु विशेषण-
त्वेन गोत्वादौ एव शक्तिः व्यक्तिलाभस्तु गोत्वस्याश्रयं विनानुपपन्नमित्याक्षेपादित्याहुः न तु सत् विनाप्यादेर्यं गो
श्चरतीत्यनेन व्यक्तिप्रतीतेः प्रभाकरास्तु गवादिशब्दानामानयनादिरूपकार्यान्वितगवादौ शक्तिः सर्वत्र कार्यवा
क्यादेव व्युत्पत्तेः अत एव घटमानयेत्यादिसिद्धवाक्यान्न व्युत्पत्तिरित्याहुः तन्न सत् इह कोऽप्यशुभो मिति सिद्धवाक्येऽपि पा
मराणामुपतिष्ठदर्शनात् चैत्रः पचतीत्यादौ आख्यातस्य कर्तरि शक्तिरिति वैयाकरणास्तन्न गौरवात् किंतु क
तावेव न्यायाच्च गवादिशक्तिग्रहे गृहीतशक्तिकगवादिशब्द[illegible]ज्ञानं वा करणं पदजन्यपदार्थस्मरणं व्यापारः
आकांक्षायोग्यतासत्तितात्पर्यज्ञानानि सहकारीणि शाब्दबोधः फलमिति सारं इति शब्दशक्तिनि॰ पदं च चतुर्विधं
यौगिकं रूढं योगरूढं यौगिकरूढं च अवयवशक्तिर्योगः अवयवमात्रशक्तिकं यौगिकं यथा पाचकादिपदम्
समुदायशक्तिः रूढिः समुदायशक्तिकं रूढं यथा गोपदं अवयवसमुदायोभयशक्तिकमेकजातीयार्थकं प्रतिपा
दकं योगरूढं यथा पंकजादिपदम् स अवयवशक्त्या पंकजनिकर्तृत्वेन रूपेण बोधयति समुदायशक्त्या च कम
लत्वेन अत एव समुदायशक्तिरावश्यकी यौगिकार्थरूढार्थयोः स्वातंत्र्येण बोधकं यौगिकरूढं यथोद्भिदादि
कं शक्तिरिव पदस्य लक्षणापि वृत्तिः इति पदनि॰ अथ केयं लक्षणा शक्यसंबंधो लक्षणा वर्तते च गंगायां घो
षः इत्यत्र गंगापदशक्यप्रवाह[illegible]संबंधतीरे लक्षणाबीजं तु तात्पर्यानुपपत्तिः अतएव प्रवाहे घोषतात्पर्याभा
वात्तीरे लक्षणा तात्पर्यं तु वक्तुरिच्छा वक्त्राच्चाभिसंधापिता तेन नमोनिवाकोऽव्याप्तिः सा च लक्षणा त्रिधा जह

पुस्तक -

पत्र = 1-6 = 6

आकार = 28.5 x 14

आद्यन्त = श्रीमते रामचन्द्राय नमः ।।अप्रीतिं भव जनस्याथो जनयाते ------
पंचाशता तन्मूलेऽष्टयुक्ते ह्रते च दशा ।

ली०
१

श्रीमतेरामचंद्रायनमः ॥ प्रीतिंभक्तजनस्ययोजयते विघ्नंविनिघ्नन्स्मृत स्तंवृंदारकवृंदवंदित
पदंनत्वामतंगाननम् पाटींसद्गणितस्यवच्मिचतुरप्रीतिप्रदांप्रस्फुटां संक्षिप्ताक्षरकोमला
मलपदैर्लालित्यलीलावतीम् १ वराटकानांदशकद्वयंयत्साकाकिनी ताश्चपणश्चतस्र
ः तेषोडशद्रम्मइहावगम्योद्रम्मैस्तथाषोडशभिश्चनिष्कः २ तुल्यायवाभ्यांकथिता
त्रगुंजावल्लस्त्रिगुंजोधरणंचतेष्टौ गद्याणकस्तद्द्वयमिंद्रतुल्यैर्वल्लैस्तथैकोधटकः प्रदिष्टः ३ दशा
र्द्धगुंजंप्रवदंतिमाषंमाषाह्वयैःषोडशभिश्चकर्षम् कर्षैश्चतुर्भिस्तुपलंतुलाज्ञाः कर्षंसुवर्णस्यसु
वर्णसंज्ञम् ४ यवोदरैरंगुलमष्टसंख्यैर्हस्तोंगुलैःषड्गुणितैश्चतुर्भिः हस्तैश्चतुर्भिर्भवतीहदंडः
क्रोशःसहस्रद्वितयेनतेषां ५ स्याद्योजनंक्रोशचतुष्टयेनतथाकराणांदशकेनवंशः निव
र्तनंविंशतिवंशसंख्यैः क्षेत्रंचतुर्भिस्तुभुजैर्निबद्धम् ६ हस्तोन्मितैर्विस्तृतिदैर्घ्यपिंडैर्यद्द्वादशा
स्रंघनहस्तसंज्ञम् धान्यादिकेयद्घनहस्तमानंशास्त्रोदितामागधखारिकासा ७ द्रोणस्तुखार्याः
खलुषोडशांशःस्यादाढकोद्रोणचतुर्विभागः प्रस्थश्चतुर्थांशइहाढकस्यप्रस्थांघ्रिराद्यैःकु

राम
१

दुवः प्रदिष्टः ८ पादोनगद्याणकतुल्यटंकैर्द्विसप्ततुल्यैः कथितोऽत्र सेरः मणाभिधानः खकृतै
श्चसेरैः धान्यादितौलेषु तुरुष्कसंज्ञा ९ शेषाः कालादिपरिभाषा लोकतः प्रसिद्धा ज्ञेयाः ॥ इति प
रिभाषा ॥ लीलागललुलल्लोलकालव्यालविलासिने गणेशाय नमो नीलकमलामलकांतये
१० एकदशशतसहस्रायुतलक्षप्रयुतकोटयः क्रमशः अर्बुदमब्जं खर्वनिखर्वमहापद्मशं
कवस्तस्मात् ११ जलधिश्चांत्यं मध्यं परार्द्धमिति दशगुणोत्तराः संख्याः संख्यायाः स्थाना
नां व्यवहारार्थं कृताः पूर्वैः १२ ॥ अथ संकलितव्यकलितयोः करणसूत्रं वृत्तार्द्धम् ॥ कार्यः
क्रमादुत्क्रमतोऽथवांकयोगो यथास्थानकमंतरं वा ॥ अथोद्देशकः ॥ अये बाले लीलाव
तिमतिमति ब्रूहि सहितान् द्विपंचद्वात्रिंशत्त्रिनवतिशताष्टादशदश शतोपेतानेतानयुत
वियुतांश्चापि वद मे यदि व्यक्ते युक्तिव्यवकलनमार्गेऽसि कुशला १३ ॥ न्यासः २।५।३२।१९३।
१८।१०॥१००॥ संयोजनाज्जातं ३६०। अयुताच्छोधिते जातं ९६४०। इति संकलितव्यकलि
ते ॥ अथ गुणने करणसूत्रं वृत्तद्वयं सार्द्धम् ॥ गुण्यांत्यमंकं गुणकेन हन्यादुत्सारितेनैवमु

ली॰
२

पांतिमादीन् गुण्यस्त्वधोधो गुणखंडतुल्यस्तैः खंडकैः संगुणितो युतो वा १४ भक्तो गुणः शुध्यति येन तेन
लब्ध्या च गुण्यो गुणितः फलंवा द्विधा भवेद्रूपविभाग एवं स्थानैः पृथग्वा गुणितः समेतः १५ इष्टोन
युक्तेन गुणेन निघ्नोभीष्टघ्नगुण्यान्वितवर्जितो वा १६ अथोद्देशकः॥ बाले बालकुरंगलोलनयने ली
लावति प्रोच्यतां पंचत्र्येकमिता दिवाकरगुणा अंकाः कति स्युर्यदि रूपस्थानविभागखंडगुणने क
ल्यासि कल्याणिनि छिन्नास्तेन गुणेन ते च गुणिता जाताः कति स्युर्वद १७ न्यासः गुण्यः
१३५ गुणकः १२ गुण्यांत्यमंकं गुणकेन हन्यादित्युक्ते जातम् १६२० अथवा गुणकस्य खंडे ४।८
आभ्यां पृथग्गुण्ये गुणिते युते च जातं १६२० अथवा गुणके १२ त्रिभिर्भक्तो लब्धं ४ एभि ४ स्त्रि
भिश्च गुण्ये गुणिते युते च जातं १६२० अथवा गुणकस्य स्थानविभागः १।२ आभ्यां पृ
थग्गुण्ये गुणिते यथास्थानयुते च जातं १६२० अथवा अथवा अष्टयुतेन गुणेन २० गुण्ये
गुणिते ८ घ्न गुण्यगुण्यहीने च जातं तदेव १६२० इति गुणनम् अथ भागहारे करणसूत्रं वृत्तम्॥
भाज्याद्धरः शुध्यति यद्गुणः स्यादंत्यात्फलं तत्खलु भागहारे समेन केनाप्यपवर्त्य हारभाज्यौ भ

ति

शेषमितिसंभवेत् १८ अत्र पूर्वोदाहरणे गुणितानां कानां स्वगुणच्छेदानां भागहारार्थं न्यासः १६२०
।१२॥ भाज्यात्छेदयोर्गुणः १३५ अथवा हारभाज्यौ त्रिभिरपवर्तितौ ४।५४०। चतुर्भिश्च ३।
४० ५ स्वस्वहारेण हृते फलं तदेव १३५ इति भागहारः अथ वर्गे करणसूत्रं वृत्तद्वयं॥ समद्वि
घातः कृतिरुच्यते अथ स्थाप्योंत्यवर्गो द्विगुणांत्यनिघ्नाः स्वस्वोपरिष्टाच्च तथापरेंकास्त्यक्त्वांत्य
मुत्सार्य पुनश्च राशिं १९ खंडद्वयस्याभिहतिर्द्विनिघ्नी तत्खंडवर्गैक्ययुता कृतिर्वा इष्टोन
युग्राशिवधः कृतिः स्यादिष्टस्य वर्गेण समन्वितो वा २० अत्रोद्देशकः सखे नवानां च चतु
र्दशानां ब्रूहि त्रिहीनस्य शतत्रयस्य पंचोत्तरस्याप्ययुतस्य वर्गं जानासि चेद्वर्गविधानमार्गं
२१ न्यासः ९।१४।२९७॥१०००५। एषां यथोक्तकरणेन जाता वर्गाः ८१।१९६।८८२०९।१००१०००
२५। अथवा नवानां खंडे ४।५। अनयोराहति २० द्विनिघ्नी ४० तत्खंडवर्गैक्येन ४१ युता जा
तास्सैव ८१ अथवा चतुर्दशानां खंडे ६।८ अनयोराहति ४८ द्विनिघ्नी ९६ तत्खंडवर्गौ
३६।६४ अनयोरैक्येन १०० युता जाता सैव कृतिः १९६। अथवा खंडे ४।१० तथापि सैव कृ

ली॰
३

तिः १९६ अथवा राशिः २८७ अपंक्तिभिन्नः २९४। अयुतः ३००। अनयोर्घातः ८८२००
त्रिवर्गयुतो वर्गः सैव ८८२०९ एवं सर्वत्रापि इति वर्गः। अथ वर्गमूले करणसूत्रं वृत्तं॥ त्यक्त्वो
त्याद्विषमात्कृतिं द्विगुणयेन्मूलं समे तद्धृते त्यक्त्वा लब्धकृतिं तदाद्यविषमाल्लब्धं द्विनिघ्नं न्य
सेत् पंक्त्यां पंक्तिहृते समेऽन्यविषमात्त्यक्त्वाप्तवर्गं फलं पंक्त्यां तद्द्विगुणं न्यसेदिति मुहुः पं
क्तेर्दलं स्यात्पदम् २२ अथोद्देशकः मूलं चतुर्णां च तथा नवानां पूर्वं कृतानां च सखे कृतीनां पृथ
क्पृथग्वर्गपदानि विद्धि बुद्धेर्विवृद्धिर्यदि तेऽत्र जाता २३ न्यासः ४।९।८१।१९६।८८२०९।१००१०००
२५॥ लब्धानि क्रमेण मूलानि २।३।९।१४।२९७।१०००५ इति वर्गमूलं अथ घने करण
सूत्रं वृत्तत्रयम् समत्रिघातश्च घनः प्रदिष्टः स्थाप्यो घनोऽन्त्यस्य ततोऽन्त्यवर्गः आदित्रि
निघ्नस्तत आदिवर्गस्त्र्यन्ताहतोऽथादिघनश्च सर्वे २४॥ स्थानान्तरत्वेन युतो घनः स्या
त्प्रकल्प्य तत्खंडयुगं ततोऽन्त्यं एवं मुहुर्वर्गघनप्रसिद्धावाद्यंकतो वा विधिरेष कार्यः
खंडाभ्यां वाहतो राशिस्त्रिघ्नः खंडघनैक्ययुक् वर्गमूलघनः स्वघ्नो वर्गराशेर्घनो भवेत् २५

6

राम
३

अत्रोद्देशकः नवघनं त्रिघनस्य घनं तथा कथय पंचघनस्य घनं च मे घनपदं च ततोपि घ
नात्सखे यदि घनेस्ति घना भवतो मतिः॥ २७ न्यासः ।९।२७।१२५। जातानि क्रमेण घनाः
७२९।१९६८३।१९५३१२५। अथवा राशिः ९ अस्य खंडे ४।५। आभ्यां राशिर्हतः १८०
त्रिघ्नश्च ५४० एवं घनैक्येन १८९ युतो जातो घनः ७२९ अथवा राशिः २७
अस्य खंडे २०।७ आभ्यां हतस्त्रिघ्नः ११३४० एवं घनैक्येन ८३४३ युतो जातो घनः १९
६८३ अथवा राशिः ४ अस्य मूलं २ घनः ८ अयं स्वघ्नो जातः ६४ अथ राशिः ९ अस्य
मूलं ३ घनः २७ अस्य वर्गेण नवानां घनः ७२९ एवं वर्गघनः सर्ववर्गमूलघनवर्ग इ
त्यर्थः इति घनः अथ घनमूले करणसूत्रं वृत्तद्वयं आद्यं घनस्थानमथाघने द्वे पुनस्त
थान्त्याद्घनतो विशोध्य घनं पृथक्स्थं पदमस्य कृत्या त्रिघ्न्या तदाद्यं विभजेत्फलं तु २८
पंक्त्यां न्यसेत्तत्कृतिमंत्यनिघ्नीं त्रिघ्नीं त्यजेत्तत्प्रथमात्फलस्य घनं तदाद्याद्घनमूल
मेवं पंक्तिर्भवेदेवमतः पुनश्च २९ अत्रोद्देशकः पूर्वघनानां मूलार्थं न्यासः ७२९।१९६

लब्धानि क्रमेण मूलानि ९।१७।१२५ इति परिकर्माष्टकं । अथ भिन्नपरिकर्माष्टकम् अथांशसवर्णनं तत्र भागजातौ करणसूत्रं वृत्तं । अन्योन्यहाराभिहतौ हरांशौ राश्योः समच्छेदविधानमेवम् मिथो हराभ्यामपवर्तिताभ्यां यद्वा हरांशौ सुधियात्र गुण्यौ १ अत्रोद्देशकः रूपत्रयं पंच लवस्त्रिभागो योगार्थमेतान्वद तुल्यहारान् त्रिषष्टिभागश्च चतुर्दशांशः समच्छिदौ मित्र वियोजनार्थम् २ न्यासः ३/१ १/५ १/३ जाताः समच्छेदाः ४५।३।५ योगे जातं ५३/१५ अथ द्वितीयो न्यासः १/६३ १/१४ मिथो ७ पवर्तिताभ्यां हराभ्यां ९।२ संगुणितौ हरांशौ जातौ समच्छेदौ २/१२६ ९/१२६ वियोजिते जातं ७/१२६ इति भागजातिः अथ प्रभागजातौ करणसूत्रं वृत्तार्द्धं लवा लवघ्नाश्च हरा हरघ्ना भागप्रभागेषु सवर्णनं स्यात् अत्रोद्देशकः द्रम्मार्द्धत्रिलवद्वयस्य सुमते पादत्रयं यद्भवेत् तत्पंचांशकषोडशांशचरणः संप्रार्थितेनार्थिने दत्तो येन वराटकाः कति कदर्येणार्पितास्तेन मे ब्रूहि त्वं यदि वेत्सि वत्स गणिते जातिं प्रभागाभिधां ३ न्यासः १।२।३।१।१ / २।३।४।

सवर्णिते जातं ७२ । ८० षड्भिरपवर्तिते जातं १ २ ८० एको दत्तो वराटकः इति प्रभागजातिः

अथ भागानुबंधभागापवाहयोः करणसूत्रं सार्द्धवृत्तं छेदघ्नरूपेषु लवा धनर्णमेकस्य भा

गा अधिकोनकाश्चेत् स्वांशाधिकोनाः खलु यत्र तत्र भागानुबंधे च लवापवाहे ६ तल

स्थहारेण हरं निहन्यात् स्वांशाधिकोनेन तु तेन भागान् ५ अत्रोद्देशकः सांघ्रिद्वयं त्र्यं

व्यंघ्रि कीदृग्ब्रूहि सवर्णितं जानास्यंशानुबंधं चेत्तथा भागापवाहनं ६ न्यासः २ । ३ स

वर्णिते ९/४ । ११/४ अत्रोद्देशकः अंघ्रिः स्वत्र्यंशयुक्तः स निजदलयुतः कीदृशः २/४ । ३/४ की

दृशौ त्र्यंशौ स्वाष्टांशहीनौ तदनु च रहितो स्वैस्त्रिभिः सप्तभागैः अर्द्धं स्वाष्टांशहीनं

नवभिरयुतं सप्तमांशैः स्वकीयैः कीदृक्स्याद्ब्रूहि वेत्सि त्वमिह यदि सखे अंशानु

बंधापवाहौ ७ न्यासः

१ ४ १ ३ १ २	२ ३ १ १ ८ ३ १	२ २ १ ९ ७

सवर्णिते जातं

१ २	१ ३	२ १

इति भागानुबंधभागापवाहजाती इति जातिचतुष्टयं

अथ भिन्नसंकलितव्यकलितयोः करणसूत्रं वृत्तार्द्धम् योगांतरं तुल्यहरांशकानां कल्प्यो हरो रूपमहारराशेः उदाहरणं

लीला॰
५

पंचांशपादद्विवलार्द्धमष्टानेकीकृतानब्रूहि सखे समेतान एभिश्चभागैरथवर्जितानांकिं
स्यात्त्रपालांकपयाग्रुशेषं८ न्यासः १/४ १/८ १/३ १/२ १/६ एकीजातं ३९/८ अथैतैर्वर्जितानां
त्रपालांशेषं १/८ इति भिन्नसंकलितव्यवकलितोऽ अथ भिन्नगुणनेकरणसूत्रं वृत्तार्द्धं
अंशाहतिश्छेदवधेनभक्ताल्लब्धंविभिन्नेगुणनेफलंस्यात् ९ अथोद्देशकः सत्र्यं
शरूपद्वितयेनतिघ्नंसवणामांशद्वितीयंमवेत्किं अर्द्धंविभागेनहतंचविद्वन्
दक्षोसिभिन्नेगुणनाविधौचेत् १ न्यासः २ १/३ २ ३/७ सवर्णितेजातं ७/३ ५/७ गुणितेच
जातं ५ न्यासः १/२ १/३ गुणितेजातं १/६ इति भिन्नगुणनाअथभिन्नभाग
हृतौकरणसूत्रंवृत्तार्द्धं छेदंलवंचपरिवर्त्यहरस्यशेषःकार्योभागहरेगु
णनाविधिश्च अथोद्देशकः सत्र्यंशरूपद्वितयेनपंचत्र्यंशेनषष्ठंवदमेविभज्य
दर्भीयगर्भाग्रमुतीक्ष्णबुद्धिश्छेदास्तितेभिन्नहृतौसमर्थः ११ न्यासः ५/१ १/३ २/१ १/३ पंचो
करणेनलब्धेफले १५/७ १/२ इति भिन्नभागहृतिः अथभिन्नवर्ग ३/१ ३/१ २/६ हेक

राम
५

ण्मत्त्वं वत्तार्द्ध वर्गेकृती घनविधौ तु घनौ विधेयौ हारांशयोरथ पदे च पदप्रसिद्ध्यै १२
अत्रोद्देशकः सार्द्धत्रयाणां कथयाशु वर्गं वर्गात्ततो वर्गपदं च मित्र घनं च मूलं च
घनात्ततोसि जानासि चेद्वर्गघनौ विभिन्नौ १३ न्यासः ३ छेदघ्नरूपेकृते ७/२ ४९/४ अ
तो मूलं ७/२ अस्य घनः ३४३/८ अस्य मूलं ७/२ इति भिन्नपरिकर्माष्टकम् अथ शून्यपरि
कर्मसु करणसूत्रमार्याद्वयम् योगे खं क्षेपसमं वर्गादौ खं खभाजितो राशिः खहरः स्या
त् खगुणः खं खगुणश्चिंत्यश्च शेषविधौ १४ शून्ये गुणके जाते खं हारश्चेत्पुनस्त
दा राशिः अविकृत एव ज्ञेयस्तथैव खेनोद्धृतश्च युतः अत्रोद्देशकः खं पंचयुक्
भवति किं वद खस्य वर्गं मूलं घनं घनपदं खगुणाश्च पंच खेनोद्धृता दश च कः ख
गुणो निजार्द्धयुक्तस्त्रिभिश्च गुणितः खहृतस्त्रिषष्टी १६ न्यासः ० एतत् पंचयुतं जातं
५ खस्य वर्गं ० खस्य मूलं ० खस्य घनः ० अस्य मूलं ० न्यासः ५ ते खेन गुणिताः ० खे

भिन्न

नमस्ताः स्वजाता हरगणयोस्तुल्यत्वात्तद्वत् ५ अस्मिन्विकारः खहरः न राशावपि
प्रविष्टेष्वपि निःसृतेषु बहुष्वपि स्याल्लयसृष्टिकालेऽनन्तेऽच्युते भूतगणे
षु यद्वत् १७ न्यासः ५ एते खेन भक्ता जाताः ५/० अथ प्रथमतोऽनन्तराशिः खहार इत्यु
च्यते गुणः सार्द्धक्षेपः ३ गुणः ३ हरः ० दृश्यम् ६३ अतो वक्ष्यमाणेन विलोम
विधिना इष्टकर्मणा वा लब्धो राशिः १४ अथ शून्यगणितस्य ग्रहगणिते महानुप
योगः इति शून्यपरिकर्माष्टकं॥ अथ व्यस्तविधौ करणसूत्रं वृत्तं छेदं
गुणं गुणं छेदं वर्गं मूलं पदं कृतिं ऋणं स्वं स्वमृणं कुर्याद्दृश्ये राशिप्रसिद्धये
१८ अथ स्वांशाधिकोने तु लवाढ्योनो हरो हरः अंशस्त्वविकृतस्तत्र विलोमे
शेषमुक्तवत् १९ अत्रोदाहरणं यस्त्रिघ्नस्त्रिभिरन्वितः स्वचरणैर्भक्तस्ततः सप्त
भिः स्वत्र्यंशेन विवर्जितः स्वगुणितो हीनो द्विपंचाशता तन्मूलेऽष्टयुते हृते च दश

अथ तादृशज्ञानप्राप्त्युपक्रमेण बहिरंगांतरंगसाधनान्याह आदाविति स्ववर्णाश्रमेषु शास्त्रेण वर्णिताः याः क्रियाः नित्य-
नैमित्तिकप्रत्यवायनाशादिरूपास्ताः कृत्वा समासादितशुद्धमानसः प्राप्तांतःकरणशुद्धिः तत्पूर्वमुपात्तसाधनः तद-
नुष्ठानपूर्वकमेवोपात्तानि साधनानि शमदमादीनि येन तादृशः अनेन कर्मणां बहिरंगत्वं शमदमादीनामंत-
रंगत्वं स्फुटमेवोक्तं किंच शमदमवैराग्यादिचित्तस्थैर्यपर्यंतं कर्मानुष्ठानमेवेति सूचितं ततस्तत्कर्मानुष्ठानं
समाप्य तत्त्यागात्संन्यस्येति यावत् आत्मलब्धये आत्मज्ञानाय तत्फलकाय तत्त्वमस्यादिवाक्यार्थविचाराय सद्गुरुं संश्रो

आदौ स्ववर्णाश्रमवर्णिताः क्रियाः कृत्वा समासादितशुद्धमानसः समाप्य तत्पूर्वमुपात्तसाधनः समाश्रये-
त्सद्गुरुमात्मलब्धये ॥७॥ क्रिया शरीरोद्भवहेतुरादृता प्रियाप्रियौ तौ भवतः सुरागिणः धर्मेतरौ तत्र पुनः
शरीरकं पुनः क्रिया चक्रवदीर्यते भवः ॥८॥

विविदिषंतीत्यादिलक्षणलातीतं समाश्रयेत् सेवेत अनेन व्युत्पत्तिबलेन स्वयमेव वाक्यार्थविचारः क्रियमाणो न
फलायेति सूचितम् ॥७॥ संसारस्याविद्यकरूपत्वात्तन्निवृत्तेस्तत्कारणज्ञाननिवृत्तिमूलकत्वात् अज्ञाननि-
वृत्तेश्च तत्त्वज्ञानैकसाध्यत्वात् तत्त्वज्ञानस्य च वेदांतविचारसाध्यत्वात् तदर्थं गुरुं समाश्रयणमित्याह क्रियेति भ-
वः संसारश्चक्रवादिपरिवर्तमानः ईर्यते कथ्यते न देवोपपादयति आद्यता आदरपूर्वं पूर्वजन्मार्जिता क्रिया एतस्य
शरीरोद्भवस्य जन्मनो हेतुः तत्र जन्मनि सुरागिणो विषयाभिलाषवतः तौ शास्त्रप्रसिद्धौ धर्मेतरौ धर्माधर्मौ प्रियो

~~पत्र - 4~~

पत्र - 2

आ० - 24 X 11

सप्तमीएवंसंप्रदायेपि अन्यथा मद्गुरावर्यांश्याकारे बोध्यः तथाचप्रकारतानिरूपिता
धिकरणत्वसप्तमीविधिवत्सूत्रनद्भावविधिकर्मयोग्यताकर्तृकाहरिकर्म।
वे० कंदेवदत्तव्यापारजन्यंफलजनकमितिबोध्यः आनन्दमयइत्यत्रप्रचुरार्थः अथवा न
५३ प्रचुरानन्दत्वमितिबोध्यः तत्प्रकृतवचनेमयट्प्रत्ययभावेधिकरणेकाम्यय
ट् तत्रानन्दमयपदस्योक्तब्रह्मात्मनोतिनिर्धर्मकत्वादानन्दरूपत्वेनतदधि
करणत्वाभावाच्चकथंमयडितिचेन्न निर्धर्मकस्यापिव्यावहारिकप्राचुर्यस
द्धर्मकत्वात् तर्हिंप्रियत्वसम्बन्धस्यावैकल्पिकत्वेपि आधाराधेयभावोबोध्यः ५३
अतएवविकारप्राचुर्येनिवेत्यात्तुर्यादिनिप्रासमहत्त्वम् अथवातदितियोग

भवेत्तु सामानाधिकरण्येन संबन्धेन शास्त्रीयविशिष्टे लौकिके न तु केवल लौ
किके नापि केवलशास्त्रीये इत्यूचुर्वैयाकरणनव्याः तन्न मस्तिके तस्य लौकि
कसंभवेन पुंमस्तिके समवराग्रस्थात् ननु पशुनायजेतेत्यादौ शास्त्रीयपुंस्त्वसा
धयसाधारण्येन पुंस्त्वस्याविवक्षितत्वात् नह्रियायायागइतिमीमांसकोद्घोषः
कथंसङ्गच्छते इति चेत् छागो वा मंत्रवर्णादितिषाष्ठाधिकरणेन तन्निर्णया
त् शास्त्रीयमपि लिङ्गं लौकिकलिंगवद्दृष्टाद् बाधे भासते न चैवानुभवात् को
श्वादिग्रामारण्याद्भाष्येतु सलादीनामुपचयापचयइतिस्त्वं पुंस्त्वस्त्रीत्वन
पुंसकत्वमुक्तम् अथ तद्धितार्थो निरूप्यते तत्राग्नेयमित्यादौ देवताविशिष्टं

श्रीः

५२

देयन्नासयागर्थः पूषन्नानन्नग्रहः सर्वत्रासभेदेनान्वयः तथाचान्यभिन्नदेवतासं
बंधीति बोधः अथवाग्निस्तिदेवताकत्वविशिष्टकर्मदेयमिति बोधः सदैवदेवता
त्वस्यानिरूपकतासंबंधेनान्वयः नन्वेवमह्निनेनचतुर्थ्यातासंप्रवर्णेऽपिन
देवतासङ्गतिलक्षणं देवल्लन्त्रपरसमर्थमिति मीमांसकोक्तन्यायेन लक्षणमिति चे
त् इष्मन्तद्धितेषु मात्वर्णागमर्थदेवतासंबंधः तथाचस्कृतिलिंगेनादीनां
बलाबलत्वम् तद्धितपदकार्थीभावस्यैकारात्वान्नित्वम् ब्राह्मणवद्धीनम्मा
दौ ब्राह्मणप्रतियोगिकसादृश्यस्याध्ययनक्रियायामसंभवात्तत्कर्तृकाध्ययने
लक्षणा तथाच ब्राह्मणकर्तृकाध्ययनप्रतियोगिकसादृश्यवदध्ययनमिति बो

न

3

५२

धःऐन्द्रियगाद्यग्रीष्मादौ नवनिष्पत्ययः। अत्रानिपदिकत्वात् किंचसादृश्यपवि
घ्रेष्यकत्वं हि प्रतिनाम्नत्रेयापत्तिस्थितेहे न तन्नाशनत्वसादृश्यपथिवार्थः किन्तुसंभाव

७९व

नानिकोत्स्वहेव नडुभंमन्तेह्यवभाग्नेव वैतिडऽन्ये नोद्यमानमतिस्मरविन्दव
त्स्वरंसनिमत्र [illegible] भवतिक्रियाध्याहारः नद्यावत्[illegible]स्तुदरतावित्भवनसद्द
पं हस्तदरमुद्भवनमिति बोधः। प्राप्नोतेन तुल्सामभ्यो रिस्यत्रनवतिर्भवतिउ
घेमयस्क्रियात्वेन स्य ग्रहणेः तत्रनस्येतिवतिः नद्भुणादित्वेपिमधुरावत्ता
दलिवुत्रकेषाकारः मधुराघतियोगिकसादृश्यवत्तादलिवुत्रकाधिकरणकः
प्राकारइतिबोधः अत्रमथुरा[illegible]पदं लाक्षणिकं तस्मादेवतापकात्मथमार्थेस

कुल आकार - 34 x 12 $\frac{1}{2}$

पत्र - 17

अथ प्रसंगात्सुवर्णस्य तैजसत्वं विचार्यते अत्र मीमांसकाः सुवर्णं पार्थिवं नैमित्तिकद्रवत्वात् घृतवदि
ति अनुमानेन सुवर्णं पार्थिवं नच सुवर्णस्य पृथिवीत्वे तदीयद्रवत्वस्याग्निसंयोगेन नाशापत्तिः घृतादिद्र
वत्ववदिति वाच्यम् सुवर्णद्रवत्वव्यावृत्तविजातीयद्रवत्वनाशत्वस्यैवाग्निसंयोगजन्यतावच्छेदक
त्वात् नच वैजात्ये मानाभाव इति वाच्यम् आतपनाशजन्यद्रवत्वनाशे व्यभिचारवारणायातप(
नाशाजन्यत्वनिवेशे गौरवेण लाघवादातपनाशानाश्यद्रवत्वव्यावृत्तवैजात्यनिवेशस्यावश्य
कतया सुवर्णद्रवत्वव्यावृत्तस्यैव सिद्धेः नचात्र पीतरूपवद्विशेषवद्द्रव्यात्मकसुवर्णस्य पक्षत्वे उप
ष्टंभकपृथिव्यंशमादाय सिद्धसाधनम् तैजससुवर्णस्य पक्षत्वे, प्रसिद्धिरिति वाच्यम् सुवर्णपद
वाच्यत्वस्यात्यंतानलसंयोगेप्यनुच्छिद्यमानद्रवत्वस्यैवापक्षतावच्छेदकत्वात् नच धर्मिग्राहकादौ(
पीतद्रव्यविशेषस्यापि सुवर्णपदवाच्यतया सिद्धसाधनमिति वाच्यम् अवच्छेदकावच्छेदेन साध्यसि
द्धावंशतः सिद्धसाधनस्यादोषत्वात् इत्याहुः अत्र नैयायिकाः उक्तानुमानस्याप्रयोजकतया सु
वर्णे पृथिवीत्वसिद्धिर्न संभवतीति तत्र तैजसत्वमेवोपेयते तत्र मानं च सुवर्णं तैजसम् अत्यंतान
लसंयोगे सत्यनुच्छिद्यमानद्रवत्वात् यन्नैवं तन्नैवं यथा घृतादिकमिति केवलव्यतिरेक्यनुमानमा
नमेव नचाप्रयोजकत्वम् अग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यमिति श्रुतेरेवानुकूलतर्कत्वात् नचो

कृहितोऽसाधारण्येनत्वपादुष्टत्वमितिवाच्यम् असाधारण्यस्यसत्प्रतिपक्षोत्थापकतयादूषकत्वेनतस्य
चतुल्यबलत्वएवसंभवेनसाध्याभावसाधनेऽनुकूलतर्कविरहेणसाध्यसाधनेचोक्ततर्कसत्त्वेन
तुल्यबलत्वाभावेनतस्यादोषत्वात् नचसुवर्णस्यतैजसत्वेतत्रपीतरूपगुरुत्वयोरनुपपत्तिरि
तिवाच्यम् तयोरुपष्टंभकभागगतत्वात् नचहेतुस्वरूपासत्त्वंदुर्वारमितिवाच्यम् प्रहरणात्मका
दिस्थलकालीनतस्यैवपक्षतैजसत्वात् युज्यतेचैतत् अन्यथात्यंतानलसंयोगेनपीतरूपवति
घृतद्रवत्वनाशापत्तेः मन्मतेतुजलसंबंधघृतावतिसंयोगेपिद्रवत्वादिनाशानुत्पत्त्यानैमित्तिक
द्रवत्वादिनाशंप्रतिपार्थिवान्यद्रवद्रव्यसंयोगस्यप्रतिबंधकतयातैजसद्रुतसुवर्णात्मकद्रव
संबंधस्यसत्वान्नोक्तापत्तिःसंभवतीति नचसुवर्णस्यतैजसत्वेघटपाकदृष्टांतेनकथंतत्ररक्त
रूपोपलब्धिरितिवाच्यम् जलोपधगतरक्तरूपोपलब्ध्युपगमात् नचसुवर्णस्यतैजसत्वे
तत्रतच्छुक्लभास्वररूपप्रत्यक्षापत्तिरितिवाच्यम् उपष्टंभकपृथिवीभागगतपीतरूपेणतस्या
भिभवात् नचैवमप्यंधकारेतद्ग्रहणापत्तिः बलवत्सजातीयग्रहणप्रयुक्ताग्रहणस्यैवाभिभ
वतया तदानींपीतरूपाग्रहणेनतस्याभिभावकत्वासंभवादितिवाच्यम् लाघवेनैतत्रसजा ताम
तीयसंबंधस्यैवतत्त्वेनांधकारेपित्वाश्रयपार्थिवसंयोगिसमवेतत्त्वात्मकसंबंधस्यसत्वा

दिति अत्र मीमांसकनव्याः उक्तानुमानान्न सुवर्णे तैजसत्वसिद्धिरिति [illegible] अत्यंतानलसंयोगेना
दिहेत्वसिद्धेः न चैवं तत्रात्यंतानलसंयोगेन द्रवत्वोच्छेदापत्तिरिति वाच्यम् इष्टापत्तेः अत एव सुवर्णे द्रुते
द्रुततरं द्रुततमम् इति प्रतीतेरप्युपपत्तिः न चैवं तत्र द्रवत्वस्यात्यंतोच्छेदापत्तिरिति वाच्यम् सुवर्णेऽ
ग्निसंयोगात्पूर्वं द्रवत्वनाशकाले द्रवत्वान्तरोत्पादकसामग्र्यनियमतः स्वीकारात् वस्तुतस्तद्रूपप्र
तीतिप्रयुक्ता विजातीयद्रवत्वनाशं प्रत्येवाग्निसंयोगस्य हेतुत्वमातु सुवर्णद्रवत्वे तादृशवैजात्यानङ्गीकारे
तादृशकारणाभावान्न सुवर्णद्रवत्वनाशापत्तिः यत्तु तत्राग्निसंयोगात्पीतरूपनाशापत्तिवारणायाप
पीतरूपादिनाशप्रतिबंधकत्वेन कॢप्तस्य द्रवद्रव्यसंबंधस्य घटकतया द्रुतद्रव्यं किंचित्सिध्यति त
च्च पृथ्वीं न पृथिवीपार्थिवद्रव्यसंबंधस्य रूपनाशप्रतिबंधकत्वात् नापि जलं निमित्तहत्वात् अतस्त
दुभयभिन्नत्वेन तेजस्त्वं सिध्यतीति तन्न सुवर्णे दृढाग्निसंयोगे रूपनाशकतावच्छेदकवैजात्या
नुपगमेन विजातीयाग्निसंयोगाभावे नैव तत्र पीतरूपनाशापत्तिवारणसंभवेन द्रवद्रव्यसंबंधस्य
प्रतिबंधकत्वमाननाभावात् तस्मात्सुवर्णं पार्थिवं लोमितिक द्रवत्वात् घृतवदित्यनुमानेन सुवर्णस्य व्या
प्तिनिश्चित्ते जोंतराकल्पनप्रयुक्तलाघवतर्कसहकृतेन सुवर्णस्य पार्थिवत्वमेवेति प्रतीत्या द्रुतं दृष्टत
त्त्वव्याप्तेः पत्यंप्रपधमं हि दृढमिति अत्र सुवर्णस्य तेजस्त्वसिद्धेर्दुर्वारत्वात् नव्यत्वस्या अस्ते निर्मि

तत्कारणतामादायाप्युपपत्त्या न तेजस्त्वसाधकत्वमिति वाच्यम् तस्याप्युपादानप्रकरणस्थत्वेन तत्का-
र्यकुम्भशक्यत्वात् इति दिक् यत्तु मणिकारस्य वायुप्रत्यक्षतावादिनो मीमांसकं प्रति प्रत्युद्भूतस्पर्शवत्त्व-
स्य बहिर्द्रव्यप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नं प्रति प्रयोजकत्वमुपेयं वा यो: प्रत्यक्षत्वं त्वयोपेयते तदा सुवर्णे रूपे तेजो-
द्रव्यमुद्भूतरूपमनुद्भूतस्पर्शप्रत्यक्षत्वं न स्यादिति दूषणमुक्तेन सुवर्णे तैजसत्वबाधस्यावतारणं तन्न सम्य-
क् उद्भूतरूपवत्सुवर्णेऽस्योद्भूतस्पर्शनित्वनियमात् यथा सुवर्णस्य चाक्षुषत्वानुपपत्तिः उद्भूतरूपेणा-
तेजस्त्वविशिष्टद्रव्यत्वानुपपत्तिः उद्भूतस्पर्शमाने नहि सुवर्णे तत्त्वविशिष्टद्रव्यप्रमितिः इति वक्तुं शक्यं नचैवं त्व-
चा त्वे सुवर्णत्वग्रहापत्तिर्जातेर्व्यक्तिग्राहकग्राह्यत्वादिति वाच्यम् सुवर्णत्वजातेः सुवर्णगतजातिविशेष-
व्यंग्यत्वात् अतएव निकषघर्षणाद्यपेक्षा अन्यथा सन्निकर्षग्रहणेऽपि त्वगिन्द्रियाद्ग्रहतया तत्रापि उद्भूतस्प-
र्शो न स्यात् तस्मात् स्पर्शग्रहे तु सुवर्णे तैजसत्वबाधाभिरुत्थे वमरणीयमम भाति एवं बहिर्द्रव्यप्रत्यक्षे म-
हत्त्वोद्भूतरूपयोरपि हेतुत्वं ते न प्रमाणवायुचक्षुरादीनां न प्रत्यक्षतापितिः नन्वालोकसंयोगानवच्छे-
दकावयवावच्छेदेन चक्षुः संयोगसत्त्वे चाक्षुषत्वावारणाय स्यावच्छेदकावच्छेदेन मत्वसंबन्धेनालोकसंयोगवि-
शिष्टचक्षुः संयोगत्वेन हेतुत्वं वाच्यम् तत्र विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहेण कार्यकारण-
भावद्वयम् अवच्छेदकाणोरवं च एवं कं भूयो वायवनवच्छिन्नचक्षुः संयोगादि सत्त्वे प्रत्यासत्तेरावारणाय प्रत्य-
दिमत्य कं भूयी वायवयवावच्छिन्नचक्षुः संयोगत्वादिना हेतुत्वे गौरवमिति तदपेक्षया लाघवेन विजाती-

४

रम

३

यवन्तु: संयोगाश्रयेवद्रव्यचाक्षुषहेतुत्वं वाच्यम् उक्तरूपत्वेन तन्मात्रवादेवतेनोक्तापत्तिरेवं चालोकसंयोगस्य
महत्त्वोद्भूतरूपवतोश्च हेतुत्वमनर्थकं वैजात्यस्य फलबलकल्प्यत्वेनांधकारे घटादिचक्षुः संयोगे वै
जात्यानभ्युपगमात् प्रसंगोऽवाप्युक्तः एवं चक्षुः संयोगेऽपि वैजात्यानभ्युपगमात् विजातीयचक्षुः सं
योगरूपकारणविरहादेव तत्कार्यापत्तिविरहात् इति स्थित्वेनांधकारकालीनचक्षुः संयोगाश्रयेवालोकस
मवधाने प्रत्यक्षजनकत्वेनाभावप्रत्यक्षे विजातीयचक्षुः संयोगवद्विशेषणतायाः प्रत्यासत्तित्वेन भू
तलादावधकारप्रत्यक्षानुरोधेन चांधकारेऽपि घटभूतलादिचक्षुः संयोगे वैजात्योपगमस्यावश्य
कत्वेन घटभूतलादिचाक्षुषवारणाय तत्रालोकसंयोगहेतुत्वस्यावश्यकत्वाच्च एवं मतेऽप्येव द्रव्यक्रि
याघटादौ प्रसंगो दुर्वारश्चक्षुः संयोगजातत्वं तत्र वैजात्यनियामकस्यैकत्वेन घटादिचक्षुः संयोगादा
विव प्रसंगादिचक्षुः संयोगेऽपि वैजात्योपगमस्यावश्यकतया प्रसंगादिस्तत्प्रत्यक्षवारणाय महत्
त्वोद्भूतरूपयोश्चाक्षुषहेतुत्वमावश्यकम् न च घटादिरूपतानद्भूतादेरेतस्यापि विशिष्य वैजात्य
वदिन्द्रहेतुत्वमुपेत्य वैजात्यस्य प्रसंगवादिचक्षुः संयोगसाधारणेऽपि सिद्धिरिति वाच्यम् एवं
तद्धेतुत्वकल्पनामपेक्ष्य महत्त्वोद्भूतरूपयोर्हेतुत्वकल्पनस्यैवौचित्यात् क्रियाकर्मजस्य संयो
गजस्य च चक्षुः संयोगस्य चाक्षुषजनकतया कर्मजन्यतावच्छेदकसंयोगजन्यतावच्छेदकजा

तिस्यां संकरान्नोक्तजातेर्जातयकल्पना संभवः नच कर्मज एव संयोगस्यानुपपत्तेस्तन्नीलनादि
क्रियानुविधानादिति वाच्यम् चक्षुःसंयुक्ते कपालादावुत्पन्नेन घटादिना संयोगजस्यापि
चक्षुःसंयोगस्य संभवादिति चेदत्राहुः आत्मादेरूपाद्यभावस्य चाक्षुषत्वे आत्मादिवृत्ति
चक्षुःसंयोगस्यापेक्षणीयत्वात् आत्ममनःसंयोगसाधारणीं वृत्तिं जातिं कर्मजन्यतावच्छेदकं जाति(
व्याप्यमेव आत्मादेश्चक्षुरादिसंयोगस्य कर्मजस्यैवासंभवात् नचात्मादिसंयुक्ते चक्षुष्युत्पन्ने
जातस्य चक्षुरादेः संयोगजोप्यात्मादिसंयोगः इति वाच्यम् तथाप्यात्ममनःसंयोगस्य कर्मज
त्वनियमादिति बहिरिन्द्रियप्रत्यक्षे चोद्भूतरूपत्वेनैव हेतुत्वं नीलत्वादिव्याप्यानुद्भूतत्वाभा
वकूटरूपस्योद्भूतत्वस्य कारणतावच्छेदकत्वे विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहेण कारण
बाहुल्यादवच्छेदकगौरवाच्च अनुद्भूतरूपाभावस्य स्वातन्त्र्येण हेतुत्वाच्चक्षुरादीनां न प्रत्यक्षम्
एवं द्रव्यस्पार्शने उद्भूतस्पर्शाभावस्य हेतुता कल्प्यते तेन प्रभायां न स्पार्शनम् द्रव्यस्पार्शने
स्पर्शस्य च न हेतुत्वं तिः स्पर्शानां गगनादीनां नीरूपत्वे न रूपहेतुत्वे पत्येव प्रत्यक्षत्वापत्तेः तत्र हे
तुतायां कारणस्य प्रत्यासत्तिः समवायः कार्यस्य तुद्भव वृत्तिर्लौकिकविषयता कार्यता
वच्छेदकं च बहिरिन्द्रियप्रत्यक्षत्वं तत्र समानसामग्र्यसत्त्वम् मानसान्यत्वविशेषणादात्ममानसेनाव्य(

दै

६ तम

२

हलइतिलकारः अलहलवलरलझलशलसंज्ञार्थः पुनर्हकारोपदेशास्तुवलरलझलशलसु
हकारग्रहणार्थः हदिहि स्वपिहिरुदादिभ्यइतिवलादिलक्षणइट् स्निहित्वास्नेहित्वानत्क्वासेडि
तिनिषेधबाधित्वारलोव्युपधादितिवाकित्वम् अरागधांप्रत्वस्यासिद्धत्वेपिहकारस्यझलत्वात्झ
लोझलीतिसलोपः अलिदन शलइतिक्सः ननुपुनर्हकारोपदेशस्यावश्यकत्वेपिशर्मध्येएवहका
रंपठित्वा अलोंत्यस्य हलोनन्तराःसंयोगः झलोझलि लइगुपधेत्यादिसूत्राणिप्रावर्तिलानुबंधानि
तावति अरोंत्यस्य हरोनन्तरासंयोगइत्येवंरूपेणसूत्राणिबंधान्येवचकृतानि हलितिपृथक्सूत्रंन्यस्य
नाममेवम् तथाहिसतिहरीहसतिहरीहरिरित्यादिनसिध्येत् तत्रखरवसानयोर्विसर्जनीयोवा
शरीत्यादिप्रसंगादतोहलितिसूत्रमावश्यकमेव एवंचहलितिसूत्रेंत्यमितिवक्ष्यमाणग्रंथोपि
स्वरसतस्संगच्छते अणादिसंज्ञार्थानीति अणादिसंज्ञाअर्थःप्रयोजनंयेषांतानीतिविग्रहः अणादि

४

संज्ञाभ्य इमानीत्यस्वपदविग्रहो का अर्थेन नित्यसमासो विशेष्यलिंगता चेति वक्ष्यमाणत्वात् एषामेत्याद्
नइति एषां सूत्राणाम् अंत्याणादयो हलंत्यमनुपपदं वक्ष्यमाणेनेत्संज्ञेकादेत्यर्थः अकारश्चेति अनंत्य
त्वात् नु प्रवृत्तिः वचनविपरिणामेन इदिति संबध्यते इत्संज्ञा वास्तु उपदेशेजनुनासिक इत्यनेन एवं
वाणादिभिरादिरंत्येनेति वक्ष्यमाणेन प्रत्याहारग्रहणादणादिसंज्ञार्थानीति पदुक्ते संगच्छते इति भावः
अकार उच्चारणार्थ इति ननु लण्सूत्रस्याकार इव प्रयोजनार्थ इत्यर्थः हलंत्यम् अंतेऽवसाने भवं
अंत्यम् दिगादित्वात् यत् उपदेशेजनुनासिक इत्यत उपदेश इति चानुवर्तते आदिरंत्येनेति सूत्रे
ण सहान्योन्याश्रयमाशंक्य आवृत्त्यातत्परिहरति हलितिसूत्रेऽत्यमिति हलि अंत्यमिति विग्रहे स
प्तमीतियोग विभागात्सुप्सुपेतिवा समास इतिभावः पक्षे षष्ठीतत्पुरुषो वा हलितिसूत्रस्यांत्यमित्या
ख्यानसंभवात् आदिरंत्येनसहेता अंत्येनेति किं सुडिति प्रत्याहारः तत्रैकवचनादयवे नमा

राम
४

मू. दितिकाशिकाकृत् यद्यपि टकारांतसंघस्य टाटकारोप्यंतो भवति तथाप्यंतेति ग्रहणसामार्थ्यादंत्यत्व
प्रयुक्तायस्येत्संज्ञानेनैव प्रत्याहारः नहि टटकारे हलंत्यमितीत्संज्ञा प्रवर्तते नचैवं रप्रत्याहारसिद्धेः लसू
त्रस्थावर्णस्यानुनासिकत्वप्रतिज्ञासामार्थ्यादनेनैवानापि इत्ना प्रत्याहारः सिध्यति इति ग्रंथ
काराशयः निष्कर्षस्त्विह स्वौजसमौडिति सूत्रे दर्शयिष्यते विस्तरस्तु शब्दकौस्तुभे ऽनुसंधेयः इ
नेति किं रप्रत्याहारो यथा स्यात् स ह्यनुनासिकत्वप्रतिज्ञासामर्थ्यादनेनेनापि इत्ताग्रहणं इत्युक्तम्
नचैतादिते ऽन्येन स्य विरहे लस्यते इति शब्दकौस्तुभे स्थितम् अज्जाद्यंताभ्यामवयवाभ्यामवय
वीसमुदाय आक्षिप्यते तस्य युगपल्लंडेप्रयोगाभावात् अवयवे अवतरंति संज्ञामध्यगे भुविभ्रा
म्यति न त्वाद्यंतयोः संज्ञास्वरूपांतर्भावे एतयोः परार्थ्ये निर्णयादिप्रयाशयेनाह मध्यगानामिति स्व
स्य चेति स्वं रूपमित्यतोऽनुवर्तते इति भावः स्वं रूपं वा दरिकेण गृह्यते नांतयस्य अंत्येनेत्य प्रयानत्

तीयाविर्देशास्त्वनाम्नामुत्सर्गतः प्रधानपरामर्शिकत्वात् ननु स्वमित्यस्यानुवृत्तौ कः संज्ञीत्याकांक्षायाः शांत
तत्वादष्वक्यात् नेयो नस्यात् तथाचद्कोयणचीकात्यादाविकारस्यानेयकारः स्यात् अकारेपरइत्ये
वमर्थः स्यान्मैवम् आदेरेवसंज्ञित्वेतु आदिरित्येनेतिसंज्ञाकरणस्यवैयर्थ्यापत्तेः किंचाऽण्अ
क् अच् अट् अम् अशादीनां प्रत्याहारग्रहणे विधत्य र्थः स्यात्सर्वत्राकारस्येव संज्ञित्वादितिदिक् अधेना
वयवद्वारासमुदायानुकरणेनसिद्धेः अंतसूत्रमिदं स्वत्रमितिस्थितम् उपदेशेऽन्त्यं हलिति उपदेशेकिं अग्निचित्
सोमसुतः अग्निकाशिका अत्रत्संज्ञायालोपस्यात् नचकोचैयर्थ्यं भागस्वेत्यादौ चरितार्थत्वात् नचक्रियः चित्वस्यवैय
र्थ्यं अग्निचितादृत्यादौचरितार्थत्वादितिहरदत्तः अंत्यं किं मतिनो मकारस्य माभूत्सत्त्वां हीसंज्ञाया अंत्यादचः परः
स्यात् वेश्मसद्मसर्वधातुभ्योमनिनहलित्तिकिं भूसत्तायां भविता नचअप्रमोजनाभावान्नेत्वमिति वाच्यमसत्या
मित्संज्ञाया मूदितइतिकूडुक्ल्यत्नापत्तेः अन्नेतु विदिरणे तिजिरिणेतिइह धातोरंत्यस्यमाभूत् सत्यामित्सं
ज्ञायामिदितइतिनुमस्यादित्याहुः उपदेश आद्योच्चारणमिति आद्योच्चारणविशेषाभ्यतोमोशव्दत्वासांत्यहलि

संबंधाने सचपदार्थविषयो सकृत्तेन प्रतिषेधो विकल्पश्चनवाशब्दार्थः संज्ञी विभाषाशब्दार्थो विकल्पः संज्ञा उभयत्रविभाषार्थे चेदमू
त्रे प्राप्तविभाषायामप्राप्तविभाषायां च नास्योपयोगः प्राप्तविभाषाशास्त्रस्य सिद्धत्वेन विभाषाशब्दत्वायप्राप्ते भवतीति भावांशमनूपपद्यते न भवतीत्य
भावांशमात्रकरणात् अप्राप्तविभाषायां तु भावांशस्य सिद्धत्वेन प्राप्ते न भवतीत्यभावांशमनूद्य प्राप्ते भवतीति भावांशमात्रकरणात् विभाषेति बा
तुभयत्रविभाषायां तु यदि विधिमुखेन प्रवृत्तिस्तर्हि विधित्वे वर्त्तसंप्रसारणविकल्पः स्यात् किंतु न यणादित्वाद् द्विविधत्वादीतिनित्यमेव स्यात् अथ प्र
तिषेधमुखेन प्रवृत्तिस्तर्हि किं त्वेव ... : स्यात् निषेधे नच विधित्वविधिमुखेन किंतु निषेधमुखेन तु भयथापि प्रवृत्तिरस्त्विति वाच्यं
वैरूप्यलक्षणवाक्यभेदप्रसंगात् संज्ञाकरणे तु श्रुतक्रमानुरोधेन नेति प्रतिषेधः प्रथमं किंतु प्रवर्त्तते ततः किंदविद्रूपे सर्वस्मिन् लिटि
एकरूपेप्राप्ते सतिपक्षे भवतीत्येकरूपेण विधिमुखेनैव प्रवर्त्तते इतीति किमर्थं संज्ञा वक्तव्यरूपमिति वचनाच्छब्दस्य संज्ञामा... तथा
हि सति विभाषाशब्देनेत्यत्र नवा शब्दः श्वयतेर्ऽदेशस्त्वर्थः स्यात् इति शङ्कते सति अर्थः संज्ञीति लभ्यते तथा हि लोके ह्यर्थः प्रधानः शब्दः
गौरित्ययमाहेत्यादौ तु शब्दस्वरूपपरः संपद्यते व्याकरणे तु स्वं रूपमित्यपरिभाषणात् स्वाहूयपरत्वमेतस्मात् किं इति शब्दस्याभिव्याहारे तत्र बोध्यते ति भो
विशेषः इदमेवेतिशब्दस्य पदार्थविपर्यासकत्वं नाम संज्ञात्वमर्थस्येव न तु विभाषाशब्दस्येति व्याख्यानस्य हेतोः ... रोवेह
... फलं उभयत्रविभाषाहितत्सूत्रं अभ्यवपूर्वस्य हरतेर्भक्षणार्थत्वात् विकारार्थस्य कर्तरि कर्मकत्वाच्च गतिबुद्धीत्यादिना अ
णौ कर्तुर्णौ कर्मत्वे प्राप्ते अर्थान्तरे चाप्राप्ते नदारंभात् उत्पन्नं च भाष्ये प्राप्ते तावत् अभ्यवहारयति सैंधवान् अभ्यवहारयति सैंधवैः
विकारयति सैंधवान् सैंधवैः अप्राप्ते तु हरति भारं देवदत्तः हारयति भारं देवदत्तं हारयति भारं देवदत्तेन करोति कटं देवदत्तः कारयति
कटं देवदत्तं कारयति कटं देवदत्तेनेति दिक् स्वं रूपं शब्दस्य अनेर्दक् आनेयम् आञ्जेयमहन्ः आयच्छते आहते इहानि... प

विकारयति

महत्त्वन एत एव संज्ञिनः तन्त्रान्तरादिवाद्यादिङ्कारादेङ्गार इत्यत्ययो न संभवतीति त्वसाद्याद्देवत्वात्प्रातिपदिकादित्यधिकारान्न किमनेस्तूले णेति चेन्न

त्वं आन्यादिशब्दपर्यायेभ्यो वन्यादिभ्यो माभूदिति सूत्रस्यारंभः ननु स्वरूपग्रहणं विनापि स्वशब्देन रूपमेव गृह्यते प्रतीता उपदेशान वेत्ता

त्वा दशाधारणत्वात् तंत्रांतत्वाञ्च यतो पस्थितिकत्वाच्च अर्थो हि प्रतीतेः संबंधग्रहणमपेक्षते पर्यायैः प्रत्यायनात्साधारणः पदज्ञानजन्य

बोधविषयत्वाद्बहिरंगः अनुकरणादयात्यामप्रतीतेरनियतोपस्थितिकश्चेति किमनेन रूपग्रहणेन उच्यते रूपग्रहणात्केषांचिदर्थोपि विवक्षितो

रूपवदिति ज्ञापनार्थं रूपग्रहणं तेनार्थवद्ग्रहणेनानर्थकस्येत्युपपन्नं भवति नयो ज्ञस्यापकादर्शनाद्याहुः स्वमिति वचनात्स्वं रूपं चेति

सामर्थ्यादर्थवतो रूपग्रहणं तेन काशे कुशो इत्यत्र शो इत्यस्य ग्रहणं सिद्धं तो न भवति प्राङ्गुह्योडङ्गन्यत्र तु उदग्रहणे न कोनमेव ग्रहणं इति ननु रू

वत्वं स्येकदेशहृत्यन्यत्र विस्तरः अशब्दसंज्ञेति किम् उपसर्गे घोः किः दाधाघ्वोर्यथा स्यात् घुसंज्ञा शब्दार्थिका माभूत् न च दाधाध्वि

ति घुसंज्ञाकरणे सामर्थ्यादेव दाधाभ्यः किः स्यादिति वाच्यं घुमास्थेत्यादिनाऽऽनईत्वादि विधौ संज्ञाकरणस्यावश्यकतया सामर्थ्या

पक्षपातात् इह शब्दस्य संज्ञा शब्दसंज्ञेति न षष्ठीसमासः कर्मण्यणित्यादिषु कर्मसंज्ञा प्रसक्तरूपग्रहणप्रतीतेः किं तु शब्दः शब्दस्य संज्ञा तत्र संज्ञा

शब्दसंज्ञेति सप्तमीसमासस्तदाह शब्दशास्त्रे या संज्ञेति येन विधिः विधिरित्युपसर्गे घोः किरिति कर्मणि किप्रत्ययः येनेति करणे तृती

या ननु कर्तरि तस्याः कृपोऽकारवाधात् नञो भयथासी कर्मणीति नियमेन निर्वाहः कर्मण उक्तत्वेनोभयप्राप्त्यभावात् तथा चात्रक

रणे तृतीयैव करणं च परतंत्रं कर्तृविधिविनत्स्येव करणत्वात् एवं चेह तृतीया यथाप्राप्तं लभ्यते न च एरजित्यादाविकारादीनां प्राप्ते

रंभात्वादीनां च व्यानिर्देशं वार्ययिति नामिव तत्राप्यनापि च संभवति किं तु वैवक्षिकं तेन विशेषणमप्रधानं तत्र च्चान्तत्वस्य संज्ञेति फ

लितं तदेतदाह विशेषणं तदन्तस्येति स्वस्य चेति स्वं रूपमित्यनुवर्तते तल्लभ्यते एरच् इकारान्तादिकारान्ताद्धातोरच् चयः जयः

समासप्रत्ययविधाविति कुम्भंश्रितः कुम्भश्रितः नेह कुम्भमुपश्रितः नडादिभ्यः फक् नडस्यागोत्रापत्यं नाडायनः नेह सौत्रनाडिः
अत्र शितिकादित्वादुभयपदवृद्धिः उगिद्वर्णेति उगिद्वर्णग्रहणं वर्जयित्वा उगिद्वर्णग्रहणवर्जं द्वितीयायां तेन णमुल् महांतमतिक्रां
तिमहती महच्छब्दस्य गौरादित्वेप्युपसर्जनत्वेपि विधिर्ङीषेरेति ङीषोऽप्रवृत्ते उगिदंतान्ङीप् अत इञ् दाक्षिः नवेह सामर्थ्यात्तदंतवि
धिः अस्यापत्यं इः कामइत्यत्र चाप्रीतार्थत्वात् नचैवमिनोऽजेत्वं यथार्थमितिवाच्यं वक्तादिभ्यश्चेत्यत्र यथाययथं गुणाद्युदात्तार्थम्
चीतार्थत्वात् नचैवमपि श्रौपगव इतिस्यादेव अतइत्यस्यानन्तरादित्यादौ अकारस्येहानर्थकत्वादितिचेन्न वर्णग्रहणेऽत्रा
र्थवद्ग्रहणपरिभाषाया अप्रवृत्तेः विरामोऽवसानम् विरमणं विरामः भावे घञ् शब्दानुशासनप्रस्तावात् वर्णानामिति संज्ञाप्रदे
शाववसाने इत्यादयः अभावस्यापि बुद्धिकृतं पौर्वापर्यमस्त्येव यथोच्चरितप्रध्वंसिनां नित्यविभूनां वर्णानां यथा विरम्यतेऽनेने
ति विरामः बाहुलकात्करणे घञ् यदुच्चारणोत्तरं वर्णान्तरं नोच्चार्यते सोन्त्यवर्णोऽवसानमित्यर्थः अस्मिन्नुपक्षे खरवसानयोरि
त्यत्र कापि सप्तमी विषयसप्तमी घटते खरि परे रेफस्य विसर्गः अवसाने च रेफस्यानीति बुद्धिरिङ्गिते पदं अत्रांतग्रहणमन्यत्र संज्ञाविधौ
प्रत्ययग्रहणेऽनर्थत ग्रहणं नास्तीति ज्ञापनार्थं तेनईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यमिति द्विवचनान्तस्य प्रगृह्यसंज्ञा अन्यथा कुमार्योरगारं कुमा
र्यगारमित्यत्र प्रकृतिभावः स्यात् कथं तर्हि प्रातिपदिकसंज्ञायां कृत्तद्धिताभ्यां नदंतग्रहणमितिचेन्न अत्राहुः कृत्तद्धितेति सूत्रे अ
र्थवद्ग्रहणमनुवर्तते तत्सामर्थ्यात्तदंतग्रहणमिति हलोऽनंतराः संयोगः लघ्वर्थमेकाज्झल्संज्ञायां कर्तव्यायां संयोगसंज्ञेति महा

15

त.
६

संज्ञाकरणं सवर्णसंज्ञाविधानार्थं संयुज्यन्ते ऽस्मिन्समुदाये वर्णा इति निपातनात्समुदाये ज्ञापकं परिभाषितं गुणाणां बह्वादि संज्ञावत्
त्येकं तथा हि सति दृषच्छिनत्ति इत्यत्र षकारहल्लियोर्दकारस्य संयोगान्तत्वं संयोगान्तलोपः स्यात् निर्यायादित्यत्र यकारः संयोग इति वा
न्यस्य संयोगादेरित्येवं स्यात् सिद्धान्ते त्वचोरप्राप्तिति च्छित्वे सत्यपि तस्याभिद्वत्वादेत्वमत्र न भवति हल इति जातौ बहुवचनं जात्याख्या
यामेकस्मिन्निति वचनात् तेन द्वयोरपि संयोगसंज्ञा भवतीति हल्ल्यादौ हल इत्यप्रत्ययः तिष्ठति यत्र बहवो हलः संश्लिष्टाः
तत्र द्वयोर्बहूनां वा विशेषणं सत्वेति स्थितमाकरे यदि तु बहूनामेव स्यात्तर्हि गोमान्करोतीत्यत्र मतुपतकारस्य संयोगान्तलोपो न स्या
दितिदिक् हलः किम् तितउच्छ्यात्र तनोतेर्डउः सन्वच्चेति डउप्रत्ययः सन्वद्भावाद्द्वित्वं सन्यत इतित्वेच अल्लोपाणं तस्माद्यच्छा
तगणाभावः यदि त्वचोरपि तयोः संयोगसंज्ञा स्यात्तर्हि इहसंयोगान्तस्येत्युकारलोपः स्यात् अनन्तरा इति किम् पनसं यदीहसका
रमकारयोः संयोगसंज्ञा स्यात्तर्हि स्कोरिति सलोपः स्यात् ॥ इति संज्ञाप्रकरणं वृद्धिरादैच् यत्र साक्षात्स्थानी न निर्दिष्टः
सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः सिचिवृद्धिरित्यादौ तत्रैवेयं परिभाषा प्रवर्त्तते नाचो ञ्णितीत्यादौ स्थानिर्देशेन गुणवृद्धिशब्दाभ्यामिति
एतच्च पूर्वेषां सम्मतं गुणवृद्धिपदेनुवर्त्ते गुणो वृद्धिरिति योजनया लभ्यते तेन हन्त्यदादीनाम् इमं दिव औत् यो विधीयत इति य
त्रत्वनुवादे वृद्धिपर्याचामादिरित्यादौ तत्रेकः इति नोपतिष्ठते अनुवादे परिभाषाणामनुपस्थितेरिति भावः अनुवादे परिभाषाणा
मित्यस्यानुमानविशेषबलेत्यर्थः अनुपस्थितौ लिङ्गं फलं चोदीचामातः स्थाने इत्यत्र स्फुटीकरिष्यते षष्ठ्यन्तमिति सूत्रे षष्ठ्यं
तस्यानुकरणात् शब्दस्वरूपपरतया नपुंसकत्वासौल्कि अत्वसंतस्येति दीर्घो नेति भावः पदमिति तदन्तसंभवति मामानाधिकर

16

ए.स
६

न०

१

18

पति अंत्यादचः परोमित्स्यात् इति प्राचो व्याख्यायां नैतत्सिध्येत् शेमुचादीनामित्यत्रोत्पत्त्याचोऽसंभवेन मित्त्वपरिभाषाया अनुपस्थिति
प्रसंगात् अन्येत्वचेत्यात्यो मित्स्यादिति व्यत्यासेन योजयित्वा प्राचो व्याख्यामपि कथंचित्समर्थयंते पूर्वसूत्रादेतदन्यत्र वर्त्तते एकदेशे
स्वरितत्वप्रतिज्ञानादन्ये व्याचख्युः अंत्यावयव इति तेन वारिणीत्यादावंगस्य नांतत्वे न दीर्घः सिद्धः पादादित्वेन सिध्येत् अभक्तत्वेतु वहं
लिह इत्यत्र वहाभ्रे लिह इति खशि अरुर्द्विषदिति मुमि सो नुस्वारो न स्यादपदांतत्वादिति भावः यत्तु केचिदुक्तं अभक्तत्वे वारीणीति
दीर्घो न स्यात् इति तत्तदादिग्रहणं स्यादिति नुमधीमिति अंगसंज्ञासूत्रस्य वार्तिके नैव दूषितप्रायम् षष्ठी स्थानेयोगा [illegible] इति वि
ग्रहः निपातनादेवं षष्ठ्याः संबंधमात्रवाचित्वे पीह शास्त्रे यावत्षष्ठीसा स्थानेयोगा बोध्या किमविशेषेणेत्याह अनिर्द्धारित संबं
धविशेषेति अनिर्द्धारितेति किं उदुपधायागोहः शासइदङ्हलोरित्यादावुपधासन्निधाने नावयवषष्ठीत्वे निर्णीते गोहः शासइ
त्यादौ माभूत् सन्निहितस्यापि स्थानेयोगत्वे गोहि शास्तिस्थाने धातुमात्रस्योपधायाश्च स्थाने ऊदित्वे स्यातामिति दिक् स्थाने च प्रसं
ग इति न चास्य प्रसंगार्थकत्वे विवदितव्यम् दर्भाणां स्थाने शरैः प्रस्तरितव्यमित्युक्ते दर्भाणां प्रसंग इति प्रतीतेः एवं चेकोयणचि
त्यादावित्युच्चारणप्रसंगे यण्स्युः यणोच्चारणप्रसंगे इत्याद्यर्थः संपद्यते स्थाने ऽन्तरतम इति अर्थात्प्राप्यमाणानां मध्ये एव अतए
वांतोदकमित्यत्र त्रिमात्रऊकारो न इह स्थाने न्तरवर्तमाने पुनः स्थानेग्रहणं इन्द्रो पि बाध्याभावे संमतः तात्वादिरूपे स्थाने
यो न्तरतमस्तत्प्रयुक्तां तदर्थं वाच्य इति स प्राप्यमाणानां मध्ये स्यादिति नवेत्याह यत्रानेकविधमिति स्थानार्थगुणप्रमाणतः
स्थानार्थविधमित्यर्थः स्थानतो यथा दध्यत्र तालुस्थानस्येकारस्य तालुस्थानो यकारः अर्थतो यथा पानाते म्म युवतिः वतंडस्यद्यं

न

रम

हुतंड्राक्षेति गोत्रापत्ये यञ् तस्य लुक् स्त्रियामिति लुक् शार्ङ्गरवादित्वात् ङीन् वतण्डी चासौ युवतिश्चेति विग्रहे पोटायुवतीत्यादि
ना समासः पुंवत्कर्मधारयेत्यतिदिष्टमानत्वं शब्दो वतण्डापत्यवाचिनो वतण्डीशब्दस्य तदपत्यवाची वातण्ड्यशब्दो भवति ननु वतण्डा
दिः गुणितो यथा वाग्घरिः घोषवतो महाप्राणस्य तादृश एव घकारः प्रमाणेनो यथा अमुं अमू अमून् अदसोऽसेरिति तेन ह्रस्व
स्य ह्रस्वो दीर्घस्य दीर्घ उकारः तमपग्रहणे किम् वाग्घरीत्यत्र झयो होऽन्यतरस्यामिति पूर्वसवर्णे क्रियमाणे महाप्राणत्वसा
म्येन द्वितीयो नादवत्वसाम्येन तृतीयश्च मा भूत् किंतु नादवान्महाप्राणश्चतुर्थो घ एव यथा स्यात् इति वलो यदिति तेन चेता
स्तोतावृत्यत्र प्रमाणेन आन्तर्यं वा त्रकारो नेति भावः तस्मिन्निति सप्तम्यन्तानुकरणमिदं निःशब्दो नैरन्तर्यपरः इहोच्चारण
क्रियाऽविपत्तिरुक्ते अव्यवहिते व्यवहिते च सति प्राप्तमव्यवहितेन एवेति पूर्वस्य परस्य च प्राप्ते पूर्वस्यैवेति नियम्यते अव्यवहितस्
स्येति तु फलितार्थकथनं पूर्वस्यैवेति दध्युदकं अन्त्रोकारस्य मा भूत् अव्यवहितस्य किम् अग्निचित् सोमसुत् व्यवधानं चात्र
कृतमेवेति विज्ञेयं ननु कालकृतं संहिताधिकारान्नापकारात् अन्यथा निर्दिष्टग्रहणे देवासंहितानां मन्त्रणाद्यप्रसंगात् किं ने
नसंहिताधिकारेण अनेन व्यावर्त्यं नैपाति एवं च संहिताधिकारे बहिर्भूतविषयः कालव्यवायोऽपि संभवति तेनाग्नाविष्णू इत्य ये
ना विष्णू इत्यादावन्यत्र आनङ् ऋतो द्वन्द्वे देवता द्वन्द्वे च इत्यादिना उत्तरपदे परे पूर्वो विहितः आनङ् हृदये मन्तीति तिदिकुः तस्मादिति वं
उत्तरस्य किम् तिङ्ङतिङः इति निघातस्तस्येव यथा स्यात् अग्निमीळे पुरोहितं अग्निं अव्यवहितस्येति एतच्च निर्दिष्टग्रहणानुवृ
त्या लभ्यते तेनऽत्र तेषामतौ उत्सोऽतंभमनमित्यादौ उदः स्थेति पूर्वसवर्णो न प्रवर्तते अलोऽन्त्यस्य षष्ठीनिर्दिष्टस्य यदुच्यते सोऽन्त्यस्या

19

लः स्थाने स्यादित्यर्थः त्यदादीनामः सः यः स्थानषष्ठीति किम् आर्द्धधातुकस्येट् न त्वस्य कारपूर्वोऽमाभूत् इदं च षष्ठीस्थानेऽ
त्यनुवृत्त्या लभ्यते अलः इति किं पदस्येत्यधिकृत्य विधीयमानं वसुस्रंस्विति दत्वं परमानडुहामित्यादावंतस्य पदस्य मा भूत् इ-
दमप्रत्ययमपीति अवङ् स्फोटायनस्य गवाग्रम् अनडुहौ सहव्वा परस्येति तस्मादित्युत्तरस्यादेरिति तु न सूत्रितं आदेशित्वं
षाष्ठ्यस्य सर्वादेशबाधकत्वापत्तेः शिन्नं तेनु पात्त्वात्सर्वादेशत्वं सिध्यति न त्विति किमनेकालग्रहणेन न चालोन्त्यस्येत्यंत्यस्य
स्यादिति शंक्यं बाधकमित्यनुपदमेव वक्ष्यते आदेर्वोध्यमिति आदेरलो बोध्यमित्यर्थः अल इत्यनुवर्तते अनेका
ल् अस्तेर्भूः बभूव ननु निर्दिश्यमानस्यादेशा भवंतीत्यनेकाल्त्वादेशस्य सर्वादेशत्वं शि-च्छे त्यस्य नियमार्थत्वानुपपा
मात् उच्यते अनेकाल्ग्रहणाभावे इदमो इत्यादावेशादेशः आदेः परस्येति मकारस्यैव स्थाने स्यात् ननु सर्वस्येत्यस्या
न इति दिक् शित्तूदाहरणे इदम इश् इतः इत्यादाविति आदिशादेः नन्वनोभिस एस् इत्यादि गृह्यते परत्वादिति अत एवा
दः परस्येति पृथक्कृतिर्यतस्तु र्क नन्वनेकाल्शित्सर्वस्येत्यतः प्रागेव तस्मादित्युत्तरस्यादेरिति पठ्यतां किमनेन पृथ
क्सूत्रकरणेन न चैवं तस्मिन्निति निर्दिष्टे इत्यतो निर्दिष्टग्रहणं नात्रानुवर्तते तिवाच्यम् तथापि सूत्रस्य प्राक्पठनेन बा
धकाभावेन निर्दिष्टग्रहणानुवृत्तिसिद्धेः मैवं ब्राह्मणोऽभ्यक्षेत्यत्र अपवादः पूर्वयोरपि जसशसोरोश प्रवृत्तात् यथाप्र
तरूणां भूयाभेनुतरस्येत्यंशः प्रवर्तत एवेति नायं दोषः प्रयुज्यते इति अत्र केचिन्निष्कर्षमाहुः अनेकाल्शित्सूत्रा(
प्राक्पठित्वा चायतस्मादित्युत्तरस्यादेरिति सूत्रिते परत्वात्सर्वादेशेन आदेरित्यपवादविषयेऽबाडुत्तरस्येत्यंशस्यापि
बाधितत्वात् पूर्वसंस्कारपक्षे ब्राह्मण अग्रे अप्येक्षा स इति स्थिते अपवादस्य त्वस्यादित्योगे पंचमीत्वादपाणिन्यायेन

न

ङ्नोंगात्पूर्वयोरपि जसृशसोरेशस्यात् नापि स्यात्पक्षु प्राग्रीश्वरान्निपाता इति पाठेऽपि प्रत्यासत्तिन्यायेनाधिरीश्वरेतिसू
त्रावधिकत्वसिद्धावीश्वरेतोसुन्कसुनाविति सूत्रावधिकत्वनिराकरणपरे पि विशिष्य ग्रहणं कुर्वता सूत्रकृतैव ज्ञापितः ननु स्थान
वीदेशेनोनस्येत्यस्याबाधनार्थं निर्दिश्यग्रहणमनुवर्त्यमेव तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्येत्यत्र कृते ष्यादेरित्यस्य सर्वादेशबाधक
त्वं स्यात् तथा चानोभिस ऐसित्यत्र यादेशश्चादेरेव स्यात् अनेकाल्शित्सर्वस्येत्यस्यानिर्भूतत्वादेशाचरितार्थत्वात् यथा न्याये
तु जरस्येत्यंशाप्रवर्तेत एवेत्यषाभ्यः पयोरेव जसृशसोरेशस्यान्न तु पूर्वयोः तस्मादेरित्युत्तरस्यादेरिति न सूत्रितमित्या
दि मनोरमायं भ्रम्याद्यपमेवाशय इति अन्ये तु यथाश्रुतसूत्रनिरा करणपरतयैव मनोरमायां योजयन्ति तथा हि न
सूत्रितमित्यस्यानेकाल्शित्सूत्रात्प्राक् न सूत्रितमिति नार्थः आदेरित्यंशस्य सर्वादेशबाधकत्वापत्तेरित्याशयमिति ग्रंथ
विरोधात् किंतु तत्कृपयानेकाल्त्वाय यत्नं कर्तव्यमिति सूत्रान्तराकरणस्य विवक्षितत्वादित्यर्थो भवेयः एवं चानेकाल्शित्सूत्रात्प्राक्सू
त्रिते तु नात्स्येव दोष इति मनोरमाग्रंथाशय इति एवं स्थिते निर्दिश्यग्रहणे तु द्वितीयाभाष्यत सिद्धिरिति निर्दिष्ट इति सूत्रं तस्मा
दित्युत्तरस्यादेरित्यस्मात्प्रागेव पठनीयं अष्टनोंगात्पूर्वयोरप्योश्चस्यादित्युक्तेऽत्र चान्त्यं परिहरतो यः तस्मादेरित्युत्तर
स्यादेरित्यत्रादेरिति षष्ठ्यावाक्यं तत्रोनस्येत्यनुवर्तते सा च स्थानषष्ठी षष्ठी स्थानेयत्य प्रासे तत्र चायमर्थः पंचमीनि
र्देशे न यत्कार्यं तदुत्तरस्यैव स्थितत्तरस्य स्थाने षष्ठी यत्तेन तदादेर्भवतीति इत्थं वाक्यभेदेन व्याख्यानाश्रयणादनंतरस्येति
न्यायेनादेरित्यंश एव सर्वादेशेन बाध्यते न तूत्तरस्येत्यंशोऽपि नान्येव पूर्वोक्तदोषः वाक्यभेदेन व्याख्यानं तत्तरस्यादेरित्य
समलत्वात्सकलेन बाध्यते अन्यथा उत्तरादेरिति न सूत्रितमित्येव वदेत् किंच अष्टाभ्य इत्यस्य दिग्योगपंचमीत्वेन पू
र्वे पदस्य धारणेन वा अष्टनोंगात्स्यात्सुपूर्वस्येति पञ्चनोंगात्संज्ञाविभिन्नभूतो यो जसृशसोर्तावेव शीघ्रोपस्थितिः

तं०
९९

काविन्यषूत्रशब्दादुत्तरयोरेव ओोश्यान्तानुपूर्वे योरीति दिक् स्वरितेनाधिकारः अन्ये त्वंभूतलक्षणोत्तरीया अधिकारो वि
नियोगः किं यत्र तत्राधिकारे स्मरन्तु व्याख्यानमेव शरणं यथा आसमाप्तेर्माध्यायपरीसमाप्तेरधिकारः नन्वाप्राग्भ्यासविकारे
ष्वएवेत्यादि यत्र स्वरितत्वसम्पन्नं स्वरिते दृष्टे अधिकारो निवर्त्तनद्व्यर्थः कश्च स्वरितोऽधिकारार्थः कश्च न निवृत्त्यर्थ इत्य
त्रव्याख्यानमेव शरणम् नन्वेवं व्याख्यानादेवानुवृत्तिसिद्धेः किमनेन सूत्रेणेति चेत् अत्राहुः अर्थान्तरसंग्रहायेदं सूत्रं
कृतं तथाहि अधिकारोऽधिकारः अधिकं कार्यं गौणेऽपि शास्त्रप्रवृत्तिरित्यर्थः तथा च गौणमुख्यन्यायोपपन्नेष्यते अथ
दानाधिकरणो देनचस्वरितः पाठ्यः किंच अधिकः कारः कृतिरयं यत्पूर्वः सन्परं बाधते तथा च नमुच्चिरग्नज्वेद्दावेभोज
डित्यादि वक्ष्यमाणपूर्वविप्रतिषेधाः सर्वे संयहि नामर्थं ति तत्र स्वरितपाठे नैव गतार्थत्वादिति परनित्येति परान्नित्यं यथा तुद
ध्ये दिभ्यः शः तुदति रुधादिभ्यः श्नम् स च्छि परमपि लघूपधगुणं बाधित्वा नित्यत्वात् श्नम् तथा भिनवाव भिनवाम परमे
पिलोपश्च स्थानिवत्त्वान्मिजुकालोपं बाधित्वा नित्यत्वाद्गुणस्येत्यादि पादेन्तरंगं यथा उभये देवमनुष्याः इह प्रथमचरमे
तिपरमपि विकल्पं बाधित्वा सर्वादीनि इति सर्वनामसंज्ञा विभक्तिनिरपेक्षत्वेनान्तरंगत्वात् तथा त्मवतनोर्लिङ्गीति चडि ह्रस्वे
उपधायाः पादन्तरंगत्वाद्वृद्धेः असुरुस्तवान् पादस्पकादेशस्य परमप्यनेकाल्शित्सर्वस्येति सर्वादेशं बाधित्वा डिच्चेत्यंतादेशः इआदमे
शब्दि स्थानिवत् नित्यादन्तरंगं यथा ग्रामणीनीकुले नित्यमपि इकोचीति नुमं बाधित्वा ह्रस्वो नपुंसक इति ह्रस्वः कृतेऽगुणि
अनजं न त्वा ह्रस्वो न स्यात् अन्तरंगादपवादो यथा दैत्यारिः श्रीशः परमपि सवर्णदीर्घं बाधित्वा नरान्तरंगत्वाद्गुणो यणि च प्राप्ते
अपवादत्वात्सवर्णदीर्घः तथा ऽन्यः सुधियः इत्यत्र नरान्तादियङ्‌ उवङ् च प्राप्ते अपवादत्वादेरनेकाच इत्यो सुधीति
चपणं यत्रापवादोऽन्यत्र चरितार्थो लिङ्ग वा तरंगं बाध्यत एव तथाहि डिच्च इत्येतदनन्त्यापि ङ्कारादेकेषानडादिषु

राम
११६

चरितार्थत्वात्तत्र न प्रवर्त्तते किंतु परेणानेकाल्शि दित्यनेन बाध्यते जीवतात् भवतात् अयजे इंद्रं यामि इह सर्वे इत्यं

अत्र अयज इ इंद्रं या म इ इह सर्वे इ इत्यमिति स्थिते आंतरंगत्वात् तेन सवर्णदीर्घो बाध्यते तत्प्रसमानाश्रये देत्यादि: ओ शद

त्यो चरितार्थत्वात् असिद्धमिति तेन पचावेदमित्यादौ एत ऐ इत्येत्वेन अकृतव्यूह इति अकृत कार्य्यं इत्यर्थः एवं तर्हि सर्व

स्यपाश्रयस्य वैयर्थ्यं स्यादत आह निमित्तं विनाशोन्मुखं दृष्ट्वेति लोकप्रसिद्धार्थकथनमेतत् यद्वा अचरितार्थेनापि तत्कथ

नं उपपत्तेर्वितर्कार्थे ऊहः कार्य्य विशिष्ट ऊहो व्यूहः विनाशोन्मुखनिमित्तकं कार्य्यं अकृतो व्यूहो येन स अकृतव्यूह इति य

द्यपि कृतमपि शास्त्रं निवर्त्तयंतीति परिभाषार्थं तां पठंति फलं च तुल्यं तथापि अकृतव्यूहा इत्येव लघु प्रत्यालतानादि पं कस्य

रूपादप्यर्थनं वरं मितिन्यायादिति भावः न कुर्वंतीति यथा निष्टिद्रुधीमित्यादौ क्रसोरिट् मंतरंगत्वात् आप्तमपि विना संप्रस

रणेन वलादित्वं नंस्यतीत्यालोच्य न कुर्वंतीत्यर्थः इति परिभाषाप्रकरणम् ॥ इको यणचि प्रत्याहारग्रहणेषु तद्वाच्या वा च्ये

सुपरि शालत्तणा यूल्याव्यो नदीत्वादिप्यनन्न इति निर्देशात् तेन इक् शब्देन षट् पंचविंश व्यतेयणशब्देन चत्वारः भाष्यमा

नप्रत्याणः सवर्णग्राहकत्वात् एवं चेहयाणि तद्वाच्यवाच्येनि लृटल स णतुनश्च कैव भाष्यमानस्याण: सवर्णवाचकत्वा

भावेन यत्त्वाचाय यकारादि वाच्यानामभावात् अतो नाति यथा संख्येन च लस्यार्थवोधानपूर्वभाविशक्यार्थ ... तानमा

दाय यथासंख्यमत्त्विति वाच्यं एवमपि नजीयच तुर्ण्णाभ्यां अकारलकारान्यां प्रत्येकं त्रिंशद्रुपस्थितो लवर्णमारेपादेशस्य

लवर्णानां तादेश्यस्य च प्रसंगात् ... नाभादि हस्याने तु लनेम सूत्रे णैवेद्यहि द्वित्यमिप्रेत्यातु प दंचस्पतिस्थानन अंतर्य्यादिति

अचीति ... कस्मादचिपरे त्याकांक्षायां अच्यादिक इति संबध्यते संहितायां विषयइति दध्यत्र मित्यादौ कार्य्ये निमित्तमाक्षेप्त

23

भा.

त० वि
१२ त्य
त

निशयितः सन्निर्दिव स्यते तदेव पदं भवतीति भावः अनचिच यरोर्द्वेति यणोनुनासिक इति सूत्राद्यणो ग्रहणेनानुवर्तते अचो रहाभ्या
मिति सूत्राद्द्वे इत्यनुवर्तते दाह अवः परस्येत्यादि एवं चात्र वा ग्रहणेनुवृत्त्यैव सिद्धे त्रिप्रभृतिषु शाकटायनस्य सर्वत्र शाकल्य
स्य दीर्घादाचार्याणामिति सूत्र त्रयमारंभणीयमिति भावः अच इति किं नाद्दान्यमित्यादौ मस्य द्वित्वं मा भूत् अनचीति यदि वर्ण
द्वा तेः स्यात् ततो नकिंचिच्छुकमन्य सदृशो नथाहःशब्दजातिरिति व्याकरणे ऽच सदृशो वर्णे हलीत्यर्थः स्यात् ततो लाघवाद्धलीत्येव
वदेत् तस्मात्प्रसह्य प्रतिषेध एवायमित्याह नैवमिति एवं चाच स्थाने विहित्वं भवति वाक्वाक्कृ स्थानिवदादेशो आदेशे कृते स्वरूपभे
दात् स्थानिमत्कार्यं णप्रवृत्ता वतिदेश आरभ्यते अस्तेर्भू आर्द्धधातुके विवक्षितेस्थान्यादेशो धातुवत् तेनाचोयदित्या
दि धातुप्रत्ययाः भव्यम् बभूव किमः कः अणादेशो गवत् तेनदन्तादेशो दीर्घः संभावाः केन काभ्यां केः आदेशग्रहणं किमर्थं स्या
निवदित्येतावतैवं सर्वं विधि शब्दमहिम्ना तल्लाभात् यथा पितृवत् यान्ते स्थानिके पुत्र इति गम्यत इति चेत् अत्राहुः द्विविध आदेशः
प्रत्यक्ष आनुमानिकश्चेति अस्तेर्भूरित्यादि प्रत्यक्षः तेतृतीत्यादि स्थिवा तुमानिकः एकेत्यत्र हि इकारे लोकारो न स्थानी आनुमी
यते उकारेण चोकारो न आदेशः तथा च तेतृतीति फूलितो पीत्यत्रासत्यादेशग्रहणे प्रत्यक्षस्यैव ग्रहणं स्यात् आनुमानिकस्य आ
देश ग्रहणेन सामर्थ्यात्प्रत्यपसीयते तेन पचत्वित्यादेस्तिङन्तत्वात् पदसंज्ञा सिध्यतीति नन्वेवमित्यादि यथाश्रुतमेवास्तु एकदेश
विकृतमनन्यवदित्यनेन सिद्धमिति चेन्न अर्थवत्येव स्थान्यादेशभाव विश्रान्ते वाच्यत्वान्तस्यैव संभवात् तथाहि पष्ठीस्था
नेयोगेत्युक्तं स्थानं च प्रसंगः स चार्थवतः अर्थप्रत्ययनाच्छब्द प्रयोगात् यद्यपि च्लेः सिजित्यादाव संभवी तथापि

राम

तिसंभवेऽर्थप्रयुक्त एव प्रत्ते गोस्त्रियोरुपसर्जनस्येत्येनैवादेशाग्रहणेन न लभ्यते उक्तं च सर्वे सर्वपदादेशा दाक्षीपुत्रस्य पाणिनेः एकदेशविकारे हि नित्यत्वं नो
पपद्यते इति पदमिहार्थवत् पठ्यतेऽनेनेति व्युत्पत्तेः यद्यपि सर्वे विकारेष्वपि सं नित्यत्वानुपपत्तिस्तथापि योऽयं विकारस्तत्कृतेति तात्पर्यं एतच्च शब्दकौस्तु
भे स्पष्टं अनल्विधाविति किम् पञ्चालाद्विधिः पञ्चालः परस्य विधिः पञ्चलो विधिः पञ्चाल्विधिस्तत्र माभूत् तत्रालविधौ यथा व्यू
ढोरस्केन अनस्यकारस्य स्थानिवत्त्वेन विसर्गवदट्त्वमाश्रित्याऽप्रत्ययोरिति णत्वं प्राप्नोति अलः परस्य यथा द्योः वेधा इह ल्घ्यादिलोपो न
अलो विधौ घुः कामः लोपो व्योर्वलीति लोपो न न चोत्वविधिसामर्थ्याद्वलोपो न भवेदिति निषेधं सुपानमित्यस्य सावकाशत्वात् अलि विधौ
पञ्चेन्द्रः करपः हशि चेत्युत्वे नचे हस्थानिवत्त्वेन जाते पुत्वे आकृणेन ऽदादेशे च कृते हलि सर्वेषामिति नित्यलोपे न क इष्ट इति रूपं सिध्य
त्येवेति वाच्यम् कथयिष्यतीति रूपं ततोऽसिद्धिप्रसंगात् विप्रतिषेधे कृते इष्टरूपसिद्धिरिति चारूपदक्षमपि प्रत्यन्ते अलचे हस्थान्यवपदएव गृह्यते
ते न ए मा येत्यादौ सुपिचेति दीर्घः सिध्यति न हि चौ हि पञ्चादित्वमाश्रित्यं गं चादेशो व मवे न तु स्थानावयवः तथा अहदि नामित्यादौ स्था
दिष्यः सार्वधातुक इति वलादिलक्षणमिट्सिध्यति तदन्तदाह नन्तु स्थान्यलाश्रयइति आयतां चेह यथा कथं चिन्तु प्राधान्येनेवे
त्याशयेह तेन प्रपठ्येत्यत्र वलादिलक्षणमिट्न अचः परस्मिन्पूर्वविधौ अचः किम् आगत्य वाल्यपीत्यत्र नालिक स्तु किं कर्तव्ये न
स्थानिवत् परस्मिन् किं आदीध्ये नित्यत्वादिट् एत्वं तच्च न परनिमित्तम् तेन वर्णयोरिति लोपे कर्तव्ये न स्थानिवत् पूर्वविधाव
ति किम् नेध्ययः निपूर्वाद्धाञ उपसर्गे घोः किः आतोलोपः इच इतस्थानिमइति ढक् आकारस्य स्थानिवत्त्वे तु अचत्वव्यपदेशेन ढा
चत्वंविरुद्धं द्वाध्येत नहिद्विपुत्रो द्विपुत्रव्यपदेशं लभते नन्वेवमपि विधिग्रहणं व्यर्थं पूर्वस्मिन्नितिपञ्चम्याकार्ये कर्तव्ये इत्यर्थं स्याहेतुं
शक्यत्वादिति चेन्न पूर्वस्य विधिः पूर्वस्माद्विधिरिति समासद्वयलाभार्थं विधिग्रहणात् यथपत्र पंचमी समासपक्षोमूलेनोक्त
वि

ता

अ

25

त० ९२

यापि पूर्वस्मादपि विधौ स्यानिवद्भावइति परेतु अङ्ग्रहणाय इत्येवानलोन्त्व मिति पदन्तादिप्रकरणोऽस्वीकृत एव समासः अल्विध

र्थमिति तेनकञ्चेत्यत्र वस्य संप्रसारणं न उरदत्वस्य स्थानिवत्वेन संप्रसारणेन तथा न संप्रसारणे इति निषेधात् यचोरदत्वं पानिमित्त

मिति वाच्यं अणाश्रित्तिप्रयोगेत द्विधानात पूर्वस्माद्विधिः पूर्वविधिरिति पंचमीसमासपक्षस्य तु प्रयोजनं तन्वंतितन्वतेरूप एणादे

शस्य स्थानिवद्भावान्नेट् अत्र हि न निषेधानिमित्तं तस्य निमूलात् उकारात्पूर्वमिति न त्विदं न प्रयोजनं बहिरंगस्यासिद्धत्वा

दिडागमस्याप्रसक्तेः नच नाजानंतर्य इति निषेधः अत्रांतरंगे बहिरंगे वा चोरानंतर्यमिति हरदत्तादिमते निषेधप्रवृत्तावपि

उत्तरकार्ये वाच अनंतर्यमाश्रित्यं वहि अलूनेति केपटमते तदभावात् नन्वेवमपि अपायपन् इति प्रयोजनं भवत्येव इ

ह हि अंतरेको स्यच्च ङकारस्य च अतोलोप इति परेऽपत्वे पाणेः द्वद्भावात् किंग्रहणेन ग्रहणे सति सिज्भवतीति मुख्याभावाति ति

लोपस्य एकादेशस्य वा स्थानिवद्भावान्नभवतीति वाच्यम् वेतेर्हि लिङ्गवानं तो दिः संभवतीति तस्मात्साहचर्यादसत्वाद वि

लङ् एव कृत्र्प्रविधानात् नवतिचासह चाप्यति लङ् एव ग्रहणे मा त्विति सूर्यं विप्रतिषेधे परामिति साहचर्यस्य बलीयस्त्वा

त् नचैवमप्यदन्तादित्यदादेशस्य निवारणाय पंचमीसमासपक्ष आश्रयणक इति वाच्यं चङ्कारस्य प्रतेकोस्य चातो गुण

इति पररूपे कृते तस्याभावादवादेशाप्रसक्तेः अनत्वेकादेशस्य परादिवद्भावात् ग्रहणेन ग्रहणे न भवति आत्वि यौ अनादि

वद्भावा प्रवृत्तेः अन्यथा अपजेद् इमित्यादौ सवर्णदीर्घे एवं द्वौरः स्यात् अन्तुवापणादिवद्भाव तथा पिकारकोसोऽदित्यस

देशो कर्तव्ये उंताद्देशोनस्यानिवृदात्विधित्वात् तस्मात्पंचमी समासपक्षो निरर्थक एवेति चेत् अत्राहुः पंचमीसमासप्रयोजनन तया

अवीपा चत्वि सुदाहृतो मगाव नत्वेह साहचर्यं निमासकलया संमतम् हूक्तिचतुरितिमूत्रे कस्योर्थ्यग्रहणेनजापकान्साह

राम

९२

चर्य्येन सर्वत्राश्रीयते एवंच भवतेर्यङ्लुकि अप्यसाम्ब्रजुसः प्रवृत्या अबोभूवुरिति सिद्धं सिध्यति आतइति नियमस्य सिचः प
रत्वे मा भित्वयोनुस्मात्तस्मान्मात्रपरतेर्या मा धवाद्विभि र्व्याख्यातत्वात् अतएवाभ्यस्ताश्रयोजुस् नित्यत्वाद्वुक् अबोभूवुरि
ति मूलेयदुःलुगंते उक्तम् तथाचापी पचरत्ये तानि द्वये पंचमी समासपक्षः अयल्लोपं इति अन्येत्वाहुः पंचमीसमास
पक्षप्रयोजनं तथा भाष्ये वेभिदितामातिचिकरत्यस्याष्युदाहृतत्वात् नतत्र्यैवेयर्थ्यशंकाकार्य्या यद्यपि प्रत्ययः कालो
पस्यस्था निवद्भावं विनापि एकाच्उपदेशे नुदात्तादित्यत्र विहितविशेषणाश्रयणादेवइटनिषेधास्पप्रवृत्तो भिदे र्यङ्लुतात्ततत्त्वे
वेभिदितेति सुसाधम् तथापि माधिति करत्यत्रापि तरस्य परोस्मिति चकि इकादेशे चकृते यस्येति चेति यकारलोपादिषुकृतो
त्वादिति रकस्थाने प्रसज्यमानो य एकादेशः सोप्यल्लोपस्य स्थानिवद्भावं विनेव सुपरिहरः तस्येकरत्यत्र स्थान्यादेशयो
रकारउच्चारणार्थं इत्याभ्युपगमेऽल्विधित्वेन स्थानिवद्भावाप्रवृत्ता तस्यानिक इकादेशाश्रोनमवतीति कादेशणस्य सत्त्वे मोधि
तिकरति ऌपतिसिद्धौ पंचमीसमासपक्षाश्रयणेनेति वाच्यम् मधितयतेः क्विपि टिलोपल्लोपयो र्वरश्च कृतेलोपेच मधि
त जेन चरतिमाध्यैतिकरत्यत्र चलोति चकि तस्येकादेशासिद्धये तत्प्रत्ययस्यावश्यकत्वात् नचात्रस्थानिवद्भावं वि
नाइकादेशः कादेशः सपरिहरति नाप्येतादृशाकल्पनायांमानाभावः शंक्योमाधितिकरति भाष्योदाहरणस्यैवमानत्वा
त्इति स्यादेतत् पूर्वत्वस्यसावधित्वेन संनिहितस्यैवावधित्वमुचितं संनिहितं चेहनपंस्थानीआदेशोनिमित्तं च तत्र
तावत्स्थानीनावधिः तस्यादेशेनापहोहात् नाप्यादेशनिमित्ते चेष्या कृतस्य त्यत्र एकारस्यामादेशापत्तेरित्याशंक्याह अ

५७

27

ते॰ ९८

चापूर्वत्वेन दृष्टस्येति पूर्वत्वमुपलक्षणं न तु विशेषणमिति भावः नापदांत पदांतादीनां चतुर्णां द्वंद्वः ततो विधिशब्देन क

र्मषष्ठ्यंतस्य समासः विधिशब्दस्य भावसाधने विधानम् विधिरिति द्वंद्वांतेश्रूयमाणत्वात् प्रत्येकं संबध्यते पदस्यचरमो

वयवइति वर्त्तते नीति वृत्तौ वर्त्तंवातीति वर्त्तता न माचक्षे वर्त्तयति ततो विच् वृत्तव् रहलोपोव्योरिति वलोपो न ह्रिलो

पस्यलित्वे यस्यवास्थानिवत्वात् नचपूर्वत्रासिद्धमिति हरदत्तादिमते अंतवर्तिसुपापवादत्वाच्चपदांते इति निषेधःशंक्यः वि

धेयस्यलोपस्यपदानवयवत्वात् पदांतस्यस्थाने विधौ नेतिव्याख्याने तु पदांतेति स्थानिवत्वनिषेधात् लोपःस्यादेवत्यादि

मनोरमायांस्थितं द्विर्वचनादौ चेति यलोपादयः आदिशब्दार्थाः वरेइतितु वोयोःआदेशः सस्थानिवदितिव्याख्येयम सहविव

त्ताभावेपि निपातनाद्वंद्वः सस्यलुक् अयोदाहरणानि पदांते कानिसंतिकोसः रहयणादेशयोः कर्त्तव्ययोः प्रनसोर

ल्लोपोनस्थानिवत् नचैकारौकारयोः स्थानिभूतादचः पूर्वत्वविरहादेवाल्लोपोनस्थानिवदिति वाच्यम् वाकयादयो द्वन्द्व

पदानि संक्षिपत इति पक्षेस्थानिभूतादचः पूर्वत्वस्यसत्वात् यद्यागोचःगोचेत्यादावोकारस्यावदि॰ कर्तव्ये अचइत्यल्लो

पोनस्थानिवदित्युदाहार्यं अत्रहिलोपस्थान्यकारात्पूर्वत्वेन दृष्टत्वोकारस्यापिद्विर्वचने सुद्धुपास्यः नजानंतर्यइति निषेधा

द्दूरिंगपरीभावात्र न प्रवर्तते स्थानिवद्भावनिषेधसामर्थ्याद् एवं कश्चिदन्यान्याप्युदाहरणम् वरेयायावरः यातेर्यङं तातघ

अ यङ् इति वचे अतोलोपः सच आतोलोपइति चेत्यालोपे कर्तव्ये न स्थानिवत् यलोपे यातिः यातेर्यङं तात् क्रिच अ

तोलोपःयलोपः अल्लोपस्यास्थानिवत्वादातोलोपः यलोपः नचपुनरालोपःशंक्यः चिणोलुङन्यायेनालोपस्यानित्य

त्वात् स्थानिवद्भावात्र नतु परि यलोपविधिं प्रति स्थानिवत्वनिषेधस्तर्हि कथं वाप्नोतीति उच्यते अस्तिद्वंद्वहिंसामिति यत्स्ता

दो

राम ९८

२८

त
२५

स्यात्

याद्दीर्घान्तरस्य तत्रनिपातितदीर्घादिभ्यः इति वा । नैकेनसनो विकल्पितेत्त्वात् तस्मात्कालावधारणार्थः सेट्ग्रहणमिति इति कि
न्ते णिलोपोन तु तनः प्रथि ति अन्यथा कारितमित्यादौ णिलोपे कृते एकाच उपदेशे इतीड् निषेधः स्यादिति यद्यपि पूर्वस्माद्विधौ स्था
निवत्त्वं तर्हि णिचा व्यवधानात् निषेधप्राप्तिरेव नास्तीति सेटीत्यनर्थकं सन्नस्थानित्वं मान्तापयतीति ध्येयं ननु अजस्थल विधौ य
दिस्थानिवद्भावनिषेधस्तर्हि पिपचतीत्यत्रान्तर्वर्तिनीं विभक्तिमाश्रित्य पदत्वान्न्यज्झल्त्वमेवे इत्युवदित्यतिदिष्टया भसंज्ञया पद
संज्ञाया बाधान्नशत्वाप्रवृत्तेः । चाजिरन्त्येषु तः घसेर्लिटि अगृह्य उससच्च गमहनेत्युपधालोपः खरि चेति चर्त्वं प्रति न स्था
निवत् भाष्ये तु पूर्वत्रासिद्धेन स्थानिवदित्येव सूत्रे द्विर्वचनसवर्णानुस्वारदीर्घजश्चरः प्रत्याख्याताः तद्व्यायते सलोपे (
पत्वे च वर्तव्ये स्थानिव द्भंके व नास्तीति बोध्यम् अदर्शनं लोपः अत्र दर्शितं ज्ञानसामान्यवचनं । दर्शनं ज्ञानं तदिह
शाब्दात्मकं शासनप्रस्तावाच्छब्दविषयकं संबध्यते णं संपद्यते न च श्रोत्रव्यापारानिति वेधोऽप्यवलम्ब्य नन्वेवं लोपा व्येवेली
त्यादौ वकारयकारौ न श्रोत्रव्यापाराविति श्रोत्रव्यापार एव निषिध्येत प्रयोक्तृव्यापार उच्चारणं मनिषिद्धं स्यात् अत्राहुः अ
सति च श्रवणे उच्चारणमनर्थकमेवेति सामर्थ्याच्छ्रवणनिषेधे तद्धेतुमुच्चारणमपि निषिद्धं भवतीति प्रसक्तस्येति इह
स्थाने इत्यनुवर्तनादेतल्लभ्यते प्रसक्तस्येति किम् दधिमध्वित्यादौ तु गागमो मा भूत् अस्ति हि तत्र क्विपोऽदर्शनं तत्र लोप
इति तत्र प्रसक्तविशेषणे भावे प्रत्ययलक्षणेन तुक् स्यादेवेति संयोगान्तस्य तरन्तस्येति अलोन्त्यपरिभाषयेति भावः
यद्यपि विशेषणेन तदन्तविधिलाभात्संयोगस्येत्येव सूत्रयितुमुचितं तथापि प्रत्येकं संयोगान्तेति निपद्ये छेत्क रातीत्यादौ
लोपं वारयितुं संयोगान्तस्येति द्विवचनान्ते न समासलाभादन्तग्रहणमिति मनोरमायां स्थितं यणः प्रतिषेध इति वाच्य

३०
स्थ
च
राम
२५

इति

निकमिदं यद्बृवाच्योवाच्येयः आयोचद्दिविधा फलोफलीत्यतोफलग्रहणमपकृष्यफलएवलोपोविधीयतइति अंतरंगे
लोपेकृतेऽग्रेवा दंष्ट्रस्य यणोऽसिद्धत्वमितिवा नघोत्रीपरिभाषात्रेपादिकमेतंरंगंलोपंनपश्यतीतिवाच्यं कार्यकालपक्षाश्रय
णमात् नचनाजानंतर्यनिषेधः उजकालप्रवृत्तेः लोपेऽजानंतर्याभावात् तदुक्तं संयोगांतलोपोपयोगः प्रतिषेधः नलाइलो
लोपइति रंगलदालण इति चत्वारि रूपाणीति गृहधकारस्यद्वित्वे जश्त्वेचकृतेपूर्वं त्रातिषीयमद्वित्वद्वित्तिजश्त्वोऽसिद्धत्वा
भावेनलक्ष्यभेदात्पुनर्दकारेद्वित्वप्रवृत्तौरूपाधिक्यमस्ति अत्रकेचिदाहुः उकारान्यरस्ययरोद्वित्वेकृतेपुनर्हकारान्यरस्ययरो
द्वित्वंनभवति निमित्तभेदाभावादित्याशयेनेदमुक्तमिति तेषांतु तदादिगणोवक्ष्ये उपदेशत्वस्याचः परस्मिन्निति स्थानिवद्भा
वान्नसंप्रसारणेइतिवत्प्रो त्वेनेतिसमाधानग्रंथोमूलस्थोविरुद्धत ननिमित्तस्यानिरोभेदाभावादितिदिक् अन्येतुधकारस्य
जश्त्वेकृतेपूर्वंत्रातिषीयमद्वित्वद्वित्तिजश्त्वोऽसिद्धत्वाभावाद्दकारपुनर्द्वित्वंभवत्येवव्यक्तिभेदात्भातएवसंयुपंतेत्यादौपा
मवर्णद्वित्वंभाष्येकृतोदाहृतेषट्सेतनइत्यत्रसकारद्वित्वसिद्धयेपूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्वइतिमनोरमायामप्युक्तम् एवंधकारे
पिद्वित्वस्यपुनःप्रवृत्तौनतत्रभावः आवृत्तिकद्विर्वचनस्यस्थानेद्विर्वच नत्वात्स्थान्यादेशमतेऽप्यभेदात् यदुक्तंमनोरमाया
मेकस्यांव्यक्तावेकलक्षणंसकृदेवप्रवर्ततइति एकःपूर्वपरयोरितिसूत्रेभाष्येसिद्धांतत्वात् कथंपुनर्द्वित्वप्रवृत्तिरन्यथा
द्वित्वानंत्यापत्तेरित्यादितदनवधाननिबंधनं तत्राधानादिशास्त्रदृष्टांतेनकचिदेवैकस्मिन्प्रयोगेगुणादिशास्त्रस्यापुनःप्रवृत्तिप्रसक
त्वेप्यानंत्यप्रयोगांतरस्थायांकाद्योतिपा दिशास्त्रदृष्टांतेनप्रयोगांतरेगुणादिशास्त्रप्रवृत्तेरेवेतिसिद्धांतितत्वात् नतु
सकृच्छास्त्रप्रवृत्तेः आनंत्यापत्तिरपिप्रकृतेनदोषः साहिअनेकार्थसहितप्रयोगस्यशास्त्रव्यावृत्तबाधकर्तव्यस्यपरीति

31

ते॰
२६

छित्तप्रयोगस्याभावात् च्छ्वास्यानन्वापकत्वापत्त्या दोषः प्रकृते च ताम्नाति द्वित्वस्य वैकल्पिकत्वेन याच्छति द्वित्वप्रयोग
सहितस्यापि निर्दिष्टतत्वेन तेनैव शास्त्रस्य कृतार्थत्वात् लिटि धातोरिति द्वित्वस्य तु नित्यत्वाद्दानं त्यापत्तेः क्वि ब्लि हि श्रांतो विक
ल्पमीमांसा यांता घवात्प्रथमप्रवृत्तावेव विश्रांतिकल्पना दनभ्यासग्रहणं प्रत्याख्यातं अत एव सर्वस्य द्वे इत्यस्यापि न पुनः पुनः
प्रवृत्तिरित्याहुः नन्वत्र इको सवर्णे इति शाकल्येन ह्रस्वान्तमेव इति निवेतन्नेवम् समासे तन्निषेधात् नन्वनित्यसमासएव तन्नि
षेध इति वाच्यम् सन्नित्यसमासयोः शाकल्यप्रतिषेध इति वार्त्तिकस्य नित्यग्रहणस्य भाष्ये प्रत्याख्यातत्वात् मनोरथांतु ज
शत्वे न दकारे कृते तस्य द्वित्वं नेत्याघोश ये न सकारद्वित्वे नाद्यो विसर्गद्वित्वे वाऽऽड्ये तु तं द्विधमिति यद्यपि धस्य जश्त्वे न दकारे
धहूपं नास्ति तथापि भूतपूर्वगतिमाश्रित्यैवमुक्तम् सुध्युपास्य इति कर्तृकरणे कृता बहुलमिति तृतीयासमासः नन्विह
यतो वहुलम्भः सुधीशब्दस्य धात्वापत्तेः संप्रसारणे निष्पन्नत्वेन संप्रसारणाच्चेति पूर्वरूपापत्तेरिति चेन्नैवं संप्रसारणपूर्वत्वे
समानाङ्गग्रहणमिति वार्त्तिकोक्तेः नन्वेवमपि नभूसुधियोरिति यणिषेधः शंक्यः अंगत्वेन प्रत्यये परत एव तन्निषेधस्य
प्रवृत्तेः सुधीत्यनुवर्त्य सुधि परत एव यणिषेधाद्धात्वेश इति अन्ये प्रकृत्य द्वित्वे न द्वित्वप्रकरणे रहाभ्यामिति सान्ता कृतेन निमि
त्तभावेन रेफस्य कार्यित्वबाधनात् सुध्युपास्य इत्यादौ तु यणो नित्यत्वेन निमित्तत्वसिको नबाध्यते तस्मादितु तरे या तु
पितृपस्य इत्यादि निर्देशात् ज्ञापकात् तकारस्य द्वित्वं भवत्येव तद्भवेत्वनो [illegible] रूपद्वयं नादि इति [illegible] प्रायेण प्रवर्त्तते इ
ति स्त्रीलिंगमुदाहरति पुत्रादिनीति इह पुत्र्यजातावितिणिनिः तस्यां चेति आदिनि यः पुत्रशब्द [illegible] पुत्रशब्दस्यैन
दुर्लभ इत्यर्थः वाहोति द्वित्वस्यैव वैकल्पिकत्वे वार्त्तिकमिदं नारंभणीयमित्येके अन्ये तु तत्ताशपुत्रः परतः पुत्रशब्दस्यैवान

३०

हम

२६

चिचेति द्वित्वे नान्येषामित्यादि नियमं मत्वा तत्तदर्थं मा भूदित्यलोपमेवेदमित्याहुः कृत्रहतीति पुत्रोहतो यथासंख्याभावादपूर्वपरादेत्ति ।
ऽनिष्ट एवं पुत्रोजग्धो यथा सा पुत्रजग्धी अचोरहाभ्यां अचः किम् ह्नुतेरित्यादौ नकारस्य मा भूत् हलो यमाम् अलः किम् ताल्व
र्थ्यम् इह यकाराक्षीनां वकारादेो यथासंख्येन दाहरणोऽनुच्चोने सुड्डपास्वः मध्वरीः अत्र यलोपमपहतिमयः परस्य यस्य वस्य
च द्वित्वे कृते मूर्ध्ने नेन लोपः दुर्लभः दुर्ज्जद्वे अत्र त्वचोरहाभ्यामिति लस्य भस्य भस्य च द्वित्वे कृते लोपः प्रत्यक्ष्यात्मा सुगात्मा श
सन्नद्युतः अत्रानचिचेति ङमो द्वित्वे सत्यनेन ङकारणकारनकाराणां लोपः लोप इत्यादेति ऽयोरहरति सत्वादन्यतरस्यां
मित्यनुवर्त्तत इति भावः लोपारंभफलं त्विति आदित्यशब्दादित्यादित्येति एषप्रत्यये मस्येति चेत्यकारलोपे ऽनेन यलो
पे आदित्यमित्येकयकारकरूपं सिध्यति नान्यथेति भावः नन्वापत्यस्य चेति द्विनेनातीत्यनेन यलोपे कृते एकयकारकं सि
ध्यतीति वाच्यम् अदितेर्जातं आदित्यमित्यादिविवक्षायां तस्याः प्रवृत्तेः यथासंख्यविज्ञानादिति उक्तोदाहरणेषु लोपारंभफ
लाभावाद् ऽफ्स्येके पतत्उदाहरणाभावाद्यथासंख्यमिह सूत्रेनोपन्यस्तं माहात्म्यमिति मत्रमलोपेनेत्यर्थः हलो यमां यमि
सवर्णे लोप इति सूत्रितम् मूर्छ्: शार्ङ्गमित्यादौ रेफात्परस्य लोपापत्तेः एवं च क्रमादिति नन्वत्र यथासंख्यसूत्रं व कुतश्चितम् ।
प्रत्याहारग्रहणेषु तद्वाच्यवाच्येषु निरूढलक्षणेषु परमेपि लक्ष्यार्थवोधानपूर्वभाविशक्यार्थज्ञानमादाय संख्यत्वस्यावश्यव
क्तव्यत्वात्तथा एवं ञमे णोवा यावोनसिद्धेरन्मेवम् अंतरतमत्वेनापि तत्सिद्धेः तथाहि एचं संध्यक्षराणि तत्र अकारा
तालव्यस्य ऐकारस्य संवृताकारमालव्यत्वम् संवृताकारो ह्रस्वो ओकारस्य तादृश एव अव्र ए चोश्चोत्तरकाभूयस्त्वादेकारेइ
कारस्त्वर्द्धमात्रः अकारस्त्वर्द्धमात्र एव एवमोकारेप्युकारस्यार्द्धमात्रः अकारस्त्वर्द्धमात्रः एवं च विवृताकारतालस्य

पिंगलामतवच्चनौनस्य इति राशिचक्रं ॥ अथाकथहचक्रं तत्रतजे प्राक्प्रत्यक्
दक्षिणोदक्सूत्रपंचकयोगतः कोष्ठानि षोडश जायन्ते तेषु वर्णान् क्रमाल्लिखेत्
प्रथमः प्रथमेलाद्यु द्वितीयः प्रथमेनया द्वितीयमन्यतमस्मात् तयान्यदपि कल्पयेत् तत्रको
ष्ठेषु विलिखेत्तत्र पंचमवर्णं एवं चतुर्षु वर्गेषु वर्णानावधि समालिखेत् स्वमाद्यक्षरं यत्र
कोष्ठे संदृश्यते ततः सिद्धादीन् गणयेद्यावत्संज्ञाद्यक्षरं दर्शनं सिद्धिः सिद्धो जपाद्धोतर
द्विगुणात्सिद्धसाध्यकः सिद्धसुसिद्धः संप्राप्त्या सिद्धारिर्हन्ति गोत्रजान् साध्यसिद्धोऽन्त संक्लेशा
त्साध्यसाध्योऽतिदुःखदः साध्यसुसिद्धोऽत्र जनतान्या ध्यारिःस्वाधियं हरेत् सुसिद्धसिद्धो ध्य
ानात्फलं दद्याद्यथोदितं सुसिद्धसाध्यो जपाद्धेः सिद्धिर्येस्यादतोऽन्यथा सुसिद्धसुसु सि
द्धस्तु पूर्वजन्मकृतश्रमः तस्मात् सर्वसिद्धीनां साधनं प्रयोजयेत्मनुं अरिसाकारेषि सोऽरेवंय
दि स्वात्मविपत्तये सुसिद्धारिरशेषाणां कुलानाशये ध्रुवं अरिसिद्धः सुतंहन्यादरिसाध्यः
सुयोषितं अरेः सुसिद्धं मंत्रस्तु कुलोत्सादनहेतवे अर्व्यरिः स्वात्महा मंत्रः संप्राप्तोऽपि वसु
निश्चितं पिंगलामते तु यथोक्तं सिद्धसिद्धस्तु तत्साध्यो द्विगुणं जपेत् तत्सुसिद्धोऽर्द्धमदेव
तदरिर्बीजवापकः द्विगुणाज्जपात्साध्यसिद्धः स्तत्साध्यस्तु निरर्थकः तत्सुसिद्धस्त्वर्द्धज
पात्तद्दरिर्गोत्रजापहः सुसिद्धसिद्धोऽर्द्धजापात्साध्यो द्विगुणजापतः तत्सुसिद्धो ग्रहादे
व तद्दरिर्ज्ञातिजानहा अरिसिद्धः सुतं हन्यादरिसाध्यस्तु कन्यकां तत्सुसिद्धस्तु

पत्नीपुत्रसदसाधकापह प्रसिद्धैर्यदुवैन्नामकिंवास्यजन्मनामच पतीनां
पुष्पपातेनगुरूरणायत्तंतंभवेत् नाम्नस्तस्यैववर्णानिविभक्तानिचका
रयेत् अन्यच्चापि लोकेप्रसिद्धानामाधमाताापिचातयाकृतं स्वप्नेजागर्ति
येनासौदूरस्यस्वप्नभाषते वदत्यन्तन्नरकोत्तनामगृह्णमंत्रेतु रुद्रयामले
मातापितृकृतंनाम यच्चान्यदभिजनैःकृतं विलिख्यतस्यवैवर्णान्स्वरव्यंज
नभेदतः तथैवमंत्रबीजानिततःशोधनमाचरेत् विंदुर्द्विविंदुकोपस्थानी
जिव्हाग्निसंभवः संकुलोच्चरणाद्वाप्तमधिकारमेवच अथांभ्रंशादावंलदोलक्षा
खंडचक्लद्धमंत्राद्यैःसदैकंकनामवर्णविशोधयेत् व्यंजनंव्यंजनान्येवस्वरैःसा
र्द्धस्वरांस्तथा आद्यमाद्येनसंसोध्यंद्वितीयेनद्वितीयकं मंत्रेचाप्यथवानाम्निवर्णास्यु
र्विषमापदाः तदामंत्रंसमारभ्यसमंयावत्त्रयोनयेत् आद्यंतयोःसिद्धिवर्णेमंत्रेयस्मि
न्वरानने आचरेत्सौभवात्तेनसंभवेत्सर्वसिद्धिदः साध्यांतादियुतोयस्तुअतिकष्टेनसा
सिध्यति आदावंतेसुसिद्धस्तुसर्वकामविमुक्तिदः आदावंतेरिपुर्यस्यभवेत्सोसाःसमं
त्रकःस्यानत्रयुतारिर्यः मंत्रोनस्तुसमोमतः शत्रुर्भवतियदादौमध्येसिद्धस्वदंतको
साध्यः कष्टेनकार्यकासिद्धिस्तस्यफलंस्वल्पंभवेत् अंतेयदिभवतिरिपुश्चमेम

इई एरवट थफर सा अन्नयः उक्त ओ ग ज इ द व ल ला भ्रमपः ऋऋ ऊ औ प न ठ ध
म व सा: त लाबि ल ल ल ं ड ... न म ञ्जा ह: अ का शा: अः ं च म्लं ता म कः अथ
टपदचक्रं षट पदं चक्र मालिरव्य ग्रामादि बुद्धे लेषनु अकादिवर्णानेकैकं लि
खेन्नि: खंढकुटकान् स्वनामाद्यक्षरं यत्र तदारभ्य विचारयेत् उदिते संपद्वृद्धि
ष्ट्या द्वितीये संपदां क्षयः तृतीये तु धनं विंद्याचतुर्थे बंधुविग्रहः पंचमे सर्वथा त्वा
स्यात्स्वः सर्वविनाशकः अथ गणागणचक्रं हस्तस्वातीश्रुतिमृगपुष्यमैत्रा
श्वरेवतीपुनर्वसुआ गुरितिभानि देवानि मात्रका पूर्वात्रयं चार्द्रा भरणी रोहि
णी तथा मनुष्य गणा ज्ञेया मान्येतान्य विशारदैः चित्राश्लेषा मूल मघा धनि
ष्टा ज्येष्ठके तथा वरुणः कृत्तिकेन्द्राग्नी रक्षोगण उदाहृता एकयो रुत्तमा प्रीति
र्देव पुंसोस्तु मध्यमा देवे मर्त्यै रपि सदृशः सोवैर मुच्यते एवं बुद्ध्वा तु धीमंत्रं विध
नामुने योजयेत् तत्राश्विनी मृग पुनर्वसु हस्त स्वा पुष्य पुरु ... श्रवणा रेवती देवगणा
भरणी रोहिणी पूर्वत्रि उत्तरा मनुष्य गणाः अन्यो राक्षसगणाः एकगणास्ययोः प्री
तिरुत्तमाः देवमनुष्ययोर्मध्यमा उभाभ्यां रक्षसो वैरं साधकामंत्राद्यक्षरतो द्वंद्वं अ
योनिचक्रं अश्वेभाजफणिद्वयं च वृषभ मुक्ष मेषो न तो मूषकः व्याघ्र गगैरु मश्ल
तोपि महिषो आघ्रो पुन रोरभो आघ्रो मृग मंडलो कपिर बोवव्याघ्र यंबा नरः

साधकाक्षरात्संख्यादक्षपर्यंतं गणयेत् जन्मसंपत्तविपत्क्षेमप्रत्वरिसाधकोवधः
मित्रंपरममित्रंच जन्मादीन् पुनःपुनः द्विषद्वधः इत्यरिश्चपरित्याज्या मुनीश्वरैः

अथ अकडमचक्रं द्वादशारे लिखेच्चक्रं वर्णान्सर्वादितः
क्रमात् नामाद्येसि द्धसाध्यारिफलं तेषां विनिर्दिशेत् सि
द्धः सिद्ध्यति कालेन साध्यस्तु जपहोमतः सुसिद्धः ग्राहमा
त्रेणसाधकंभक्षयेद रिः सिद्धोनवैकवारेणसुसाध्योरससदृशा
द्विषु सुसिद्धस्तु मन्त्र शेषु रिपुर्देवादमानुषु इदंचक्रंगो
णान्तविषयेऽप्यावश्य कं इत्यकडमचक्रं अथ कुलाकुलंच
कं कुलाकुलपरी दायां प्रकारं...ते पुना वाम्यगिन

अ ठ म / ऋ ट व	ऊ कड म	औ ख ए / ई ग ण द
औ / अ क	अ क / उ म च / कं	ई घ त / ल
ओ ज / प / ऐ / स	ह छ ध / ठ	ॠ इ / ऋ घ / व / द श

नेऽजलाकाशपंचासत्त्रिपथः क्रमात् पंचह्रस्वाः पंचदीर्घाः बिंदुनासंधिसंभवा
पंचशाः कादयःपदसलक्षहांताः समीरिताः साधकस्याद्यक्षरं पूर्वमंत्रस्याद्यक्षरं
रं यद्येकभूतदैवत्यंजानीयात्सकुलंचमत् वाह्नेर्वाकरोमित्रं माहेयस्यापिमा
रुतं पार्थिवानां मरुत्संरां शत्रुत्वेमारुतंमतं आग्नेयंस्याभसंशत्रुरंभसस्तेजसं
तथा एषामपिचस्वर्वैआमविरोधिनु नाभसं यस्माजिरुद्धानकुर्याज्जेलनंवुधः

चनः अत्रोस्तंतु विजानीयात् तस्मात्सर्वं परित्यजेत् अस्यार्थः साध्यार्णेन स्वरव्यंजनरूपे

१४	२०	२	१२	१५	६	४	३	८	८	९
अ आ	इई	उऊ	ऋॠ	ऌॡ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ	ट
ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ
ब	भ	म	य	र	ल	व	स	ष	श	ह
१०	९	७	१६	८	३	७	५	४	६	३

साध्यांकः ४।४।२।०।३।७।७।०।०।० साधकवर्णा
दितीयरूएधनेअंकः अंकमात्रेविशेषः
साध्यकवर्णाः १।२।५।०।०।२।१।८।७।४।१
ऌएयरूस्पतयासाधकनामादेरारायावे
इद्धायकान्तत्र [illegible] कोष्ठगुणान्
कलात्तथैवदिगगाद्यंकान्पिकुर्या
त् नामअचउत्यादि तिनामाक्षर
स्वरव्यंजनसमुदायात् अकठवा
दिति वर्गचतुष्टयभिन्नत्वात् अइउऋऌएऐओऔअंअः अवर्गाकादिग
न्तः कवर्गः चादिपांतः चवर्गः यादिहान्तो यवर्गा एते एकादशैकादशा
क्षरा चत्वारो वर्गाः अस्मात् अकठवात् अष्टभिमार्गेहृते सति अभये।
साध्यसाधकांका वर्गयो शेषस्याधिकरूपस्य स्यात्तं अल्पस्य धनित्वं च

५ ज्ञेयं एवं पर्य्यवसन्नाइत्यादि सार्द्ध श्लोकस्यायमर्थः एवं क्रमेण समासतः

संक्षेपेण पर्य्यवसन्नाः फलिता गुणिकांकाः अत्रायं संकेतः द्व्यादिकान्त

द्वयस्या कोष्ठसंख्या या गुणितान् अष्टाभिर्हतान्कृत्वा अवशिष्टकाः

कृ रु मी नं नं रो दो मं भा वं के साधकादारेषु गुणकांका भवंति दिगाद्यंकान

न पि तद्वदेकस्यैकोष्ठसंख्यया गुणितान् अष्टाभिर्हतान्कृत्वा अवशिष्टकाः

नक्षत्रनगनभूमानुनिमग्नांमत्वाद्ये गुणकांका भवंति अंकसंकेतक्रमस्तु अं

कपंक्तौ वक्ष्यमाणे ज्ञेयः एतेन षड्कालेत्यादि अनंतरं वक्ष्यमाणं चक्रमुद्धृतं

अथापरं ऋणधनं षड्कालकालचिदग्निसमुद्रवे[illegible]दाः खाकाशकृन्मा

दहनाः खलु साधवर्णाः युग्मद्विपंचविधदंवरयुक्शशांकव्योमाब्धिवेदश

शिनः खलु साधकाणाः नामाङ्कुलादकवर्गेजभक्तशेषंस्तालाभयोरधि

कशेषमृणंधनंस्यात् अस्यार्थः षडोर्घैः साध्योर्णस्वरव्यंजनरूपेण प

दकृतान्गुणिनान्कृता तथा साधकानामाक्षराण्यपि युग्मादिभिरंकैः गण

येत् शेषं पूर्ववत् ज्ञेयं फलतो न कश्चिद्विशेषः अथ काकिमते ऋणधनशो

सिंहश्वोशहू यश्वश्वकरशी योनिस्तु भा नामेयं स्वभुक् विडालसौर भीमहिषी वंडलाख्या
नकूलकुलः किरीटी हस्ती विरोधकस्तु गोव्याघ्रगजसिंहमश्वमहिषं श्वेरांच व मूषकं
वैरं वानरमेषकं च सुमहत्वहिडालौंदरं लोकानांव्यवहारतो पिगदितं ज्ञात्वा त गलकोत्त
मे अथ फलचक्रम् अश्विन्याद्यालिखेच्चक्रं सर्पाकारं त्रिनाडिकं त्रिनाडी वेधनक्षत्रम
श्विनार्द्रपुनोत्तरा हस्तोनुमूलवरुणः पूर्वाभाद्रपदस्तथा याम्यसौम्यगुरुयोनि चित्रा मित्रा
जलाकयं धनिष्ठाचोत्तराधन्यामध्यनाडी व्यवस्थिताः कृत्तिकारोहिणीसर्पे मघास्वाती
विशाखके उत्तराश्रवणायो मं पृष्ठनाडी व्यवस्थिताः योनिः पूर्वफाल्गुनीजला
कयं पूर्वाषाढा एकनाडीस्थिता यस्य गुरुमंत्रस्य देवताः तत्र द्वेषम संप्रलं क्रमे
णफलमादिशेत् तत्राश्विनी आर्द्रा पुनर्वसुत्तर फाल्गुनी हस्तज्येष्ठा मूलश
तभिषा पूर्वाभाद्रपदा आद्यनाडीस्थाः भरणी मृगशिरः पुष्य पूर्वफाल्गुनी चित्रा
अनुराधा पूर्वाषाढा धनिष्ठोत्तरभाद्रपदा मध्यनाडीस्थाः कृत्तिकारोहिणी अश्ले
षा मघा स्वाती विशाखोत्तराषाढ श्रवण रेवत्यः पृष्ठनाडीस्थाः एकनाडीस्था गुरु
मंत्रसाधकानि सिद्धाः मित्र स्यादुत्तमाः अथाष्टवर्गचक्रं वर्गशुद्धिं समासाद्यमंत्र द
द्यानुरूत्तमाः अवर्गः पक्षिराज्ञेयः मार्जारश्च कवर्गकः चवर्गश्च तथा सिंहः टवर्ग

६ यस्य यस्याः धमर्णं स्तत्सेव्हा अथ हरचक्रं भेदे हरचक्रं षड्दलं
च सिद्धादिचक्रमेरा च राशिनक्षत्रचक्रे च स्वकुलाकुलमेव च अ
कडमं चाकथचवर्गचक्रं तथैव च उक्तानि नवचक्राणि मंत्रसिद्धि
करणि च नवचक्रविशुद्धात्मा मंत्रोभिलाय कल्पते गणाचक्र
विचारोपि केषांचित्संमतः प्रिये अथातः संप्रवक्ष्यामि हरचक्रम
भेदकं यज्ञात्वा ज्ञानवान्लोके जायते मंत्रवित्तमाः अन्यथा वर्जयेत्
मंत्रः मित्याह भगवान्निति तस्मात्सर्वप्रयत्नेन यः शुद्धिं स विचारये
त् कुर्याद्देवं तु देवानां तारकोष्ठसुसंस्थितम् तन्मध्ये विभजेत्कोष्ठच
तुःकं कर्णसूत्रकं ताराकोष्ठं राशिकोष्ठं तेन दिक्षु चतुकोष्ठानि मध्ये
कोष्ठमेकं विदिग्गतकोष्ठचतुष्के सूत्रचतुःकं पातयेत्तेन द्वादशकोष्ठा रा
त्मकं राशिचक्रं भवति पातयेद्दिक्षु दुर्गोपवारणी तारं च मेरवी कर्ण

धनप्रकारः नामाक्षरमारभ्य यावन्मंत्रादिवर्णकं त्रिधाकृत्वासुरैर्भिद्यात्
दन्त्वह्निपरीत्तगं कृत्वाधिकं ऋणी ज्ञेयं ऋणी चेत् मंत्रमुत्तमाः स्वयं चेद् ऋणी चे
त्मंत्रं त्यक्तव्यं पूर्वं ऋणी यतः अथ च नामाद्यक्षरं साधकस्य नामाद्यक्षरमारभ्य
द मंत्राद्यक्षरपर्यन्तं गणने साधकराशिः मंत्राद्यक्षरादि साधकनामाद्यक्षर
पर्यन्तगणनेन मंत्रराशिः अथान्यत् साध्यनामाद्यक्षरमारभ्य विपरीत
गं साधकनामाद्यक्षरं यावत् त्रिभिर्गुणयित्वा स्वरैः सप्तभिर्विभजेच्छे
षं पूर्ववत् अथान्यत्प्रकारः साध्यमंत्रद्विगुणितं साधकेन समन्वितं अष्ट
ना भिश्च हरेच्छेषं तद्वह्निपरीतकं अथ सार्धः मंत्राक्षराणि स्वरव्यंजनरूपेण
पृथक् पृथक्कृत्वा गणयेत् साधकनामाक्षराणि स्वरव्यंजनरूपेण पृथ
क् पृथक्कृतानि तेषु संयोजयेत् ततोऽष्टभिर्हरेत् अयं मंत्रराशि स
एवं साधकनामाक्षराणि स्वरव्यंजनरूपेण पृथक् पृथक्कृतानि द्वि
गुणितानि स्वरव्यंजनरूपेण पृथक् पृथक् मंत्राक्षरैः संयोजितानि अ
ष्टभिर्हरेत् एवं साधकराशि एवं यस्योत्तमर्णो यो मंत्रः स तस्याभिष्टः

किंचित्प्रलेपयेत् विस्तीर्णमुखभांडं ततः कुंभकारकरोद्भवां मृत्तिकां लेपये
न्नतानि वीजानि रोपयेत् कुंडल्याकारयोगेन यत्नाद्दृढमुखानि वै शुष्कं
ततांम्रपात्रोर्ध्वभांडे देयमधोमुखं ग्यात्तपेद्वारणात्तैलं ग्राहयेत्तेचरक्षयेत्
मासाद्धं चैव तत्तैलं मासार्द्धं तिलतैलकं नस्यं देयं मृतस्यैतत्तस्मात्कृष्णाहि
तेरतः तज्जीव्यते हि ततस्त्यं गतो नापि यमालयं रोगापमृत्युसर्पादिमृतो जी
विति तत्त्वयं पुष्पं क्तपारदं तुल्यं तेन तैलेन मर्दयेत् नस्यं देयं मृतस्यैव कालद
ष्टस्य राक्षसात् जीवमायाति नो चित्रं महादेवेन भाषितं पुष्पभास्कर योगेन
गुडूचीमूलमाहरेत् कर्षमुष्णजलैः पीत्वाऽपमृत्युहरं भवेत् उक्तयोगौम
यं मंत्रः ॐ अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः सर्वतः सर्वसर्वेभ्यो नम
स्तेरुद्ररूपेभ्यः इति मृत्युसंजीविनी विद्या १३ इति श्री नित्यनाथ विरचि
ते कामरत्ने निधिदर्शनांजनादि मृत्युसंजीवनी नाम त्रयोदशोपदेशः १३
अथ विषनिवारणं शंभुनोक्तं समासेन विषं स्थावरजंगमं कृत्रिमे योगजं
चैव वृश्चिकाद्यं च सर्पजं क्रमाद्दक्षणामेतेषां मंत्रयुक्तं वदाम्यहं नामवत्से
विषाणां तु शंभुना कीर्त्तितं पुरा वत्सनाभं च मुस्तकं पुष्करं विषं क्रूरं
शठं कर्मठं च हरिद्रं कालकूटकं इंद्रवज्रं चैत्रवज्रं हरितं गालवं विषं शृंगी
कर्कटशृंगी च मेषशृंगी हलाहलं शाक्रं कंरक्तशृंगी च हंजनं पुंडरीककं
संकोचं मधुपाकं च रोहिणं मंथरं तथा पंचविंशत्तमे भेदैर्विज्ञेयं स्थावरं वि. ५५

तद्वर्त्तितिलकादेवनरोऽदृश्यो भवेद्ध्रुवं नमांसं च शिवामांसं ग्राहयेद्यत्नतो बुधः प्र
थमं रजस्वलायाश्च रुधिरे लवरिं कुरु त्रिलोहवेष्टिता सा तु मुखस्था दृश्यका
रिणी कृष्णमार्जारमुंडे तु कृष्णगुंजां प्ररोपयेत् तत्फलं वदनस्थं हि साद्याद
दृश्यकारकं कोकयोः नयनं वामं गरुडेन प्रवेष्टत् सा वटी मुखमध्यस्था
ग्रदृश्यं कुरुते ध्रुवं दिवाभीतस्य नयनं त्रिलोहेन प्रवेष्टितं मुखस्थं कुरुते
दृश्यं प्रयोधवंर्ट विचरेत्महीं रुद्रे चैवानुराधायां वंदारा हस्त वंदाजा मुखे प्र
क्षिप्य मनुजो दृश्यः स्यान्नात्र संशयः सारखोटकैस्य च वंदाकं नक्षत्रे मृगशी
र्षके गृहीत्वा यान्मात्रेणाह्यदृश्यो जायते नरः भरण्यां तु समागत्य वंदाकृ
पीससंभवां हस्ते वध्या ह्यदृश्यस्स्यात् त्वचा सावा निंबवंदाजा करे गत्तरषाढायां
मश्वोकवंदसंभवां वंदां धृत्वा ह्यदृश्यस्स्यात् ष्ठिन्नां बिल्ववंदाजां वंदाकं वाफ
रे धार्यमदृश्यो जायते नरः इत्यदृश्यकरणप्रयोगाः अथ मृत्युसंजीविनी मृ
त्युसंजीवनी विद्या प्रवक्ष्यामि समासतः लिंगमेकोनविंशाधः स्थापयित्वा प्र
पूजयेत् नवं घटं च तत्रैव पूजयेल्लिंगसन्निधौ रक्तं लिंगघटं चैव वस्त्रे वेसो
केन वेष्टयेत् चतुर्भिः साधकैर्नित्यं प्रतिपत्क्रमेण तु एवं प्रतिदिनं कु
र्यादघोरेण समर्चयेत् पुष्पादिफलयाकांतं साधनं कारयेद्बुधः फलानि
निपक्वान्यादाय पूर्वोक्तं पूरयेद्घटं तं घटं पूजयेन्नित्यं गंधपुष्पाक्षतादि
भिः तुषवर्जेतततः कुर्याद्बीजानां घर्षयेन्मुखं तन्मुखे वहितं वृत्तं किंचि

14

ज्ञाकरै देवी कालिका माता चंडी आई चांदे सूर्य मुनि हरले मुजि कूटै राम आज्ञा ज्ञा
सिद्धि हडक वारत्रयाभिमंत्रितधूम्या पृक्षि वेगा वे क पाल धारे रे स्वास्थ वति
नान्यथा इति श्रीनित्यनाथविरचिते कामरत्ने नानाकौतुकं नाम एकादशोप
देशः ११ अथ काम्यसिद्धिः पुष्यार्केतु समागत्य मत्लं श्वेतार्कसंभवं अंगु
ष्ठप्रमितिमां कुर्यात्प्रतिमां तु प्रपूजयेत् गणानाथस्वरूपं च भक्त्या रक्ताश्वमा
रकैः कुसुमैश्चापि गंधाद्यैः हविष्याशी जितेंद्रियः पूजन्मामममंत्रैश्च नह्रीजा
दिनमोंतकैः यान्यान्प्रार्थयते कामान् मासेनैकेन तांल्लभेत् स्वसेक काम्य
सिध्यर्थं मासमेकं प्रपूजयेत् जलेशवीजमाहुः पंचांतगं शशिधरं वीजं
गणपतेर्विदुः ॐ ह्रीं श्रीं वें दया ओं ह्रीं फट् स्वाहा अनेन मंत्रेण रक्ताश्वमार
पुष्पाणि घृतहोद्र युतानि च जुहुयात् वांछितं ददाति ओं ह्रीं श्रीं मानसे सि
द्धिकरी ह्रीं नमः अनेन मंत्रेण रक्तपुष्पमेकं जपित्वा नद्यां दिदेत् एवं लक्ष
जपेन ततो भगवती वरदा अष्टगुणानामेकं गुणं ददाति अथ काम्यसि
द्धिः कृत्तिकायां स्नुहीवस्त्वंदाकं धारयेत्करे वाक्यसिद्धिर्भवेत्तस्य मरु
श्चर्यमिदं स्मृतं मंत्रेणाग्राहयेत्स्वातीनक्षत्रे वदरीभवं वंदाकं तत्करे धृत्वा
यद्यत्तुप्रार्थ्यते नरैः तत्तत्सर्वमवाप्यते सर्वमंत्रमंत्रैश्चैव कथ्यते ओं अंतरिक्षाय

गुं त्तरवेसानि [illegible]ज्ञानिचैवसंयुतं. निरवनेत्रकं ध्मन्मंपांतु वल्लिभूजासमन्वितं

सिद्धे तत्फलपर्यंतंतद्दीज्ञानिचाहरेत् तत्बद्दीजेकृतेवक्रेतत्रद्वीपंभवस्यले

रस्येवंकौतुकंलोकेनानारूपस्यदर्शनं मुक्तवीजोभवेत्स्यस्याज्ञात्रकार्याविं

विचाररता हरितालंत्विलाचूर्णमंगुलीतैलभावितं तद्दितैवसंशिरसिस्थि

तंपश्यतिवन्हिवत् तथैवांकोलतैलस्यस्फुरत्येवनसंशयः सिंदूरंगंधकं

तालंसमंपिष्ट्वामनःशिलां तद्दितैवस्त्रधकूवासोराज्ञोसंदृश्यतेऽग्निवत

दूरेपिस्थितलोकस्यराज्ञोतुकौतुकंमहत् रवधातंतालचूर्णेनललाटेतिल

केकृते राज्ञौसंदृश्यतेज्योतिस्तस्मिन्स्थानेतुकौतुकं मुनिपुष्परसैःपुष्पै

र्घृष्ट्वाम्लांतांजनंततः ग्वृजितात्तोनरःपश्येत्स्थाने तारकंजनः वाप्येवात्तौकू

वीजंचनकपात्रेमदासह तज्जातवीजंमूलंवामुखेप्रक्षिप्यमानवः श्रात

योजनपर्यंतंपश्येत्सर्वंपश्यांततः वारिमक्षिकयासार्द्धंतांवूलंयस्यभक्षणे

दीयतेनिरंत्यरेतस्यरुद्धोवायुस्तुकौतुकं ॐनमोभगवतेरुद्रायउड्डामरेश्व

रायवहुरूपायनानारूपधरायहसहसनत्यनत्यतुदरनानाकौतुकंद्रजाल

दर्शकायठःठःस्वाहा ग्वनेनसर्वेयोगानामभिमंत्र्यसिद्धिः इतिनानाकौतुकसि

द्धिः वसुमतीमहोमांचंद्रसूर्यमोहोवरग्वंगेकोपरवांडाफकूटेरतोकरेऽग्रा

ष्पा पंचयमुष्टे कार्यो लक्षजापं प्रदातव्यता लक्षे तु मेकतिलकं धारयेत्सर्वमु
ष्टिंतं दत्वा तिलकमाकर्षयेत्गुरां धनुषि रोधयेत् लक्षस्य तिलकं वा शो।
विद्धं स्यैव न संशयः ॐ धनुरक्षे कांडरक्षे हानि जामामा मारो अमुकार अ
मुकं अंगं अमुकारं आमुकटाई मामा मारो विदग्धा देवगरा हरहसा स्त्री अ
मुका मारो रहे वैद्यारणी अर्जुनहरू कमवानी आज्ञा एतन्मंत्रं पठित्वा
यस्य यदंगे मारयेत्तदंगं विद्धति किंतु प्रथमपरीक्षायां श्मशाने गत्वा ह
निमृतं नरास्त रास्य वंशमानीय धनुषि कांडं संयुक्तं तस्मा मारां दत्वा न गुरुं
वृत्तं समय वा पुष्यहार मेकं दत्वा मुष्टिस्थाने हि मुंडिस भेकं मंत्रयित्वा ए
कनारकेर जलेन प्रक्षाल्य कांडं नयेन लक्षं विद्यां साधयेत् तदा वध्यान
स्यात् अथ धनधान्याक्षयकारणं हस्ते च पूर्वफाल्गुन्यां दाडिमी वृक्षसं
भवं वंदाकं नाधनेदे याचाक्षयं भवति ध्रुवं वंदाकं तु भवे हस्ते वकुवारक
वंदाकं धान्यागारे प्रदातव्यमक्षयं भवति ध्रुवं शेफालिकाया वंदाकं ह
स्तायां च समुद्धरेत् धान्यमध्ये तु संस्थाप्य तद्धान्याक्षयं भवेत् भरण्यां कुश
वंदाकं गृहीत्वा स्थापयेद्बुधः संपूर्ण धनधान्यं तु तत्करोत्यक्षयं ध्रुवं उदुंब
रस्य वंदाकं रोहिण्यां ग्राहयेद्बुधः स्थापयेत् संचितार्थेनः स दा भवति चाक्षयं

स्वाहा अनेन मंत्रेण गृह्यैत् इति वाक्यसिद्धिः अथ यगुप्तवेशाचौरदेव
दानवादि प्रकाशनं वंशशाखोटचूतस्यागोत्ररं लक्ष्मणापदं अजाक्षी
रेणसंपेष्टं स्वललाटे तिलके कृते प्रकाशं जायते सर्वं तिष्ठंत्यगुप्तसमाहिताः
धनानि यत्र वा संति जारचौरादिकास्तथा गुप्तवेषा महावेषा गंधर्वा
नुयक्षिणी सुराः चतुर्दीनुष्मवदाद्यास्त्र्यलोके स्थिताश्च वं अश्ले
षायां शनेर्वारे स्वायं दाडिमबीजं कंरसंसंगहवचाकुष्ठाब्राह्म्यांतु
भूमिजे पद्ममूलं मंगलाहन्यं जनं कारयेद्बुधः प्रकाशं दूर्वपत्सर्वं
जायते नात्र संशयः अथ धनुर्विद्या इंद्रेणयाविद्या पुरा अर्जुनप्र
ति प्रतिकथिता सा समग्रविंशत्यक्षराकालाध्वेतरक्षाधार ॐकार
शारगुणाभ्याकार एकादशाक्षरसहस्र [illegible] शायी एतन्मंत्रं धा
रं धत्वा नवधा पठित्वा आकर्णपूरितेधनुर्विशारं मेलयेत् सहस्र
धा भवति कल्लोदशधा भवति महादेवेन इंद्रं प्रतिया कथिता स
प्तदशाक्षरी वेद धनुर्गुणारेषा कांडवृक्ष ज्ञाने ॐ ॐ ॐ एतन्मंत्रं
पवित्वा तु पंचवारं तदाक्षिपेत् सर्ववृद्धवति सर्पकबलितं भेक
मर्द्दगात्रं समुद्धरेत् छित्वा सर्पस्य मुंडं च त्यातपे शोषयेत्स्य पकु पि

सूर्यस्य ग्रहणे सोमे चंद्रे सम्मंत्र्य माहृदेह्नचो चूर्णितां सघृतां भुक्त्वा सप्ताहाद्वाक्पतिर्भवे
त् इत्येवमुक्तो योगानां मंत्रराजे शिवोदितं जप्त्वायुतेन सिद्धस्यात्पश्चान्नैवमदोषे नै
त् ॐ हूं हयग्रीव वागीश्वराय नमः इतिमंत्र धात्रीफलरसैर्भाव्यं वचाचूर्णमादि
नावधि घृतेन लिहये नित्यं वा कुमुद्धि स्मृतिबुद्धिहत् वचाचूर्णं पिबेत्क्षीरैः पू
र्वमंत्रेणाभिमंत्रितं भोज्यं क्षीरेण शाल्यन्नं सप्ताहे वाक्पतिर्भवेत् सप्तके सप्तके चै
व संवत्सरात् श्रुतिधरो भवेत् वाचाचूर्णं घृतैः क्षौद्रैर्लेह्यं स्यात्पूर्ववत्फलं पुष्यार्कयो
गे संग्रहमूलं श्वेतार्कसंभवं छायाचूर्णं च तच्चूर्णं मंत्रेणैवाभिमंत्रितं कर्ष
मर्द्धपलं वापि प्रातरुत्थाय संपिबेत् तक्रेणासर्पिषा वापि जीर्णान्ते क्षीरभो
जनं एवं सप्ताहमात्रेण कविर्भवेद्विवालकः इति श्रुतिधरकवित्वादिकरणं
अथ किन्नरीकरणं विभीतककरणं सुंठी सैंधवं लैकूसमं समं गोमूत्रेण पि
बेत्कर्षं किन्नरैः सह गीयते जातीपत्रकरणं लाजो मातुलिंगफलं मधुः
पत्नं लेह्यं भवेन्नादः किन्नराधिकमेव च देवदारु करंजा व्योषाशानैः का
तमालपत्रकं निशा वचासैंधवं शिग्रूत्थमूलं पेष्यं समं समं कर्षैकं मधुसै
र्पिभ्यां मासमात्रं समालिहेत् कंठशुद्धिर्भवेत्तस्य किंनरैः सह गीयते शुं
ठी च शर्करा चैव द्राक्षा रससंयुता कोकिलस्वरः स्यात् हिकामुक्तिमात्रतः ६९

मंत्रेणामंत्रितं कृत्वा मंत्रं मंत्रैव कथ्यते ॐ नमो धनदाय स्वाहा इति धनधा
न्यादीयकरसं अपस्मृतिधरविद्यादि रसं पथ्या पाठा करणा सुंठी सैं
धवं मरिचं वचा शिग्रु फलं चूर्णं ब्राह्मी प्रस्थं घृतं घृताच्चतुर्गुणा
ह्मी रसमाढ्यसद्वैदिपाचयेत् घृतशेषं पिबेन्नित्यं वाङ्मेधास्मृतिबुद्धिकृत्
इति पथ्याघृतं वचा ब्राह्मी करणा कुष्ठं सैंधवं तिलपुष्पिका चूर्णं घृता
द्वैर्भक्षयं मंडूकी ब्रह्मसंभवैः दिनमेकं ततः पाच्यं कल्काच्चतुर्गुणं घृतं घृ
ताच्चतुर्गुणं तोयं ब्राह्मी द्रावं निजोजितं अजाजी चाजमोदा च पटीम धु
कसैंधवं एतानि समभागानि शुष्कचूर्णानि कारयेत् तच्चूर्णं सर्पिषा लि
ह्यं वर्षैकं वाग्विशुद्धिकृत् भक्षयेन्मासमेकं तु बृहस्पतिसमो भवेत् ब्राह्मी मुं
डी वचा सुंठी विडंगं शंखपुष्पिका शतावरी गुडूची च समं चूर्णं हरीतकी घृ
तेन भक्षयेत्कर्षं नित्यं गृ यसहस्रधृक् अश्वगंधाजमोदा च पाठा कुष्ठं कटुत्र
यं शतपुष्पां ब्रह्मबीजं सैंधवं च समं समं एतद्धि वचा चैव चूर्णितं मधुस
र्पिषा भक्षयेत्कर्षमात्रं च जीर्णे ते क्षीरभोजनं सहस्रग्रंथधारी स्यान्मूको
पि वाक्पतिर्भवेत् लिहेज्योतिष्मती तैलं वल्लया वचया सह स्तोकं स्तोकं
क्रमशो वयावत्रिष्कचतुष्टयं निर्वाते मधुरासी स्याद्ब्रह्मचारी कविर्भवेत्

नाय मम शरीरे अमकुकुरु स्वाहा उक्तो योगानामयं मंत्रः अथ पादुकासा
धनं अश्वगंधा लालाकुली तैलैः पेषयेत्तेन सर्षपां नहि द्विनरः स पादस्तु
योजनं हि शतं व्रजेत् अंकोल तैल संपिष्टं श्वेत सर्षप लेपितं पादुका गुष्ट
चर्मोत्थां समारुह्य शतं व्रजेत् १०० अंकोलस्य तु मूलं तु तिल तैलेन पाचये
त् पादस्य जानु पर्यंतं लिप्त्वा दूरगामी भवेत् ओं ह्रीं नमश्चंडिकायै गगनं
गमय चालय वेगवाहिनि र ह्रीं ह्रीं स्वाहा उक्तयोग हृदयस्यामेव मंत्रः काक
स्य हृदयं नेत्रं जिह्वां चैव मनःशिला गैरिकं सिंधुजं चैव अपामार्गी च माल
ती ध्रा शिरुद्र जटा चैव विदार्या सह पेषयेत् नहि द्विपूपादः सहस्रा सहस्रयो
जनं व्रजेत् वल्ली पतितनिर्मुक्तो यावदाहूत संस्रवं ओं नमो भगवते रुद्राय
नमो हरितगदाय त्रासरसोमय स्वालके स्वाहा काकजिह्वां बलचारी गुड लो
हेन वेष्टयेत् मुखे वह्निमागच्छेत योजनं शतमेव च आगच्छति तदा तूर्णं मन
अथ रो नात्र संशयः अनावृष्टिनिवारणं ह्रीं श्रीं ह्रूं इमं मंत्रं जलमध्ये प्रविश्य यदि
जपेत् तदानावृष्टिं हरति महावृष्टिर्भवति इति श्रीनित्यनाथविरचिते का
मरत्ने काम्यसिद्ध्यादि अनावृष्टिनाशारणं नाम द्वादशोपदेशः १२ अथ नि
धिदर्शनं अंजनानां तु सर्वेषां मंत्रसाधनमघोरकं विना घोरेण विघ्नाश्च
नाशयंति पदे पदे यक्षाणां मूर्तिमाश्रित्य जपेदष्टसहस्रकं ततः सर्वविधा
नानि स्वसाध्यानि तदा हरेत् ओं वसुरूपं विश्वरूपं विद्याधर महेश्वरं ज ५२

समुद्धृत्य विधारयेत् दंतरोगान्हरेत्सर्वान्घर्षणाच्चलितानि च चलदंतस्थिरं कार्यं
वाकुलस्य च चर्वणं बकुलस्य च बीजं च पिष्ट्वा कोष्णेन वारिणा मुखे च धारयेद्धीमा
न्दंतदृढकरं परं इंजरस्य त्वचा क्वाथमुखं च क्वेण धारयेत् दृढाः स्युश्चलिता दं
तास्त्वाहान्नात्र संशयः अथास्याहारकरणं बृहत्केनापि वृक्षस्य पीठं कृत्वास
नेस्थितः योसौ भुंक्ते घृतैः सार्द्धं भोजनं भीमसेनवत् उद्धृतपत्रमादाय कपिल
स्यानदंतकं कथ्यामेन हृद्यं वध्वा भुंक्ते सो करिवद्भवेत् गृहीत्वा मंत्रितं मंत्री विभी
ततरुपत्रवान् आक्रम्य दक्षिणां जंघां विंशत्याहारभुग्भवेत् ओं नमः सर्व
भूताधिपतये ग्रस २ शोषय २ भैरवी आज्ञापयति स्वाहा उक्तयोगानामयं मं
त्रः वायुपुत्रसमं चान्नमसौ भुंक्ते न संशयः ओं नाडी वेगेन उर्वशी स्वाहा अस्या
हारकरणमिति अथ अनाहारकरणं अंत्राणि कृकलासस्य मज्जा करंज
बीजकं पिष्ट्वा तद्गुटिका कार्या त्रिलोहेन तु वेष्टयेत् तं वक्त्रे धारयेद्यो सौ क्षुत्पि
पासां न बाधते ओं सां सं शरीरमम्ह तनमाकर्षय स्वाहा पद्मबीजं महाशालीत
ण्डुलाग्निदुग्धेन पाचयेत् साज्यं तत्पायसं कृत्वाहारः शाह्नं क्षुधापहं उदंबरस्य
जंबीरशालिशिंबीक्षीरीषजं बीजं सं चूर्णमाज्यं तु भुक्त्वा पक्षे क्षुधापहं उ
दुंबरफलं पक्वमं कुल्लीतैलभावितं भुक्त्वा मासं क्षुधां हंति पिपासां च न सं
शयः अपामार्गस्य बीजानि लगव्यानि प्रपाचयेत् पायसं अंडिकीक्षीरे
भुक्त्वा मासात्क्षुधापहं ओं नमो भगवते रुद्राय अमृता कमलस्य संस्थिता

तस्य शिखाबंधं कर्त्तव्यं मंत्रमुच्यते ॐ नमो भगवते रुद्राय चंडेल १ महेश्वर लंबोदर लुहलु रहर रक्ष हीर सः पूजिते यक्षकुमारी चोचने स्वाहा यक्षाराक्षमूर्त्तिमा पिस्मि दयास्तमनुं जपेत् पूर्वमेव समारब्धा तं शिखावंधं शिवोदितं अथ सर्वांजनेनज्ञा तव्यः केवलं दर्शनांजने शृणुत्त् यत्र काले तु संग्राह्या मं ल्तर कृष्णपर्णिका सिंदूर पूरितं कृत्वार विन्तत्लेन वेष्टयेत् अतिकृम्यातिल्लाते तं गृहयेद्दूध्यतेल्लु धौ तैल्लवर्त्या प्रयोगेन कज्जलं चोत्त राधने ग्राह्यित्वांजयेत्त्पश्चनिधिं पश्यति सा धकोत्थमारं वा विज्ञा नाति गम्या नि चयये द्वकं अतिकृष्णस्य काकस्य जि ह्वामांसंसमाहरेत् वेष्टयेद् विन्तत्लेन वर्त्तिनैनेव कारयेत् अजाघृतेन दी पं तु प्रज्वाल्या दायकज्जलं अंजिताक्षो नरस्तेन निधिं पश्यति पूर्ववत् सप्तधा पर्ण स्तत्र शालिभावयेदिन्दुजैरसैः ऊर्द्धं प्रज्वालयेद्दीपमंगुल्लीतैल संयुतं ग्राह्यं हृत्वत्रयोदर्शे कज्जलं निधिदर्शकं सर्वांजनमिदं सिद्धं शंभुना परिकीर्त्तितं दीपकज्जलयोपावेकर्त्तव्यं नरमुंडजं सर्वेषां कज्जला नां तु सत्सस्याच्छिव भाषितं रक्तेन कृकलासस्य भावयित्वा मनःशिलां तेनैवांजितनेत्रांस्तु निधिं पश्यति पूर्ववत् गृहीत्वा चानुराधायां वंदाकाद्वे रवन्तजा गोरोचनसमं पिष्टा त्वंजनं निधिदर्शकं एतत्सर्वांजनं ख्या तं प्रसिद्धं शिवभाषितं अगस्त्यवृंदाजां कुर्यीपादुकां निधिदर्शिकां पा ५२

पाम्यहं महादेवं सर्वदेवनमस्कृतं सिद्धिप्रदायकं ॐ नमो रुद्राय रुद्ररूपाय नमो
नमो विश्वरूपाय विश्वात्मने नमः तत्पुरुषाय [illegible] नमो यज्ञरूपाय नमः एकस्मि
न्नमो एकाय नमः एकरोमाय नमो नमो एकेश्वराय नमः नमो वरदाय नमो
यज्ञाय नमो यज्ञमूर्तये तुरतुर स्वाहा सोपवासो जितेंद्रियो भूत्वा महेशपूजां
कृत्वा इमं मंत्रं जपेत् सिद्धिर्भवति कज्जलानां पातनार्थं गृह्यो येनेन पावकः दी
प्तिनस्य गृहे प्रवृत्तं चिन्तायान्तु विशेषतः रजकस्य गृहाद्वापि तस्करस्य गृहाद्वयः
ॐ ज्वलित [illegible] विशुद्धेयाय स्वाहा अयमग्निगृहणमंत्रः ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
धररत्न श्रीपत्तये स्वाहा अनेन मंत्रेणावर्तितमभिमंत्रयेत् ॐ नमो भगवते सिद्धि
शारदाय ज्वल २ पत २ पातय २ रस रसं धर हर २ दृश्यय २ निधिं नमः अनेन दीपं प्रज्वा
ल्लयेत् ॐ ऐं मंत्र सर्वसिद्धिभ्यो नमो रिचे स्वाहा अनेन कज्जलं गृह्णीयात् ॐ नमः कालि
महाकालि रक्षे मंजनं नमो स्वाहा अनेन मंत्रेण यत्किंचिदंजनद्रव्यमभिमंत्रयेत्
ॐ सर्वे सर्वहिते ह्रीं सर्वे सर्वहिते सर्वोपद्रवनाशाय हिते निरते नमो नमः स्वाहा अ
नेन मंत्रेणाञ्जनयोगपात्रशलिकामभिमंत्रयेत् आदौ केवलं हेमशलाकया नेत्र
मंजयित्वा ततस्तथैव हेमशलाकयाञ्जनद्रव्यमंजयेत् अंजयित्वाञ्जनं पश्चा
त्सप्तवारं अपत्रकं वधयेत् सूत्रेणैवं तु अंजितं नरं अधोमुखं तस्योपरि सितं व
संपुटं जं वा यथं बंधयेत् नाद्याद्दधि हीनांगारनिष्ठं चाग्निदग्धकं संपूर्णांगं पु
तिं स्नात्वा द्विदिनं नक्तभोजनं क्षीरमूलस्य नमो कारं द्विदिनांतं ततो जपेत् अंत्रि

कैः ग्राहयेत्पंचभिर्यत्नात्सूर्ये चन्द्रे शिवालये पंचस्थानीयजां तंतु एकीकुर्यात्प्र
यत्नतः मंत्रयित्वा जयेन्नेत्रे वैरे वैर पिनद्ध रूपते ॐ हूं फट् र कालि र महाकालि
मांसशोणितभोजनि रक्तकृष्णमुखे देवि मामेव पश्यंतु मानुषेति हूं फट् स्वा
हा अयं मंत्रोऽयुतजपात्सिद्धो भवति ततः सर्वं ग्रहदृश्यकरणप्रयोगाः अने
न मंत्रेणाष्टोत्तरशताभिमंत्रिताः अंगुलीतैलप्रयोगात्सिद्धौ भवति अंगु
लीतैलसंसिक्ताय वाः पंचदिनावधि त्रिलोहवेष्टितेषां तु गुटिकां कारयेत्सु
मां ग्रहदृश्यकरणी सा तु मुखस्था नात्र संशयः तत्तैलं सर्षपाश्वेता त्रिलोहेन तु
वेष्टिता गुटिका मुखमध्यस्था सा सादृदृश्यकारिणी कृष्णकाकस्य रुधिरं
पित्तं गोमायुसंभवं काकभिंचिनयनं वा मसममभागानि चूर्णयेत् रुक्तेपुनर्वे
सो वर्तिं कृत्वा नेत्रे च रंजयेत् ग्रहदृश्यो भवति ह्ययं सर्वकार्यप्रसाधकः कृष्ण
कुक्कुरपुच्छाग्रं निर्मोकं मत्तकस्य च काकनेत्रं च मरिचं पिष्ट्वा नार्यस्य मूत्रकैः
कन्याईत्तु प्रमाणेन वर्तिं कृत्वा तु शोषयेत् तेनैव कांजितनेत्रस्तु अदृश्यो भवति
ध्रुवं कृष्णमार्जारांते रस्य रक्तं संगृह्य भावयेत् रक्तं तैलेन यत्नेन तत्र
श्वेतां च मूषकां वर्तिं प्रज्वाल्य वज्रस्य दले संगृह्य कज्जलं तेनांजनेन मनु
ज अदृश्यो भवति ध्रुवं सुकृष्णं चैव मार्जारं मारयित्वा चतुष्पथे प्रोधनं का
रयित्वा तु दिनानां पंचविंशति तत्संगृह्य प्रयत्नेन हात्लये शुद्धिवारिणा
पदस्थितो नो भेदी स्यात् सूत्रयत्नतो भया पूजयित्वा महाकालीं गोरोचनसम
न्वितः नकुलस्य तु पित्तेन भावयित्वा प्रयोजयेत् १

न दुकांजयोगेनसिद्धियोगाभवंतिवै ॐनमोभगवतेरुद्रायउड्डामहेश्वरा
यशिखिरधूमलेनागवेतालिनिस्वाहा अनेनपादुकामभिमंत्रयेत् तुल
सीमूलकांपुष्येशनिवारेसमुद्धृते निक्षिप्यकांजकेनाथमधुनापुनरंज
येत् पादजातंकुमारंवाकंन्यवा तदानिधिः दृश्यतेनात्रसंदेहः पातालेस्थि
लंविकामपि ॐनमोभगवतेरुद्रायकल्पलेपांजनेदर्शयस्वाहा अ
नेनमंत्रेणकल्पलेपांजनमभिमंत्रयेत् खन्यमानेस्युःसर्पाश्चनिस्सरं
तिपदेपदे औषधेनविनातेभ्योभयंस्यात्संविरणामपि तस्मादौषधयोगेन
पादलेपेनतांजपेत् अर्कस्यकरवीरस्यपनसस्यतुस्नुहिकांपिष्ट्वापा
दप्रलेपाद्दूरेगच्छंतिपन्नगाः इतिनिधिदर्शनं अथादृश्यकरणंच
तुर्लक्षमिमंमंत्रंश्मशानेसुजपेच्छुचिः नग्नोमंत्रीपरंयातियक्षिणी वृत्त
तेनावृतोनरोदृष्टोविचरेद्वसुधातले निधिंपश्यतिगच्छतिनविघ्नैःप धरो
रिभूयते ॐह्रींह्रींस्फेंश्मशानवासिनीस्वाहा निशाचरंनिशिध्यात्वाजपे
वामेनपाणिना अदृश्यकरणीविद्यासंजाप्येनप्रयच्छति ॐनमोनिशा
चरमहामाहेश्वरममपर्य[illegible]तःसर्वेलोकलोचनानिवंधरदेवाज्ञापय
तिस्वाहा मंत्रोह्ययंचतुर्द[illegible]श्मशानेस्थेशिवालये वलिंचान्योपहा
रेणकुर्यादर्चनमुत्तमं ततोदीपोंगुलीतैलैर्वर्तिस्यादर्कतंतुभिः पंचभि
र्वर्तिकाभिश्चनरकपालेषुपंचसु नवनीतेनदीपास्युः कज्जलंनरकपाल
लेतुतस्मात्रेधनकज्जलं अंजयेन्नेत्रयुगलंदेवै अर्कशाल्मलिकार्पासपदृपद्मासतंतुभिः२
रुपिमदृश्यते

कालकूट विष शरीर मध्ये ह्य पानी श्री गोरक्ष रे आज्ञा रवुदाय गुरु आदम
शिष्य आमुकार को घेनाही कालकूट विष श्री महादेव रे आज्ञा गोरक्ष रे वा
णी कालकूट विष शरीर मध्येह्य पानी मंत्राभ्युदितं विषं रक्त कं मंत्रेरा
वारत्रयं मंत्राभिमंत्रितं म...येत् यत्किंचित प्यापि विक्रियते तर्हि चतुर्भि
र्मंत्रै वारत्रयाभिमंत्रितं जलं वारत्रयं गंडूषमात्रं पेयं भूनागसत्वसंजाता
मुद्रिकां धारयेत् करे यां तस्याक्रमते सत्यं विषं स्थावर जंगमं नतिपिष्टोद
क पानेन विषं सर्वं विनश्यति शिरीषवंधकं मूलं रेवत्या चंदनान्वितं त
ण्डुलं मर्दं संगात्रेतं स्योगे विष नाशनं वराह गोधा नकुलस्य शशि कुक्कुट
पेत्तिकं श्वेता यामिरिकर्णी भ्रफल मूलं च पेषयेत् पाने सर्वं विषं हंतिम
तोपि तिष्ठते क्षणात् नाम्ना चामृत योगो यं स्वयं रुद्रेण भाषितं वथ्रोहेप
टहं चैव घ्राणे नैव प्रलेपयेत् मृतापि विषयोगेन क्षणाद्वा प्रबुध्यते श्वे
ता पराजिता मूलं पीत्वा दुग्धेन मानुषः स्थावरं च विषं हंति उदरस्थं न
संशयः ससिंधु कांजिकां पीत्वा स्थावरेपि विषं हरेत् ॐ नमो भगवते रुद्रा
महेश्वराय कुंचितामृत जटाय वं वं स्वाहा अनेन सर्वौषधान्यभिमंत्र
येत् इति स्थावर विष निवारणं अथ सर्पविष निवारणं जातिर्नामस्व
रूपं च जंगमस्येह प्रोच्यते ब्राह्मणाः श्वेतवर्णाश्च क्षत्रिया रक्त वर्णकाः वै
श्यास्तु पीतवर्णास्तु कृष्णवर्णास्तु शूद्रकाः अनंता कुलकश्चैव वासुकिः ५६

षं एतन्मध्ये ह्युत्ति क्रूरं संकोचं कालकूटकं ॥ गौमुस्तं वत्सनाभं पंचमं
तु विषाह्विषं एषां देहे प्रविष्टानां ध्वमुलक्षणमुच्यते वेत्ति मूर्छांति सा
रं च भ्रांति सूलं च कंपनं कासस्वासौ तीव्र दाहो ल्लशये जज्वरस्वरं पुत्र
जीव फलामज्जा शीत तोयेन पेषयेत् भोजनं अन्नपानेन लेपे सर्वविषा
पहं स्थावरं जंगमं क्रूरं कृत्रिमं योगजं तथा निष्कमात्रोत्तु संदेहो काल
दष्टोपि जीवति साचूलं टंकणं तु त्थं कटू फलं रजनी वचा नरमूत्रे रासं
पीत्वा एकैकं तु विषं हरेत् समूलपत्रा सर्पाक्षी तथैव देवदालिका गिरि
कर्णोश्च वा मूलं नरमूत्रे रा पूर्ववत् त्रिकुटं देवदालिं च नस्ये सर्वविषाप
हं ब्रह्मदंडीय मूलं तु मधुना सह भक्षयेत् श्वेताकोलस्य मूलं तु मुख
स्थे तिलकेषु वा मुखस्थे रंड मूलं वा ध्याया मुष्कं विषापहं टंकणं देवदा
लिं च जलैः पिष्टा विषापहं नीलसर्पस्य पुच्छं तु कृकलासस्य पुच्छकं
ताम्रेण वेष्टितं कृत्वा मुद्रिकां तां च धारयेत् तयास्पृष्टं जलं पीतं स्था
वरं जंगमं हरेत् अथ मंत्रमिदं ओं तरथा कोयाघरम्बा इलोंतां तेजपजो
लो वच्छ मोजित चलक विषा पिंडो सिंदूर सारा रगी कालकूट विषगोर दो
वारगी मुखे दीलो हय अमृतपारगी विषडारे विषजारे विषकरोंभर विष
वहि आछे त्रिदशेर ईश्वर महादेवार आज्ञा गोर दौर वारगी सिंदूर सारगी

लीमरिचं कुष्ठं गृहधूमं मनःशिला तालकं सर्षपाश्वेतागवां पित्तेन लोडयेत्
गुटिकांजननस्येन पानाभ्यंजनलेपनात् तक्षकेनापि दष्टस्य निर्विषीकुरुते क्ष
णात् पथ्याढीत्रमरीचं च वचां हिंगु शिलावचा जलेन गुटिकां नस्यं कालदष्टो
पि जीवति अश्वगंधामेघनादा गुग्गुलं माहिषाक्षकं गृहधूमेन चालेपः शिवकं
ठविषं हरेत् पंचांगमश्वगंधं च गोमूत्रेण पेषयेत् लेपमात्रेण संदेहो लाला
सो विषनाशनं शिलाहिंगुवचाव्योषमूमयार्द्रकपत्रकं नस्येवासुकेदष्टस्य
निर्विषं शीतवारिणा पुत्रंजीवफलानंद्या गवां क्षीरेण पेषयेत् लेपांजनेन
नस्येन कालदष्टोपि जीवति कृष्णधत्तूरमूलस्य चूर्णं ग्राह्यं पलोन्मितं क
रंजतैलकर्षेण वटी कृत्वा तु धारयेत् जंबीररसरसैः पीत्वा वोढा विषनिवा
रणं लांगुलामूलं नील्या वा मूलं स्वक्षेन वारिणा पीत्वा रौद्री विषं हंति लेपा
न्मा जागरणात् गृहधूमो हरिद्रे द्वे समूलं तंदुलीयकं अपि वासुकिना द
ष्टः पिवेद्दधि घृतान्वितं तंदुलीयकमूलं तु पीतं तंडुलवारिणा तक्षकेनापि
दष्टस्य निर्विषं कुरुते ध्रुवं कुलमूलन नस्येन कालदष्टोपि जीवति ॐ नमो
दित्याय सुपादष्टो हं हर विषं स्वाहा अनेन मंत्रेण तोयं योगानामभिमंत्रयेत्
अपराजितामूलेन घृतेन तु युगं तु विषं पयसा रक्तागं हंति मांसगं कुष्ठचूर्ण
तः अस्थिगं रजनीयुक्तं मेदोगं काकुलीयुतं मज्जागं पिप्पलीयुक्तं चंडालो
कंदसंयुतं शुक्रगं हंति नो चित्रं तस्मादेयापराजिता श्वेतापराजितामूलं ५२

शंखपालकः तक्षको वादि पद्मश्च कर्कोटिः पद्म एव च कुलिनागाख्यकं हि ये
तत्रैषां चिन्हं शिवोदितं श्वेतपद्ममनंतस्य मूर्ध्नि [illegible] पृष्ठे च दृश्यते शंखशे
षस्यच्छिरसि वासुकेः पृष्ठे तु तत्ले त्रिनेत्रां कस्तक कर्कोटिस्तद्धि कोमुष्टिको कि
तः ज्वलत्त्रिशूलं चंद्रार्द्धं शंखपालस्य मूर्द्धनि राजवर्तिसमो बिंदुः चादि पद्म
स्य पृष्ठतः पद्म पृष्ठे च दृश्यंते सुरक्तापंचविंदवः एवं यो वेत्ति जात्यादि नामचि
न्हं शिवोदितं तस्य मंत्रौषधान्येव सिद्ध्यं तेनान्यथा पुनः दूरतस्तस्य सर्पा पलाय
तंति गरुडं यथा कालाख्या जिमते चिन्हं शिवेनोक्तं यथा पुरा ज्ञेयो दशविधो
दंशो भुजंगानां भिषग्वरैः भीतोन्मत्तः क्षुधार्त्तश्च ग्राक्रांतो विषदर्पितः आ
हारेच्छुः सुतार्थी च स्वस्थानपरिरक्षणो नवमो वैरसंमुग्धो दशमः कालसंज्ञ
कः वल्मीके जीर्णकूपे च शृंगाटे चत्वरे वटे शुष्कवृक्षे श्मशाने च ग्रहदुस्ले षा
त शिमुके देवतायतनागारे रवौ भौमे दस्ता[illegible]र। सहकारे सोक वट्टाके एषु स्था
नेषु ये दष्टा न ते जीवंति मानवाः भ्रूमध्ये चाधरे मूर्ध्नि शंखे नेत्रे मुखे तथा ग्री
वायां चिबुके कंठे स्वकरमध्ये च तालुके स्तनयोः स्कंधयोः कुक्षौ लिंग वृष
णनाभिषु मर्मसंधिषु सर्वत्र सर्पदष्टो न जीवति द्रोह रिद्रे शिलातालकुं
कुमं मस्तजलैः गुटिकालेपमात्रेण विषं हंति महाद्भुतं पूतिकरंज बीज
स्य मज्जानं काकविल्वजं पिष्टा पिवेत्सर्पविषं निहंति नात्र संशयः पिप्प

रवौ भौमे इत्यारभ्य चिकित्सा जीवनावधिः

वारियगा हंकनं पीतमथवार्कस्य मूलकं सैंधवं वा ऽन्यमूत्रेणाथ त्यैकं विषनाशनं
इंद्रवारुणिकामूलं श्वेतावा थ पुनर्नवा वं ध्याककोंटकीमूलं मुशलीशिवमूलिकां
तेंडुलीयकपानेन प्रत्येकं विषनाशनं भृंगराजस्य मूलं तु त्रिफला त्वचा स्तु मू
लकं तोयैर्वा तंडुलीमूलं प्रत्येकं विषनाशनं कटुतुंबी मुद्गवं मूलं मूलटां
५रसा गोमूत्रैः पिबेत् छायाशुष्कं वटीमूत्रैः पानेलेपे विषापहं गोमौत्रैर्नरमूत्रैर्वा
पुराणेन घृतेन वा हरिद्रापानमात्रेण विषं हंति चराचरं दर्शोवर्षोत्सरं सह
पिप्पुनमालिवकथ्यते यदि सर्पेहतानां तु सर्वस्थानगतं विषं गोक्षीरेरज
नीद्वादं पिबेत्सर्वविषापहं गोक्षीरेरजनीकुष्ठं काथमाजं विषापहं हरि
द्रा कुष्ठमध्वाज्यं भुक्त्वा सर्पविषापहं मूलं तु श्वेतगुंजाया वकेस्थं विषना
शनं पुष्याद्वृतं तस्य मूलं नस्येन विषनाशनं पाठाद्रवेन तन्मूलं पाने स्या
त्कालदंष्ट्रजित् सर्वे हरितवर्णं च पुच्छांतं पाटयेत्स्थिरः भुक्तं हस्ते पृथक्कु
र्यात् नस्यं सर्पविषापहं भुक्तं भुक्तोदकं दिरागोहस्ते हस्ते च वामके गृ
र्कमूलेन संस्त्रिप्य यदादंष्टोहरं महत्तरक्तचित्रैर्द्रगोपाभ्यांतथाविषविना
शनं मृतसंजीवनं ह्येतत्कालदष्टोपि जीवति तितकोशातिकीक्वाथं मध्वाज्य
संयुतो पिबेत् नरोगाद्वमतेजंतुर्विषं योगाद्विमुच्यते कटुकं जंबुमूलं वा
तक्रान्तेवापिवेज्जलैः नरोगाद्वमतेशीघ्रं विषयोगाद्विमुच्यते राजवृक्ष
त्वचं ग्राह्यं भुक्तं हस्ते पृथक् पृथक् भुक्तं पटेन तु भुक्तौ तां चतुर्विंशतिभिः ५८
सहः मरिचैः कासमर्दस्य हस्ते हस्ते तथैव तथा १

देवदारुलीयमूलकं चारिणापेषितं नस्यं कालदष्टोपि जीवति इति भावोऽभवेयस्य
ग्रालरूपमिदं जगत् ससर्वैर्विषकीटाद्यैर्मर्त्यमारोगोनवाध्यते सद्यः सर्पैरागद
षस्य वामानामिकयाहतः लेपः कर्णमलेनापि नमूत्रैः सेचनं च वास्तेमतेग
रलं तेन नोर्द्धं धावति धातुषु वराहकर्णिकामूलं हस्ते वद्धं विषापहं शिरीष
पुष्पस्वरसैः सप्ताहं मिरिचं सितं भावितं सर्पदष्टानां पाने, नस्यं जनेहितं स्व
छंदाभैरवीविद्याकथ्यते विषनाशिनी ॐ नमो भगवति स्वच्छंदभैरवि महा
भैरवि कालकूट चिषं स्फोटय २ स्वादय २ प्लव तारय २ नास्ति विषहृ ●ला
हल विषकृमि विषसंयोग विषहर सुगु विषस्थावर विषजंगम विषकाल
नेचुयापराद्ध मंत्र मार्जनेन प्रहारय २ ॐ कालाय महाकालाय कालम
र्दै ग्रुमतगर्भैर्दे विजं ॐ फट् स्वाहा अनेन मंत्रेणाभिमंत्रित पानीयपानेना
पि मार्जनेन नरो निर्विषः स्यात् आदौ प्रायुतजप्तात्सिद्धिःस्यात् देवदारु चि
त्रकं चकरवीरार्कलांगली मूलानि वारुणापिष्टा कालदंष्ट्र हरं पिवेत् मं
त्रौषधी प्रयोगेन यदि दष्टो न जीवति छेदयेत्तीक्ष्णशस्त्रेण दंशस्थानं भि
षग्वरः स्थावरं तु विषं दद्याद्दुष्टे दुष्टेन हन्यते यस्तु संरोधितेः सर्पोधूमं व
कात्विमुच्यतिः रसद्रिरोषधीनां तु स्वभावात्कालजिह्न वेत्र सतकं गौघकं तु
स्ये टंकनं रजनीसमं देवदारुस्याद्वैर्मर्घं दिनं लिप्तं तु भक्षयेत्र कालशो
लाशनिर्नामरसः सर्वविषापहः नरमूत्रं पि वेद्यान्य कालदष्टोपि जी
वति यदि दशति सरोषं सहस्रको वासुकिर्वा यम सदनगतं वा आनयेत त्स्त रोन

षोन जीवति तस्यातत्रापि कर्तव्या चिकित्साजीवनार्थं धिरसादिष्वौषधीनां
तु प्रभावेऽस्मारभ्यो रसमांसौषधं कृत्वा वहुशस्तेन दंशितः । अथ शाकेय मन्दैर
जो विद्धो नैव चिकित्स्यो सः क्षीरक्षौद्रघृतैर्युक्तं हिंगुं जे पाचये द्धि विषेनै
लेपयेदंशं कालदष्टोपि जीवति ॥ तत्संजीवनेरक्तात्ते निर्गुंडी तगरे द्विषं
पिंडीतगरकमूलं पुष्पेनोत्पाद्य योजितं दंशेष्ट तमपि दष्टकं पुरुषं जी
वयतीत्यत्रनोचितं । सर्पदष्टो यदा धीरस्तत्सर्पं दंशयेत्स्वयं मुक्तो सौ म्रि
यते सर्पः स्वयं निर्विषतां व्रजेत् । यद्वा तद्रूपफलं दंतैः सर्पाभावेन भद्दयेत्
दंतैर्वादंशयेद्भूमिं दंडं वत्पतितो नरः सर्पाभावेन संदेहो न तस्य क्रमते
विषं ॥ अथ संतत विषयोगात्रं जन्तुलम छो विनिक्षिपेत् मूलं तंडुलवारिणापि
वतियः पुत्स्वं गिरासंभवं निष्पिष्टं शुचि भद्रयोगदिवसे न स्यहिभीतिः कु
तः दर्पादेव फणीयदा दशति तं मोहान्वितो मानवं स्थाने तत्र स एव याति
निधनं चक्रोपमस्याचिरात् ॥ अथ षाढ पुष्यं पंचम्यां वर्णोभू यस्य मूलकं
तंडुलोदक पाने न सर्पदंशो न जायते भूमाह्वादंशतेस पर्स्त दासर्पो विन
श्यति पुष्ये श्वेतार्कमूलं तु पुष्ये ताकैमूलं कुसंगृह्य पेयं तदुद्धेश्माच्चातं डु
लवारिणा सर्पभीतिविनाशार्थं व्रतिसेवेत्सरं नरैः मसूर निंबपत्राणां
खादेत मेषगते रवौ अब्दमेकं न भीतिस्यौ विषार्त्तस्यन संशयः कर्कोटा
सस्यदंतां ख्वसितस्त्रे रागवेष्टयेत् वाहीव व्याविषे हंति विषं मुक्तो न ५९

वर्षो सु

पीत्वातन्निर्विषोदष्टाकथितंहरमेखले कुंकुमालक्तकंलोध्रंशिलाचैवा
यरोचनागुटिकालेपनाद्धंतिविषंस्थावरजंगमं द्वेहरिद्रेशिलातालंरसा
रम्यमन्त्रिकांगहमध्येक्षिपेत्त रवौभौमेशनेवारेसर्पदष्टोनजीवति अष्ट
मीपंचमीकृष्णाअमावपूर्णाचतुर्दशी अष्टमुभास्तिथयःप्रोक्ताःसर्पदष्टवि
नाशकाः कृत्तिकाश्रवणोमूलेविशाखाभरणीतथा पूर्वास्तिस्रस्तथाचित्रा
श्लेषाश्लेषणुनजीवति मध्याह्नेसंध्ययोश्चैवअर्द्धरात्रेनिशांतये कालवेला
समास्वातासर्पदष्टोनंजीवति सर्पस्यतालमध्येतुयोदंतोकुरुसन्निभा
विमुंचतिविषंघोरंसज्ञेयोकालसंज्ञिकः वक्राकृतिस्तुवोदंशापद्मजंबू
फलाकृतिःसनीलश्चेतरक्तोवाविदंशोपिनजीवति अवेन्नमस्तपुराषं
वाहक्कालेच्छर्दिदाहकृत्त सानुनासिकयावाक्यंसंधिभेदमथापिवा तान्त्रा
भंनेत्रयुगलमथवाकाचनीलकं वियोगोदरदंश्चारव्यंतंविद्यात्कालपाश
गं लोचनाहुद्रकेनाथशीतलेभ्नामुकुमेकुः सोमांचोनभवेद्यस्यतंविद्यात्का
लपाशगं वेदनादंशमूलेवानष्टदंष्ट्रोपवामवेत्वमञ्जरणातीव्रदाहंचसोपि
कालेनमक्षितः सोमसूर्यपदादीनजपद्मपतिचतारिकं दर्पणोसलिले
वापिदृश्यतेतैलेपवामुखं नपश्येद्दीर्घमारोपिकालदष्टोनसंशयः ज्ञा
त्वाकालमकालंचपश्चाद्वैद्यःसमाचरेत्त सर्पदष्टेविषंनास्तिकालद

तादि संभवं इति कीटविषनिवारणं पुत्रजीवकमूलमज्जा पीत तोयेन पेषिता
लेपनांजननस्येस्तु पानाद्धि निष्कमात्रतः आखुमूषकगोनामवृश्चिकादि
विषंहरेत् दुःसहं यद्विषं चान्यं विस्फोटं च नाशयेत् वंध्याकर्कोटकीकंदं ज
लैः पिष्ट्वा प्रलेपयेत् सर्पमूषकमार्जारवृश्चिकादि विषं हरेत् इति सर्व
जंतूनां विषनिवारणं स्नुह्यर्कोन्मत्तकश्वेतकरवीरश्च लांगली वज्री जै
पालकः कुष्ठश्वेतगुंजा तथैव च महाकालश्च इत्याद्याः स्मृता ह्युपविषा
बुधैः ससिंधुकांजिकं पीत्वा समस्तोपि विषं हरेत् करवीरविषं हंति घृते
नापि हरीतकी निंबपत्रैर्घृतं हंति घृतेन मधुपानतः इत्युपविषनिवारणं
अनेकविषजंतूनां चूर्णमुपविषैर्युतं मिश्रितं नखकेशाद्यैर्लोहाद्यैश्चूर्ण
संचयं कृत्रिमं च विषं ख्यातं पक्वान्नासाद्धि वाध्यते प्रालस्य कुरुते जाड्यं
कासं श्वासं बलक्षयं रक्तश्रावो ज्वरः शोषः पीतच्छुक्लदंतयेत मृतं
सूतं मृतं स्वर्णं शुद्धं हैममाक्षिकं त्रयाणां गंधकं तुल्यं मर्दयेत्कन्याद्रवैः
दिनं तच्चुल्लकं समिता द्वैद्धि मासमेकं लिहेत्सदा वह्निमूलमृतं क्षीरम
नुख्यास्याद्गरनाशनं पुत्रजीवकमूलमज्जानिष्कमात्रं। ६०

मत्स्यविषे खेदाद्भूतं चिंचास्य पिंडतः इति भेकमत्स्यविषनिवारणं गृहगोधा
विषं हन्यात् काश्मीरीमूलजनस्यतः इति गृहगोधादिविषनिवारणं वृकथा
धूम्रगाल्लारवुभद्दूकदीपवाजिनां रुधिरंथावये हं शुष्टहे हंचोहशलाक
या लेपे सर्वविषं हंति मूलं श्वेतपुनर्नवं किमत्र बहुनोक्तेन तन्दुलाम्बु
नाशनं विंगटस्य च पानेन व्याघ्रव्यालविषं हरेत् धत्तूरपत्रतोयेन चूर्णं
त्रिकटुसंभवं उदरस्थविषं हंति व्याघ्रवत्ससमुद्भवं करंजतैललेपेन
वालव्याघ्रनखोद्भवं गोजिकामूलिकां पिष्ट्वा जलेन मधुना सह लेपे
पि सर्वजंतूनां नखतुंड विषं हरेत् तथा निंबत्वचा चैव समीवदलवात
यातलोदकेन लेपः स्यान्नखतुंडविषं हरेत् तथा दारुहरिद्रायाः पानं दंत
विषं हरेत् इति व्याघ्रादिविषनिवारणं ज्याज्येन तंडुलीमूलं तुलसीमूलि
का पिबा तंडुलोदकपानेन कीटकोत्थं विषं हरेत् लांगल्याः कटुतुंब्या वा
देवदारुनिशापिबामूलं वीजं कांजकेन लेपः कीटविषापहा तिलं च सर्ष
पं कुष्टं वीजं करंजसंभवं गुडतैलेनाम्ललेपाद्वा सर्वकीटविकारजित् करं
जवीजसिद्धार्थतिलैर्लेपो विषापहः एरंडतिलतैलेपो वा सर्वकीटविषा
पहः निशादारुनिशा चैव मंजिष्ठा नागकेसरं एषां लेपो निहंत्याशु विषंल

1-6, 44, 47-49, 52-54, 56-59, 61

37

सूत्रस्तोभयतः ईशानादिषु योजयेत् त्रिपुरां भुवनीं चपी ठेशीं चैव त्र्यंबकं वा
सुदेवं प्रियं चैव छिन्नमस्तां च रवंडिकं ईशानाद्यं विवस्वतं क्रमाद्वलरितां तु
या रुद्राक्षीं चैव हेरंबं पितामहमनंतरं महामायां च कालीं च यदन्यत्सौम्य
दैवतं ईशानाद्यमिति ईशानकोणमाद्यं कृत्वेत्यर्थः पंचशाद्धि लिखेद्व
र्णान् नीशकोष्ठादिकं क्रमात् अत्र क्रमपदेन द्विगतकोष्ठानामस्य मूह
णं अस्मिंश्चक्रे मातापितृकृतमेव नामग्राह्यं न तु मृतायेन प्रबुध्यते
तदुत्क्रांतरेऽवगंतव्यं नामार्णं तु समारभ्य यावद्देवार्णगोचरं संशुद्धौ
ग्रहणं कुर्याद् शुद्धौ न कदाचन धनं पुत्रं लाभं च निधनं चैव विफलं भु
क्तिसौख्यं च धर्मं च ऋारिं मिचं चकामदं भीषणं चिंतयेत्कोष्ठं हरचक्र
मितीरितं अत्रापि ईशानकृस्मादि दक्षिणक्रमः इति हरिचक्रं समाप्तं

ॐ श्री गणेशाय नमः

पुरदा

क३ल जलाल व स्पत

१) जुवर ॥ ॐ

२) कंडुली ॥

३) तिली ॥

४) ज्रोरु

ॐ स्वस्ति श्री गणेशाय नमः

व स्पत। ॐ स्वस्ति श्री गणेशाय नमः

ॐ श्री गणेशाय नमः

आवलेपस्तु गर्वे स्याल्लेपने दूषणेऽपि च) हस्तो न नक्षत्रभेदे स्यात्करेभकरयोरपि
प्राच्यः प्रादेर रधिकृत्य यात्रा)

तं मेखलासु॥ काले काले भवति भवतो यस्य संयोगमेत्य स्नेहव्यक्तिश्चि
रविरहजं मुंचतो बाष्पमुष्णं॥१२॥ मार्गं तावच्छृणु कथयतस्त्वत्प्रया
णानुरूपं संदेशं मे तदनु जलद श्रोष्यसि श्रोत्रपेयं॥ खिन्नः खिन्नः शि
खरिषु पदं न्यस्य गंतासि यत्र क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः स्रोतसां चोप
भुज्य॥१३॥ अद्रेः शृंगं हरति पवनः किंस्विदित्युन्मुखीभिर्दृष्टोत्साहश्चकि
तचकितं मुग्धसिद्धांगनाभिः। स्थानादस्मात्सरसनिचुलादुत्पतो
दङ्मुखः खं दिङ्नागानां पथि परिहरन्स्थूलहस्तावलेपान्॥१४॥
त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविकारानभिज्ञैः प्रीतिस्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः
पीयमानः॥ सद्यःसीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालं किंचित्पश्चाद्व्रज
लघुगतिर्भूय एवोत्तरेण॥१५॥ रत्नच्छायाव्यतिकर इव प्रेक्ष्यमेतत्पुरस्ताद्व
ल्मीकाग्रात्प्रभवति धनुःखंडमाखंडलस्य। येन श्यामं वपुरतितरां कांतिमाप
त्स्यते ते बर्हेणेव स्फुरितरुचिना गोपवेषस्य विष्णोः॥१६॥ त्वामासार

आखंडलः सहस्राक्षो दुश्च्यवनः [illegible] मेघजलदः [illegible]

अनंतसुखकर्म संमितस्मरः)

ल

कापरिनि [illegible]

१४॥

स्वादरात [illegible] पान [illegible]

[illegible]

४५

ाततेमार्गं स्तनयित्वंति ऋमराहरणगज्ञा वातकोः सारंगे वा नकेत्रंगेरु
कैव मतेग उेद नेविकः ८

कं॥ जगद्वारयो स्वधिकसुरभिगंधमघ्रायवोर्वीः सारंगाः स्ते जललवमुचः सू
चयिष्यंति मार्गं॥ २२॥ उत्पश्यामि द्रुतमपि सखे मत्प्रियार्थं यियासोः कालक्षे
पंककुभसुरभौ पर्वते पर्वते ते॥ शुक्लापांगैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः प्रत्युद्यातः कथमपि भवान्गंतुमाशु व्यवस्येत॥ २३॥ अंभोबिं
दुग्रहणचतुरांश्चातकान्वीक्षमाणाः श्रेणीभूताः परिगणनया निर्दिशंतो
बलाकाः॥ त्वामासाद्य स्तनितसमये मानयिष्यंति सिद्धाः सोत्कंपानि प्रियस
हचरीसंभ्रमालिंगितानि॥ २४॥ पांडुच्छायोपवनवृतयः केतकैः सूचिभि
न्नैर्नीडारंभैर्गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः त्वय्यासन्ने परिणतफल
श्यामजंबूवनांताः संपत्स्यंते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः॥ २५॥
तेषां दिक्षुप्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्व
स्य लब्धा॥ तीरोपांतस्तनितसुभगं पास्यसि स्वादु यस्मात्सभ्रूभंगं मु
खमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्मि॥ २६॥ नीचैराख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र वि

श्रामहेतोस्त्वत्संपर्कात्पुलकितमिव

मसृताकश्रनद

मधू रे३

ग्रामोपहेति
ताद्दाश्रेसा
५

दानं गजमदे त्यागे इति शाश्वत: चंपकरत्नानि इति मरप्रियायां वरांगवस्त्र नेत्र ... इति विश्व:

श्रामहेतोस्त्वत्संपर्कात्पुलकितमिव प्रौढपुष्पै: कदंबै: ॥ य: पण्यस्त्रीरतिपरिमलो
द्गारिभिर्नागराणामुद्दामानि प्रथयति शिलावेश्मभिर्यौवनानि ॥ २६ ॥ विश्रां
त: सन्व्रज वननदीतीरजातानि सिंचन्नुद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजा
लकानि । गण्डस्वेदापनयनरुजाक्लान्तकर्णोत्पलानां छायादानात्क्षणपरिचि
त: पुष्पलावीमुखानां ॥ वक्र: पंथा यदपि भवत: प्रस्थितस्योत्तराशां सौधोत्संगप्र
णयविमुखो मास्मभू: उज्जयिन्या: विद्युद्दामस्फुरितचकितैस्तत्र पौरांगना
नां लोलापांगैर्यदि न रमसे लोचनैर्वंचितोसि ॥ २९ ॥ वीचिक्षोभस्तनित
विहगश्रेणिकाञ्चीगुणाया: संसर्पंत्या: स्खलितसुभगं दर्शितावर्तनाभे: निर्वि
ध्याया: पथि भव रसाभ्यंतर: सन्निपत्य स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो
हि प्रियेषु ॥ वेणीभूतप्रतनुसलिलां तामतीतस्य सिंधु: पाण्डुच्छाया तटरुहत
रुभ्रंशिभिर्जीर्णपर्णै: ॥ सौभाग्यं ते सुभग विरहावस्थया व्यंजयंती कार्श्यं
येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपपाद्य: ॥ ३१ ॥ प्राप्यावंतीनुदयनकथा
कोविदग्रामवृद्धान् पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशालां विशालां ॥ स्वल्पी

॥ मे॰ दू॰ ॥

46

ऽन्ते सुचरितफले स्वर्गिणां गां गतानां शेषैः पुण्यैर्हृतमिव दिवः कांतिमत्खंडमेकं॥ अथ यातस्य प्रियपदहृतरंतसाराजोध्वजहेतैमैत्रीलद्रुमवनमध्यरत्न तस्यैव राजतः॥ अन्तो द्वारतः केतनतगिरि संचमुस्माद्यपदीप्त्वा गंतनर मयति जनो नत्र वंदनमितः॥१३॥ हारं स्फारं स्फटलगुलिकाकोटयः शंखशुक्तीः शष्पश्यामान्मरकतमणीनुन्मयूखप्ररोहान्॥ दृष्ट्वा यस्यां विपणिरचितान्विद्रुमरणां च भंगान संलक्ष्यंते सलिलनिधयस्तोयमात्रावमात्रा विशेषाः॥१४॥ दीर्घीकुर्वन्पटु मदकलं कूजितं सारसानां प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः॥ यत्र स्त्रीणां हरति सुरतग्लानिमंगानुकूलः॥ शिप्रावातः प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकारः॥१५॥ जालोद्गीर्णैरुपचितवपुः केशसंस्कारधूपैर्बंधुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहारः॥ हर्म्येष्वस्याः कुसुमसुरभिष्वध्वखिन्नांतरात्मा नीत्वा रात्रिं ललितवनितापादरा

मे० दू०
का० ५

गांकितेषु ॥३३॥ भर्तुः कंठच्छविरिति गणैः सादरं वीक्ष्यमाणः पुण्यं यायास्त्रिभुवन गुरोर्धाम चंडीश्वरस्य ॥ धूतोद्यानं कुवलयरजोगंधिभिर्गंधवत्याः तोयक्रीडानिरतयुवतिस्नानतिक्तैर्मरुद्भिः ॥३४॥ युग्मं ॥ अप्यन्यस्मिन्जलधर महाकालमासाद्य काले स्थातव्यं ते नयनविषयं यावदत्येति भानुः ॥ कुर्वन्संध्याबलिपटहतां शूलिनः श्लाघनीयामामंद्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानां ॥३५॥ पादन्यासैः क्वणितरशनास्तत्र लीलावधूतैः रत्नाकाराखचितवलिभिश्चामरैः क्लांतहस्ताः ॥ वेश्यास्त्वत्तो नखपदसुखान्प्राप्य वर्षाग्रबिंदूनामोक्ष्यंते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान्कटाक्षान् ॥३६॥ पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मंडलेनाभिलीनः सांध्यं तेजः विकशितजपापुष्परक्तं दधानः ॥ नृत्यारंभे हरपशुपतेरार्द्रनागाजिनेच्छां शांतोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्याः ॥३७॥ गच्छंतीनां रमणवसतिं योषितां तत्र नक्तं रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः ॥ सौदामिन्या कनकनिकषस्निग्धया दर्शयोर्वीं तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भूर्विक्लवास्ताः ॥३८॥ तां कस्यांचिद्भवनवलभौ सुप्तपारावतायां नीत्वा रात्रिं चि

राम
५

रविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्रः दृष्टे सूर्ये पुनरपि भवान्वाहयेदध्वशेषं मंदायंते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थ
कृत्याः ४२ तस्मिन्काले नयनसलिलं योषितां खंडितानां शांतिं नेयं प्रणयिभिरतो वर्त्म भानोस्त्यजाशु प्रालेया
म स्त्रं कमलवदनात्सोपि हर्तुं नलिन्याः प्रत्यावृत्तस्त्वयि कररुधि स्यादनल्पाभ्यसूयः ४३ गंभीरायाः पयसि सरि
तश्चेतसीव प्रसन्ने छायात्मापि प्रकृतिसुभगो लप्स्यते ते प्रवेशं तस्मादस्याः कुमुदविशदान्यर्हसि त्वं न धै
र्यान्मोघीकर्तुं चटुलशफरोद्वर्तनप्रेक्षितानि ४४ तस्याः किंचित्करधृतमिव प्राप्तवानीरशाखं हृत्वा नीलं सलि
लवसनं मुक्तरोधोनितंबं प्रस्थानं ते कथमपि सखे लंबमानस्य भावि ज्ञातास्वा
दो विवृतजघनं को विहातुं समर्थः ४५ त्वन्निष्यंदोच्छ्वसितवसुधागंधसंपर्करम्यः स्रो
तोरंध्रध्वनितसुभगं दंतिभिः पीयमानः नीचैर्वास्यत्युपजिगमिषोर्देवपूर्वं गिरिं ते शी
तो वायुः परिणमयिता काननोदुंबराणां ४६ तत्र स्कंदं नियतवसतिं पुष्पमेघीकृता
त्मा पुष्पासारैः स्नपयतु भवान्व्योमगंगाजलार्द्रैः रक्षाहेतोर्नवशशिभृता वासवी
नां चमूनामत्यादित्यं हुतवहमुखे संभृतं तद्धि तेजः ४७ ज्योतिर्लेखावलयि गलितं
यस्य बर्हं भवानी पुत्रप्रीत्या कुवलयदलप्रापि कर्णे करोति धौतापांगं हरश
शिरुचा पावकेस्तं मयूरं पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्तयेथाः ४८ आराध्यै

40

मे० ॥ नविव यथावदर्थेति भावः कुर्वन्संध्याबलिपटहतां शूलिनः श्लाघनीयामामन्द्राणां फलमविकलं

प्स्यसे गर्जितानां ३८ पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मण्डलेनाभिलीनः सान्ध्यं तेजः प्रतिनवजपापुष्परक्तं

दधानः नृत्यारंभे हर पशुपतेरार्द्रनागाजिनेच्छां शान्तोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्या ३९

गच्छन्तीनां रमणवसतिं योषितां तत्र नक्तं रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः सौदा

मिन्या कनकनिकषस्निग्धया दर्शयोर्वीं तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मास्म भूर्विक्लवास्ता ४०

तां कस्यांचिद्भवनवलभौ सुप्तपारावतायां नीत्वा रात्रिं चिरविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्रः

नि दृष्टे कनकनिकषस्निग्धया दर्श सूर्ये पुनरपि भवान्वाहयेदध्वशेषं मन्दायन्ते न खलु सुहृदमभ्यु

पेतार्थकृत्याः ॥ तस्मिन्काले नयनसलिलं योषितां खण्डितानां

समाप्लुतः ज्योतिर्धामगतं दिव्यं न्यसिंहं भक्तितो नमेत ३२ स्नात्वा विष्णुपदागेहेष्वयोगेश्वरस्य पार्श्वतः शेषं प्रणम्य सद्देश
पालं वसुसमन्वितः ३३ यात्रामुपोष्य वै होवस्याने वैखानसे पुनः शातः स्नात्वा महातीर्थे कौवेरीं तां शिलां व्रजेत् ३४ त
त्र स्नात्वा नवीने ह्रद वस्त्रे धृत्वा शुचिर्भवेत् दद्यात्सुरातने वस्त्रे याचकेभ्यो मुदान्वितः ३५ ततः सत्वा धनं शक्त्या ब्राह्मणेभ्यो
महामनाः परिक्रम्य शिलां गारुडं गाम्य धमिधामपि ३६ ततस्तु बदरीनाथभवनं प्रणमन् व्रजेत् आचम्य कूर्मधारायां
भक्त्या प्रणमन् पुनः ३७ नत्वा जयं च विजयं प्रविशेद्देवमंदिरं नारायणं दयासिंधो प्रसीदेति मुहुर्वदन् ३८ परिक्रम्य कृपा
म्याय दद्यात्स्वाद्गुपायनं नारायणं नरं दृष्ट्वा कुबेरं कमलामपि ३९ देवतां तरमानम्य वह्नितीर्थे समाप्लुतः कारयेच्च
वह्निक्षेत्रं शिलाम्भो मौनमाश्रितः ४० स्नायाद्वलकनंदायां बोधायनविधानतः उपवासं ततः कुर्याद्भजमानो जनार्द
दनं ४१ प्रातरावश्यकं कृत्वा ध्यात्वा नारायणं प्रभुं अतर्पयित्वा देवादीन् श्राद्धं विधिवदाचरेत् ४२ दद्याच्छिल्पकपाले
स्मिन्पिंडं हो पुत्रो यथवा परः नास्वयस्य सर्वे ब्रह्मलोकं यान्ति सनातनं ४३ दद्याच्च बदरीवासिजनमाये स्वशक्तितः व
स्त्रधान्यधनादींश्च भंजीनाथ तदुक्तितः ४४ तीर्थं तरशिला चान्ये कुर्यद्देवसे शुसमाहितः उपासितः समर्पयेच्च न्यो वे
न्वतीर्थमाश्रयेत् ४५ नारदीयं च संसमे तीर्थं त्रिलोक्यां नमये क्षितिं मत्र स्नातो भवेत्साक्षात् सर्वतीर्थसमाप्लुतः ४६ अन
न्यभक्तेन सा यस्य नारायणमनामयं भजते भजनीयं किमपरं तस्य विद्यते ४७ गच्छन्निजगृहं पश्चान्मार्गे

रानुसारेणस्वाध्यानाचीडुनादिकं १७ कृत्वायात्रांप्रकुर्वीत केदारादिस्वयात्वहं । शिलापंचनमेदृत्वायथा
सेद्धेदमस्तकं १८ मध्याह्नेऽपि सदाकुर्यात्स्नानंतीर्थंप्रयत्नतः शुचिः प्रातरग्नेनुसायाह्ने तप्ततीर्थेचनारद १९
वैश्वदेवादिकंकार्यंनिर्माल्येनहरेरिह । श्राद्धमप्यत्रतेनैवकार्यंनैवास्तिसंशयः २० स्वतंत्रपाकजाद्यंचे
बदरीनाथदृष्टितः वैश्वदेवादितन्नान्योभावयेदंतरात्मना २१ श्रोत्रियत्वाभिमानेनयस्त्यजेद्बदरींगतः ।
ने नारायणस्यनैवेद्यंसमहापातकीभवेत् २२ शूद्रादिस्पृष्टमप्येतन्महापातकनाशनं । बदरीनाथनैवेद्यंवि
ष्णुभक्तिप्रदाय्यपि २३ लक्ष्मीपचनैवेद्यंभवानत्रनिवेदकः स्वीकरोतिमहाविष्णुदेवः कथमिहोच्यते २४
श्रीपादशालिग्रंचात्रविष्णोर्ग्रासमनंतरं । विष्णुभक्तिप्रदंनृणांत्यजेन्नरकमाप्नुयात् २५ कथानांश्रवणंविष्णु
गीतनृत्योत्सवादिकं । कुर्याद्वासनवद्यांतुनाम्नांचैवानुकीर्तनं २६ सायाह्नेऽपिसदाकार्यंसंध्याद्यंविष्णुदर्शनं ।
कालत्रयसमर्थश्चेन्नोपश्यन्दोषभाग्भवेत् २७ कथितोनियमोवासोयात्रायांशृणुनारद । नियमेनकृतानापि
श्रेयसेभूयसेभवेत् २८ कुबुद्धीनांकृतानांचपातकानांप्रशांतये । ऐहिकामुष्मिकार्थायगच्छामिबदरीमिति ।
२९ संकल्प्यतर्पयित्वाचनत्वागुर्वादिकान्द्विजान् । ध्यात्वानारायणंदेवंबदरीयत्नमोग्रही ३० श्वनिषिद्धान्न
पानादीन्दुष्टोसोऽपिसमाव्रजेत् । आगच्छन्मृत्युमाप्नोतिदेवेवेन्स्पुफलंलभेत् ३१ कण्वाश्रमादिमार्गस्थतीर्थेष्वपि

मुष्टिमात्रं हुतं नैवेद्यं दद्यात्साम्राज्यमश्नुते ९ अखंडितमहादीपदानादानंत्यमाप्नुयात् · देवालयं प्रविश्याथ कृजपि
नाजगत्प्रभुं १० प्रतिग्रहं प्रकुर्वाणो मोक्षमाप्नोत्यसंशयः अनिग्रहस्तथा नान्यत्र यथा पापीकुर्वन्नपि द्विजः ११ बदरीना-
थक्षेत्रे यथैवमध्यमो यत्र दीर्यते · निस्पृहः प्रजपन्विप्रो बदरीनाथप्रसादतः १२ ब्रह्मादिभिः समभ्यर्चितः नारायणा-
धिया मुहुः · अनुग्रहातितं नित्यं देवो नारायणो विभुः १३ भक्त्यापन्नो विमुच्यते कर्मणो हादिपाशतः मर्त्येनानं
रकं वापि स्पृष्ट्वा नारायणाश्रमं १४ जातुचिन्न समाप्नोति प्रतिजानामि नारद · यत्र कुत्रस्य जन्मा यो नारायणामना
मयं १५ स्मरिष्यते वै तेजस्वी नारकार्यविचारणात् · आकिरीटांघ्रिपद्मांते नारायणमित्यादरात् १६ पश्यंतेपि न
संसारः किं पुनः स्पृशतो मुने · ज्ञानविज्ञानसंयुक्तं मुक्तिबानुन भोंमसती १७ बदरीनाथरूपावाप्सेवकानां दद्भ्य
सो · छत्रचामरभृत्यादि मनुष्यानाथदासिकाः सप्तजन्मसु सा ... आप्नोति नारद · यावंतो दिवसाः
संति वत्सराणां शतं मुने १९ तावत्संख्यपरिक्रम्यन्ताच बदरीपतेः · यत्किंचिदपि कुर्वाणोय त्र कुत्राश्रमसंस्थि
तः तज्जन्मकृतपापैस्तु नीड्रैरपि न लिप्यते · न तत्ज्ञानि भवेदंते ... २१ नारायणस्य देवस्य
प्रसादान्नात्र संशयः अहो कृष्टिमिमं यत्को बदरीनाथमव्ययं २२ देवानस्मृपासीत किमाज्ञोत्स्यपमःपुमान्
धिक्षाप्रहंवपारहं विमुखं बदरीपतेः · श्रेयान्यत्स्यान्निकुर्वाणः पापमोसो न संशयः श्रुतिभिः स्मृतिभिर्गीयं

गाो २

स्वादधिकं धनं· अर्चयित्वा व्रजेच्छ्रीमद्बदरीनाथ कार्यसः ४८ तीरान्त्यपदप्रीकारिदत्तं सर्वमनंतकं· त्वेत्वस्मिन्नार
दान्येवदत्तमंतेभयं व्रजेत् ४९ दैवो येन न भक्त्या वा परया यो न पश्यति· नारायणं नरं तस्य नियमो नोच्यते मया ५०
आगच्छन्बदरीयस्तु कृतकृत्यत्वमाप्नुयात् त्मना· अनमं वहरिं देवं वंचितोत्र कलौ युगे ५१ बदरीनाथमानम्यन न्ना
मोत्वेरुदीरयेत्· सर्वधर्मविहीनो यपत्यरवनसंशयः ५२ प्रजन्तु विविधधर्मं ब्रह्मलवोधारिकं वाऽनियममपि समस्तं
नत्यजेद्बदरवासं· कलियुगसमयेन त्वन्यथा सङ्गतिं स्यादिति मम मतमुच्चैर्ज्ञापितं नारदेन तत् ५३ इतिश्रीसनत्कु
मारसंहितायामूर्ध्वभागे बदरीमाहात्म्ये द्वितीयोऽध्यायः २ नारद उवाच· कृतान्मदीयामुद्धत्य स्थापितस्य जगत्पतेः
दर्शनादेः फलं ब्रूहि ज्ञातुमिच्छामि सद्गुरो १ सनत्कुमार उवाच· वक्ष्ये हि नाथ जंतूनां तत्तत्स्थानप्रदर्शनादेः फलं ब्र

१६मे

त्यन्त् श्रद्धयाखलु नारद २ नारदीये कृताकुंडे निमग्नो नारायणालयं· पदे पदे सुरश्रेष्ठैः हरी अनेन नकंधरैः ३ प्रहोतुण्य
वनां श्रेष्ठो भक्त्यानामेव खवहि· ज्ञानिनां चेतिसंतोषा बदंतेच पुनैःदे पदे ४ विशंतं भवनं विष्णो द्वारपाला वुपासयतं
जातो नारायणो साविष्णुदीक्षं तेमहाधिय ५ प्रदक्षिणादिकं नीरं पश्यनेननकंधरं· ईदृशोमिनिज्ञानुशाकः
कोपिनविद्यते ६ यस्तु शेष्ठ बदरीनाथमूर्तिं भागवतां वरः सरन्वधन्यो जीवेषु न विष्णोरिति स्मृतं ७ नस्यशिं वचि

६

स्यन तुल्योमोनविद्यते· अलंकरोति गंधाद्यैः स्वर्णवस्त्रादिभिस्तं ८ अर्चयेद्वसपुष्पाद्यैस्तत्फ तिंवेत्तिशंकरः

पद्मे॰ धर्मे भविष्य [illegible] काल
मक्षं च मृजयेत् [illegible] ण्येतानि च कृत्वाणि प्रोक्तानि वृत्तगणादयम् अश्वमेधाधिकं पुण्यमक्षयं परिगीय
कुर्यात् [illegible] तस्मिन् किंच सिंहस्थो गुरुः सोमो चेन्मघस्थश्च रवौ स्थिता द्वादशी हस्तसंयुक्ता व्यतीपा
गो [illegible] रवौ वा: संक्रांतिसाम्यं व्यतीपात इति कल्पतरुः अश्लेषार्द्राश्विनी वेत्स्यात्कुनिशाश्रवणेऽपुनः
[illegible] व्यतीपातस्तदार्के ग्रहसन्निभ इति अथ वैधृतिः अष्टमी नवमी चैव भरण्यां रविवासरे मघामारवि
[illegible] रेण वैधृतियोग एव सः अत्र स्नानं च दानं च यत्किंचित्कुरुते नरैः तत्सर्वमक्षयं विद्यात्पितृणां दत्तमेव च भर
णीरविवारे स्याद्दष्टमीनवमी तथा अमावास्याच्यवायोगो वैधृतिः प्राप्यते कुतः कपिलाषष्ठ्यादयस्तत्तिथिनि
र्णयदर्शिताः इत्यलमन्ययोगाः पर्वसंधौ योगो परागयोः प्राप्तो पर्वनिर्णयानंतरं प्रथमं पराह्णो निर्णीयते प
र्वसंधिश्च [illegible] मध्याह्नात्पूर्वं परतः संगवमध्याह्नयोरंतरे त्यादि वक्ष्यमाणवाक्ये मध्याह्नादिस्वरूपं ज्ञातव्यं दिवा पंचधा
विभाग उच्यते स च व्यासेनोक्तः मुहूर्तत्रितयं प्रातस्तावानेव तु संगवः मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यादपराह्ण
स्तादृशः सायाह्नस्त्रिमुहूर्तः स्याद्वर्हितः सर्वकर्मसु इति अस्यार्थः उदयान्मुहूर्तत्रयं परः प्रातःकालः तद
नंतरं मुहूर्तत्रयं संगवः ततो मुहूर्तत्रयं मध्याह्नः ततो मुहूर्तमपराह्णः ततस्त्रिमुहूर्तं सायाह्नः एवं त्रिंशद्घटि
कात्मकस्याह्नः षड्भिः षड्भिर्घटिकाभिरेकैकस्मिन्काले सति पंचधा विभागो भवति पक्षांतरोपि उदयादि दिवायाव
[illegible] मुहूर्तं तनोरविः प्रातःकालः स विज्ञेयो दिनभागः स पंचमः प्रातःकालात्परस्तस्मात्त्रिमुहूर्तस्तु संगवः त्रिमु
हूर्तस्तु मध्याह्नस्तस्मात्संगवकालतः तस्मान्मध्याह्नकालात्तु स्यादपराह्णस्तथाविधः अपराह्णात्त्रिमुहूर्तस्तु
[illegible] तः सायाह्न उच्यते ननु विषुवेन्हः पंचधा विभागे सत्येकैकस्य कालस्य त्रिमुहूर्तात्मकत्वमुपपद्यते एवं यदा

॥ ...रयनवशाद्दिनो वृद्धिह्रासौ भवतस्तद्वा कथं प्रातरादिकालस्तत्र पात्यमिति चेत्सत्यम् अत्र त्रिमुहूर्त्तमितित्र्यन्तः पं।
समागस्योपलक्षणम् अतश्चाह्नो वृद्धौ वृद्धिर्न्यूनौ नामपि भवति पंचधाविभागे त्रिमुहूर्त्तात्मकत्वे कल्पनीयं ह्रासे
...न न्यूनत्रिमुहूर्त्तत्वमिति निश्चयम् केचित्तु पंचदशधाह्नो विभागमाहुः तदुक्तं व्यासेन रौद्रश्वेतश्च मैत्रश्च तथा चा
रभटः स्मृतः सावित्रश्च जयंतश्च गांधर्वः कुतपस्तथा रौहिणश्च विरंचश्च विजयो नैर्ऋतस्तथा महेन्द्रो वरुणश्चैव भा
गः पंचदश स्मृता इति तदत्राप्यह्नः पंचदशधा विभागो ज्ञेयः ह्रासे वृद्धौ च तथा च रत्नमालायाम् दिनस्य यः पंचदशो
विभागो रात्रेस्तथा तद्धि मुहूर्त्तमानमिति केचित्तु त्रिभागमुक्तः यथाह शातातपः पूर्वाह्णो मध्याह्नोऽपराह्ण इति
पूर्वाह्णो देवानां मध्याह्नो मनुष्याणामपराह्णः पितॄणामिति एकं द्वयमप्यन्ते द्वेधा विभागमुक्तः आवर्त्तनात्तु पूर्वाह्णो
ह्यपराह्णस्ततः परः इति एवं कालविभागमुक्त्वा तत्र सर्वत्र पर्वप्रतिपत्संधिमर्यादा मध्याह्न एव मध्याह्नात्पूर्वं वा स्या
न्न तदा संधिदिनात्पूर्वेद्युर्दिनेऽन्वाधानं संधिदिने योगो भवति तदुक्तं गोभिलेन आवर्त्तने यदा संधिः पर्वप्रतिपदोर्भवेत्
तदहर्याग इत्येवमुक्तमन्ये त्वपरेहनीति तथा पर्वप्रतिपदोः संधिर्यदा आवर्त्तनाद्यदि तस्मिन्नहनि यष्टव्यं पूर्वेद्युः सा
...पक्षम इति आवर्त्तनं मध्याह्नः लोगाक्षिरपि पूर्वाह्णे चाथ मध्याह्ने यदि पर्व समाप्यते उपोष्यं तत्र पूर्वेद्युस्तदाहर्यो
...इति मध्याह्नात्परतः पर्वप्रतिपत्संधिः संधिदिनात्परदिने यागः संधिदिने त्वन्वाधानं कार्यम् गोभिलः आवर्त्तनात्परः
क... तदुक्तं नः परेद्युः × पर्व × संधिरित्येवं पर्वद्वयविनिर्णय इति अत्र पर्वद्वयमित्युक्तत्वादयं पूर्णिमा
नात्यन... निर्णयः विशेष उच्यते तत्र पूर्णिमाप्रतिपत्संधिः संगवादूर्ध्वं मध्याह्नात्पूर्वं यदा भवति तदा तत्रैवा
तिथौ... नदा... कात्यायनः संधिश्चेत्संगवादूर्ध्वमर्वागावर्त्तनाद्भवेत् सा पूर्णमासी विज्ञेया सद्यः।
लिवि... रामायण

पद्मे॰ धर्मे भविष्यपुराणे च कालविशेषोपि पौर्णमास्यां तथा श्रवणं प्राप्तेपि वै संपूज्य यत्नतः उपवीतं शिवे दद्याच्छिव
भक्तं च पूजयेत् पुनरेव च कार्तिकां पूज्य पंचमं समापयेत् पवित्रारोहणाद्यास्सूत्रवस्त्रादिपूर्वकं यः
कुर्यात्स कृत्स्नं दद्यात्पवित्रकम् कल्पकोटिशतं दिव्यं रुद्रलोके महीयते न तस्य तस्य तरो वेदपार
गो विप्रो रत्ना वा भवति अतः साधारणतिथ्यावश्यकं वा तत्कार्यम् इति पवित्रारोपणम् ननु जलान्ते छं
दसां कुर्याद्बहिरुत्सर्जनं द्विजः इति निद्याद्रावुत्सर्गे उक्तः तत्र रजोदोषदुष्टत्वात्स्नानाद्ययुक्तमिति चेत्मैवम्
उपाकर्मोत्सर्जनादौ रजोदोषो न विद्यते अन्यच्च गृह्यलोककारे जोपाकर्मण्युत्सर्गकर्मणि आजीवने चाप
गतो रजोदोषो न विद्यते अगतो गत्यंतराभावे आजीवने प्राप्योपभोगे अभावे कूपवापीनामनयाधिपयो
भक्ते रजोदुष्टेपि पयसि ग्राम्यभोगो न दुष्यतीति निगमेतु रजोदुष्टनदीतीरनिवासिनां न दोष उक्तः तथा न
तत्तीरनिवासिनामित्ति पुराणांतर उक्तं उपाकर्मोत्सर्गयोर्वेदे वर्षिपितृवेदाः शरीरिणो जलार्थिनः पिपा
सवः स्नानार्थं वा गच्छंति विप्रांतरस्याः सुः पुनरुक्तं समागमस्तु पंचैषां न त्वेतेदशपेसलाः नूनं सर्वे तथ्यं
तिकिं तु ते कं नदी रजः इति अथ प्रसंगान्नदीयोगनिर्णयः नदीतु नदी महानदी अल्पनदी कुल्लिनीति भेदे
चतुर्धा तत्र चतुर्विंशतियोजनाधिकप्रवाहा वाहा नदी समुद्रगामिनी महानदी चतुर्विंशतियोजनंग
ताल्पनदी द्वादशयोजनं गताकुलिनी निस्सृति सारे उक्तम् छंदोगपरिशिष्टे धनुःसहस्राण्यष्टौ च गंग
तिर्यासां न विद्यते न ता नदीशब्दवहा गर्तास्ताः परिकीर्तिता इति धनुःप्रमाणं च श्रीधरेणोक्तं हस्तांगु
लिविंशत्या चतुरस्रितया चेतुः करो दंडः तद्द्विसहस्रं कोशो योजनमेकं चतुः क्रोशमिति मार्कंडेये हिमा

ॐ चं० पु० ९० संसरितः सर्वाः भवंति रजस्वलाः अप्रशस्तं ततः स्नानं वर्ज्येदेनववारिणि कात्यायनः मासद्वये श्रावणादौ सर्वा
नद्यो रजस्वलाः तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगाः यमो मासः नेपाच नभो नभस्ययोर्मध्ये सर्वा नद्यो
रजस्वलाः तासु स्नानं न कुर्वीत देवर्षिपितृतर्पणमिति सिंहकर्कटयोर्मध्ये सर्वा नद्यो रजस्वला इति च कर्क
टसंक्रान्तिमारभ्य श्रावणादौ कर्कटे देवीत्यादि विशेषणात् स्मृत्यंतरेपि याः शोषमुपगच्छंति ग्रीष्मे कुस
रितो भुवि तासु स्नानं न कुर्वीत प्रावृष्यंबुप्रदर्शने इति कात्यायनेन तु पूर्वोक्तलोकाधौदूर्ध्वं तासु प्रावृषि नस्या
याद्दूर्ध्वं दशाहास्त इत्युत्तरार्द्धमाह अत एना दृशा रजस्वलाः स्मृत्यंतरे अनागावो महिष्यश्च ब्राह्मणी
सप्तसूतिकाः दशरात्रेण शुध्यंति भूमिस्थं च नवोदकम् कुलिन्योत्पन्ना नद्यश्च सप्ताहं पक्षमासांते रजे
स्वलाः नद्येत्र नद्य इति स्मृतिसारे समुद्रगाः सादात्समुद्रप्राप्ति नप्रवाहाः अत्र वाक्यार्थानुसारेण नदी मास
द्वयं अल्पनदी कुलिन्यादयः पक्षम् अन्यादशरात्रं दुष्टा इति प्रतीयते समुद्रगादौ विशेषश्छंदोगे गंगा
च यमुना चैव प्लक्षजाता सरस्वती रजसा नाभिभूयंते ये चान्ये नामहानदीति गंगाधर्मे द्रवीपर्णाय
नाच सरस्वती अंतर्गतरजोयोगात्सोरभेय्य इवामला इति यमुनासरस्वत्योः रजोराहित्यं सामान्योपक्र
मः विशेषस्तु स्कंदे गंगासरस्वती रेवा एकरात्रं रजस्वलाः त्रिरात्रं यमुना द्याश्च पंचरात्रं समुद्रगाः अत्रा
पि गंगाशब्दो जान्हवी व्यतिरिक्तपरः यथाह याज्ञवल्क्यः यावन्नोदेति भगवान् दक्षिणाशाविभूषणः
तावद्रजोवहाः नद्यो वर्जयित्वा तु जान्हवीम् भविष्ये आदौ कर्कटके देवी त्र्यहं यावद्रजस्वला चतुर्थे
हनि संप्राप्ते शुद्धा भवति जान्हवी देवीनाम नदीसात्र्यहं रजस्वला चतुर्थे शुद्धा भवतीत्यादिभिर्गंगा

गृहमध्ये दत्तचतुष्कोणे कुंभेन्यसेत्पीठम् ततोपविशेद्राजा समं त्रिमितु रोहितः सुसंस्कारः ततस्तु पुरोधा नृपतेः।
रक्षां बध्नीत मंत्रेण तत्र मंत्रः येन बद्धो बली राजा दानवेंद्रो महाबलः तेन त्वामपि बध्नामि रक्षे मा चल मा च
लेति ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चान्यैश्च मानवैः कर्तव्यो रक्षिकाचारो द्विजान्संपूज्य शक्तितः अनेन विधिना
यस्तु रक्षिकाबंधमाचरेत् स सर्वदोषरहितः सुखं संवत्सरं वसेत् इति रक्षाबंधः अथ माध्यंदिनीयानाम
ध्यायोत्सर्जनकर्मस्मरणसूत्रं अध्यायोत्सर्गेन ग्याहोज लाघ्याये प्राचारात् भंगस्नानानंतरं देशकालस्म
रणपूर्वकमध्यायोत्सर्गांगत्वेन स्नानमहं करिष्ये इति संकल्प्य यथाविधि स्नात्वा चित्यनिर्गत्यं ते अपनग्रो
मु चदघमित्युपामार्गपल्लवैः कांडादितिदूर्वादलैः प्लावयित्वा स्नानशेषं समाप्य नीर्घ धौते वाससी परिधाय
देवा गातु विद इति एतस्मान्मन्त्राचीनसंध्यां वंदेत ब्रह्मयज्ञं तर्पणांगकुशत्यागरहितं तर्पणांतं हित्वा गमंत्रा।
देवनार्चनादि कृत्वा ततो दर्भमयान् कश्यप भरद्वाज गिरो गोतम वत्स पराशर मांडव्य नामधेयान् सप्त ऋषी
×इमावेव वधून कुशचो गोमयोपलिप्ते देशे गोतम भरद्वाजाविति कांडिकया स्थापयित्वा आवाहनादिभिरुपचारैः संपूज्य
×वेदशानधीयीत वंशोक्ता स्वध्यस्तयं तानान्देवान् ऋषीन् पितृंस्तर्पयित्वा स्नानशाटीं च निष्पीड्य सावित्रीं च
तुर्वारं जपित्वा संहिताध्यायत्वाद्यं हिरण्मयेनेत्यादिकां कांडिकां खं ब्रह्मेति मधीत्य ब्राह्मणाध्यायात्
क्ता प्राश्नीयात्सु त्रादिकमिति कांडिकां प्रणयंतामधीत्य उभा कवीयु वायेनो धर्मः प्रजापतिः परिसिच्य।
धर्मिणोविसस्यजामि सजामहत्येतां मचं जपित्वा समुद्रं गच्छेति समनश्च षीत्रवाहाच मधदेवा गातुवि।
दइति विसृज्य गंधमाल्यादिभिर्ब्राह्मणानभ्यर्च्य राजा ब्राह्मणाशीर्मंत्रैः पठित्वा गृहमागच्छेत् इति पूर्वं।

ॐ॰ चं॰ प्र॰ हिरण्यगर्भे पवित्रारोपणं विषयक्रमुक्तम् तत्प्रसंगतः पवित्रारोपणकालः प्रकाश्यते आगमग्रंथात् आषाढा

दित्रयो मासाः प्रसुप्ते वनमालिनि पवित्रारोपणे शस्ता सितेपक्षे ऽथवासिते मोक्षे ऽर्थी विष्णवे दद्यात्कुलीरस्थे दि
वाकरे सिंहस्थिते वा द्वादश्यां सितेपक्षे पवित्रकं प्रमादात्स्यात् कालो यं लभ्यते न यदा तदा कन्यास्थिते रवौ स्मृ
तं यावन्नोत्तिष्ठते हरिः श्रावणे मासि भाद्रे वा सिते पक्षे ऽथवासिते अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां दद्यात्तत्र पिनाकिने
प्रतिपद्यग्नये दद्याद्विशेषेण पवित्रकम् विरिंचये द्वितीयायां श्रीमस्त्रोपि च भक्तितः तृतीयायामपर्णा
यै चतुर्थ्यां विघ्नहारिणे नागराजाय पंचम्यां षष्ठ्यां तारकशत्रवे दिवाकराय सप्तम्यामष्टम्यामम्बिकेत्तसे चं
डिकायै नवम्यां तु दशम्यामंतकाय च एकादश्यां च रुद्रेभ्यो द्वादश्यां वनमालिने कंदर्पाय त्रयोदश्यां च
तुर्दश्यां शिवाय च पितृभ्यः पूर्णिमायां चैव दद्यादेवं पवित्रकं अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पवित्रारोपणं हितं सा
र्वेषामेव दानानां दद्यात्तत्र पवित्रकम् आषाढमासे न कुर्वीत पवित्रारोपणं सुधीः पद्मोच्छेदात्मनः सौख्यं क्षा
रत्यंपुण्यं च सर्वदेति तुलास्थे रवौ न द्विवर्जयेत् अघोरमंत्रेण शंभवे यज्ञोपवीतदानम् यदा त्रिवर्गतिथि
स्तत्र पद्दो च तिथिभागयोगस्तदा पवित्रं दद्यात् इति शेषः पवित्रारोपणं कार्यं नित्यं च विष्णुरहस्ये । पवित्रारो
पणं विष्णोर्भुक्तिमुक्तिप्रदायकं श्रीसुकीर्तिप्रदं पुण्यं सुखसंपत्करं नृणाम् संवत्सरे हि संपूज्य यत्फलं
दवाप्नुयात् न करोति विधानेन पवित्रारोपणं तु यः सांवत्सरीतस्य पूजा निःफला मुनिसत्तम तस्माद्भक्ति
समायुक्तैर्नरैर्विष्णुपरायणैः वर्षे वर्षे प्रकर्तव्यं पवित्रारोपणं हरेः अन्यच्च शिवपवित्रारोपणप्रकरणे
रोगाभिरद्भिसंयुक्तः प्रवासी राजपीडितः उत्क्रमात्त्रयेयस्तु नेकुर्या तत्ररोहणमिति अल्पे यवाकृस

चकारात्तु चत्र मत्तेपिपौर्णमास्याम् =

न

व्र०
२२९

7

सप्तम्यंतं विष्णुं भक्त्या संपूजयेद्गुरुं वैदिकैर्वा मंत्रैर्नानाजातीपुष्पैः समर्च्चयेत् पाय
सेनैव नैवेद्यं शर्करासंयुतेन वा दत्वा देवस्य नैवेद्यं प्रार्थनां प्रार्थयेद्व्रती व्यतीपा
तदिने देवतव सर्वं समर्पितं भवत्वनंतफलदं मम जन्मनि जन्मनि देवदेवं
हृषीकेशं प्रार्थयित्वा ततो व्रती तत्सर्वं गुरवे दद्यात् श्रोत्रियाय कुटुंबिने व्रतो
पदेष्टे विप्राय ब्राह्मणाय विशेषतः भूमिर्वाथ सुवर्णं वा दक्षिणां तु विधीयते
ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु व्रतमेतत्समापयेत् इदं व्रतं त्वया देव गृहीतं पूर्वजन्मनि
स्वर्गापवर्गदं नृणां फलं तव ददाम्यहं एवमुक्तो नृपश्रेष्ठः शूकराय व्रतं ददौ
तत्क्षणात्तेन पुण्येन शूकरो मुक्तकिल्बिषः मुक्तः शूकरदेहाच्च सर्वाभरणभू
षितः दिव्यं विमानं संस्थाय वाक्यं चेदमुवाच ह हे जनाः किं न जानीध्वं व्यती
पातं व्रतोत्तमं इहैव सुखदं नृणां परत्र च परा गतिः इत्थं माया विनिर्मुक्तं व्रत

राम
२२९

यतां मम राजेंद्र मुक्तिः स्याद्येनकर्मणा व्यतीपातव्रतन्नाम कृतं राजंस्त्वया पुरा यथा मा
नामुत्तमस्येह सर्वत्र सुखकारिणी तथा व्रतमिदं राजन्निह लोके परत्र च यथैवाभ्युदि
तः सूर्यः ध्वांतौघं च तमो दहेत् इदं व्रतं तथैवेह सर्वपापं व्यपोहति यथा विष्णुर्ददा
तीह नृणां परमनिर्वृतिं ददात्येव न संदेहस्तथा व्रतमिदं शुभं शांतिमिंदुर्दायेदानं
सहस्रं तु दिनक्षये विषुवे शतसाहस्रं व्यतीपाते त्वनंतकं व्यतीपातव्रतस्यास्य विधा
नं शृणु तत्त्वतः माघे वा फाल्गुने वापि ज्येष्ठमास्यन्मासि वा भवेत् व्यतीपातोदिने य
स्मिन्प्रारभेद्व्रतमुत्तमं तिलैः पूर्णं शरावं च सगुडं गुरवेर्पयेत् शंखचक्रगदाधा
रिणं पद्महस्तं हिरण्मयं वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य पूजयेद्गरुडध्वजं गोक्षीरेणोघृतं
पूर्णं कांस्यभाजनमुत्तमं स्थापयेद्देवदेवेशं स्यानंतत्रैव कल्पयेत् शय्यां च स
निर्धौतस्यस्याध्यदेवमनुस्मरेत् अनंतशायिनं देवमनंतफलदं शुभं तस्मा

च्चसेदेवराजत्वंतत्प्रयागंप्रयाहिमे अथपुरोधसासार्धमागत्यबलमर्दन १० सस्नौसितासितेतीर्थेसद्योमुक्त
श्चतेनस अथदेवगुरुस्तस्मैप्रमंत्रस्तुवगंद्दौ क्षीणपापस्यतेशक्रमत्प्रसादेनसत्वरं सहस्रमेतद्यो
नीनांसहस्रंस्याद्दृशांतव १२ तदेववृद्धिजवाक्येनसुप्रभेसशचीपतिः लोचनानांसहस्रेणपंकजैरिव
मानसः १३ अथवृन्दारकैःसर्वैःऋषिभिश्चापिपूजितः गंधर्वैस्तूयमानस्तुगतःशक्रोमरावती १४
एवंशक्रोविपापोभूत्प्रयागेपापनाशने अथत्वंयाहिकल्याणिप्रयागंदेवसेवितं १५ सद्यःपाप
विनाशायतयाखगोहदंतव इतितस्यवचःश्रुत्वासेतिहासंसुमंगलम् १६ तदासंभ्रममापन्ना
पादौनत्वाद्विजेस्वनु त्यक्त्वाबंधुजनंसर्वंदासंदासीगृहंस्थिता सकालान्विष्णयान्देहोविवर्णसानिवस्फुटं वपु
श्चहतविध्वंसिपश्पतिनिर्गतह्यदं नरकार्णवसंतापदारुणानकवह्निना हृदयेकुराणयायुत्तदातात
यमानया १९ मयागत्याकृतेस्नानंमाघमासेसितासिते तस्यस्नानस्यमाहात्म्यंशृणुवृद्धिनिशाचर
२० महात्पापहतयोजाताःसप्रविंशातिभिर्दिनैः शेषैर्मेयदभूत्पुण्यंतेनदेवत्वमागता २१ रममाणा
तुकैलासेगिरिजायाःप्रियासखी जातिस्मरातथाजाताप्रयागस्यप्रभावतः २२ श्रुत्वाप्रयागमा
हात्म्यंमाघेमासिव्रजाम्यहं इतिराक्षसयत्पृष्टंत्वयाविस्मितचेतसा २३ तन्मयाकथितंसर्वंचरि

मा
२३

तंप्रीणयेतत्र मत्प्रीत्यै चरित्रंत्वंत्वंहकिमम राक्षसः कर्मणाकेनयातोसि विरूपोतिभयंकरः एतत्कलो
दीर्यंदरूष्णकथ्यारोगिरिगह्वरे २४ राक्षसोवाच इदंरहस्यातिगह्वातिगुह्यमाख्यातिपृच्छति प्रीत्या
हिसज्जनोभद्रे तत्सर्वंकथयिष्यामि ते २५ त्वयाहं भावितोनूनं मन्येहं वामलोचने भाविनीते: कृति
सत्यः स्वस्यकूरस्यजन्मनः २६ अतोवक्ष्यामि ते भद्रे दुःकृतं यत्त्वयंकृतं निवेद्य सज्जनोदुः
खेयः ससर्वसुखीभवेत् २७ शृणुसुश्रोण्यहंकाश्यपां वै सबोवेदपारगः जातःपुराद्विजश्रेष्ठः कुले
महतिनिर्मले २८ राजांदुःकृतिनां भीरोश्चद्वाणांचविशांतथा वाराणस्यांकृतोघोरोमयादुष्प्रतिग्रहः
२८ बहुधाबहुवारंचनिषिद्धाचरणंकृतं अन्यच्चबहुवारंचसमाभूत्मन्दचेतसः २९ तन्नास्तिदुःकृतंक
र्ममयातत्रनयत्कृतं अन्यच्चाप्यपतांदोषः दोषस्यवर्णितिति ३० अविमुक्तेक्षणमात्रंचनदत्तंमे ततोज्ञने
त नधर्मस्तुमयाकिंचित्संचितोस्मिन्गतजन्मनि ३२ ततोबहुतिथेकालेमृतस्तत्रैवसोभने अविमुक्त
प्रभावेननचाहंनरकोगतः अविमुक्तेमृतःकश्चिन्नरकंनैतिकिल्बिषी अविमुक्तेकृतंकिंतुपा
पंवज्रेभवेद्दृढं ३३ वज्रलेपेनपापेनतेनाहंजन्मराक्षसं रौद्रंतत्पंकृतंपापसंभूतं हि सपर्वते ४० श्रिय

२३

कु०टी०
५२

नेत्रूहीति ततः पुनः समुद्रस्य प्रतिवचनं अहं जलधिर्भवामि मम शाखो नाम कस्मा
द्धेतोर्गर्जसीति स पुनराह नर्मदाहमित्यादि ततः समुद्रः पुनराह तर्हि कुतो
मालिन्यमनुभवसीति स पुनराह मिलत्कज्जलैर्मालवदेशांगनानां नेत्रा
श्रुभिरिति ततः किमासंजातमिति समुद्रस्य वचः कुंतलदेशाधिपः कुपित
इति नर्मदाया उत्तरमिति इत्यलंकारचंद्रिकायामप्रस्तुतप्रशंसाप्रकरण
म् प्रस्तुतेनेति प्रधानभूतप्रस्तुतांतराभिव्यंजकं प्रस्तुतवर्णनं प्रस्तुतांकुरा
लंकारः प्रस्तुतस्याभिव्यंजकत्वादंकुर इवांकुर इति व्युत्पत्तेः किमिति हे भ्रम
र मालत्यां विद्यमानायां कंटके क्रियाकंटकव्याप्तया केतक्या किं प्रयोजन
मिति प्रस्तुतेन भ्रमरवृत्तांतेन मयि मनोहारिण्यां सत्यां किमुद्वेगकारिण्या पर

राम
५२

शश्चैतत्ताकमलाल्लक्ष्मीः काषायं वस्त्रमालं वनामाश्रयत् किमत्र बहुनोक्तेनेत्य
न्वयः गत्यादिषु गतिसौंदर्यादिषु संभाव्यमानान्युत्प्रेक्ष्योपमानानि पूर्वोदाह
रणद्वैलक्षण्यमाह एतानीति कार्याणीत्यर्थः लज्जेति तिरस्कारपश्चादी
नां चेत्तस्या यदि लज्जा स्यात्तदा चमर्य्यः गोमृगाः पर्वतराजपुत्र्यास्ततयार
मणीयं केशपाशं प्रसमीक्ष्य वालाः केशाः प्रिया यासां तास्तथा तत्त्वं शिथिलं
कुर्युरित्यन्वयः तथैव निरीक्षणकार्यत्वमेव अर्थादेतेष्वपीति दृषत्प्रायत्व
रूपार्थादिषु नेत्यर्थः इदमुपपत्रस्तनवृद्धेः कार्यत्वमपि अपिनापत्रस्तनवृद्धेः
कारणत्वं प्रागुक्तं समुच्चीयते त्वदंगमार्द्दवे दृष्टे कस्यचित्तेनभासते मा
लतीशशाम्भद्रैःखाकदलीनां कठोरते तितल्पयोगितायां प्रागुदा

ह्लतं ननु कार्यरूपेण प्रस्तुतेनार्थेन यत्र प्रस्तुतं तत्कारणमवगम्यते सा कार्यनिबं
धना अप्रस्तुतप्रशंसोच्यते न चोदाहृतेषु तत्संभवः मालतीकठोरत्वादेरप्रस्तु
तस्यार्थस्याकार्यतायास्त्वयैव दर्शितत्वात् एवं प्रस्तुतस्य कामिनीगतिनिष्ठ
सौंदर्यातिशयादेर्निरीक्षणस्यैव कारणत्वेन स्वरूपतस्तस्याकारणत्वादित्यत
आह अर्थस्येति अयमाशयः अर्थस्याप्रस्तुतत्वे सुतरां तद्धेरप्रस्तुतत्वा
त्कार्यत्वाच्च न तावदप्रस्तुतकार्यत्वांशासंभवः अर्थत्वस्य प्रयोजनाभावेन
लक्षणेऽनिवेशाद्व्यावर्तकत्वाच्च नापि प्रस्तुतस्य कारणत्वांशस्यासंभ
वः स्वरूपतस्तस्याहेतुत्वेपि ज्ञानस्य हेतुत्वात् इति ननु गतिसौंदर्यादेर्ज्ञा
नमेव हेतुर्न तु ज्ञायमानं गतिसौंदर्यादि तदभावेपि ज्ञानमात्रात्कार्योत्प

५

तेरित्यस्य रसात्‌ हह वस्तुतस्त्विति नदतिरेकेतस्याः प्राचीनोदाहृतापस्तुतप्रशं
सायाऽप्रतिरेके प्रकारपंचकाधिक्ये तापेति हे हरे तव तनिःश्वासरूपमंदमारु
तेन निर्बुसीकृतस्य बुसरहितीकृतस्य स्मितरूपस्य आध्यात्मिकादितापत्र
योषधस्येव स्य विप्रकीर्णाः कंडकरचयावुसस मूहाइवेतेजैवातृकस्यचं
द्रस्य किरणाजगति भ्रमंतीत्यन्वयः तत्सारता रूपः किरणसारतारूपः एव
मिति हृतसारमित्युदाहरणे चंद्रवदने उपमानोपमेयपदार्थौ वाच्यावित्यचं
द्रसारांपहरणस्यसतः कविप्रौढोक्तिकल्पितं कारणत्वं एवमन्योप्यविद्र
ष्टव्यम् कालिंदीति नर्मदायाः समुद्रस्य संवादोयम् तत्र यमुनाभ्रांत्यास
मुद्रेण कालिंदीत्युक्ते कोपात्साकूतं नर्मदायाउत्तरं हे कुंभोद्भवऽगस्त्यम

चर

व्यक्तिमात्रं नतुतज्जन्यत्वमितिद्रव्यमया... ...त्वहेतुः सर्वंकर्माखिल
समेतियत्किंचित्प्रजाःसाधुकुर्वंतीतिश्रुतेः ३३ एवंभूतात्मज्ञानेसाधनमाह ता
स्कारेण ततःपरिप्रश्नेनकुतोऽयंममसंसारःकथंवानिवर्त्ततइतिप्रश्नेन सेवयाशुश्रू
...ज्ञाश्चतेतुभ्यंज्ञानमुपदेशेनसंपादयिष्यंति ३४ ...नफलमाह यज्ज्ञात्वेतिसार्द्धै
प्राप्स्यसि तत्रहेतुः येनज्ञानेनभूतानिपितृपुत्रादी...न्स्वाविद्यारचितानिस्वात्मन्येवाभे

...पदेक्ष्यंतितेज्ञानंज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥३४॥ यज्ज्ञात्वानपुनर्मोहमेवंयास्यसि
त्मन्यथोमयि ॥ ३५॥ अपिचेदसिपापेभ्यःसर्वेभ्यःपापकृत्तमः॥ सर्वंज्ञानप्लवेनैव
...मिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ॥ ज्ञानाग्निःसर्वकर्माणिभस्मसात्कुरुतेतथा

...वाभेदेनद्रक्ष्यसीत्यर्थः ३५ किंच अपिचेदिति सर्वेभ्यःपापकारिभ्योयद्यपिअ...
...वसम्यग्ज्ञानायासेनतरिष्यसि ३६ समुद्रवत्स्थितस्यैवपापस्यातिलंघन...
...काष्ठानिप्रदीप्तोऽग्निर्यथाभस्मीभावंनयति तथाआत्मज्ञान...रूपोऽ...

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ुमध्येज्ञानतुल्यंनास्त्येवतर्हिसर्वेऽप्यात्मज्ञानमेवकिंनाभ्यस्यंत
ानसंसिद्धोयोग्यतांप्राप्तःसन्स्वयमेवानायासेनलभते नतुकर्मयोग।
्यबुद्धिमान् तत्परस्तदेकांनिष्ठःसंयतेंद्रियश्चतज्ज्ञानंलभते नान्यः अतः श्रद्ध
ल्लाभानंतरंतुनतस्यकिंचित्कृत्यमस्तीत्याह ज्ञानंलब्ध्वात्वचिरेणपरांशांतिंमोक्ष
त्रमिहविद्यते ॥ तत्स्वयंयोगसंसिद्धःकालेनात्मनिविंदति ॥ ३८ ॥
परःसंयतेंद्रियः ॥ ज्ञानंलब्ध्वापरांशांतिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥
शयात्माविनश्यति॥ नायंलोकोऽस्तिनपरोनसुखंसंशयात्मनः॥४०॥
संछिन्नसंशयम् ॥ आत्मवंतंनकर्माणिनिबध्नंतिधनंजय ॥ ४१ ॥

नाह अज्ञश्चेति अज्ञोगुरूपदिष्टार्थानभिज्ञःकथं ज्ज्ञानेजातेप्यश्रद्दधानश्चजाताय
त्ति स्वार्थाद्भ्रश्यति एतेषुत्रिष्वपिसंशयात्मासर्वथानश्यतियतस्तस्यायंलोको
ष्पत्तेः नचसुखं संशयेनैवभोगस्याप्यसंभवात् ४० अध्यायद्वयोक्तांपूर्वापरभूमिका
भ्यां योगेनपरमेश्वराराधनरूपेणतस्मिन्सं निसमर्पितानिकर्माणियेन

धात्वर्थप्रातिपदिकार्थयोः साक्षाद्भेदसंबं
धेनान्वयबोधोऽनुत्पन्न इत्यत्र तंडुलः
पचति इत्यस्याप्रामाण्यानुपपत्तिः प्रमा
णम् किंचित्पदार्थनिष्ठप्रकारतानिरू
पितविशेष्यतासंबंधेन शाब्दबोधं प्रति
विशेष्यतासंबंधेन पदजन्योपस्थि
तिः कारणम् इत्यत्र पशुः पश्यतीति
वाक्यस्याप्रामाण्यानुपपत्तिः प्रमाणम्
प्रातिपदिकार्थप्रातिपदिकार्थयोः
भेदेतरान्वयबोधोऽनुत्पन्न इत्यत्र
राजपुरुष इतिवत् राजपुरुषइत्यत्रा
पि भेदसंबंधभानापत्तिवारणम् ॥ प्र
त्ययानां प्रकृत्यर्थान्वितस्वार्थबोध
कत्वमित्यनेन पचंतं पश्यतीत्यत्रैव पा
कं पश्यतीत्यापत्तिवारणम् कृतम्

...दं वोधे चैकपदो... ...त्वतनः
...न्योद... ...त ॥ भेदसंवंधावछिन्न
धात्वर्थप्रातिपदिकार्थान्यतरनिष्ठप्रकार
ताक... रूपित विशेष्यतासंवंधेन शाब्द
...ं प्रति प्रत्ययजन्योपस्थिति विशेष्य
तासंवंधेन कारणम् ॥ भेदसंवंधावछि
न्न प्रत्ययार्थनिष्ठप्रकारतानिरूपितवि
शेष्यतासंवंधेन शाब्दबुद्धित्वावछिन्नं प्रति
धातुप्रातिपदिकान्यतरजन्योपस्थितिर्विशे
ष्यतासंवंधेन कारणम् ॥ अभेदसंवंधाव
छिन्न प्रातिपदिकार्थनिष्ठप्रकारतानि
रूपितविशेष्यतासंवंधेन शाब्दबुद्धित्वा
वछिन्नं प्रति धातुप्रातिपदिकान्यतरज
न्योपस्थिति र्विशेष्यतासंवंधेन कारणम्
यथा नीलो घटः लोकं पचतीत्यादि

2

साधुमहाभाग्यजंतैनोंहितकारिणी नहचनान्हुरेणा
नेकथयाभिनसंबाध: देवीप्रत्यक्षितविद्यासर्वग्रह।
विनाशिनी स्त्रीबालप्रभृतीनांचजंतूनांहितकारिणी
सौभाग्यजननीदेवीबलपुष्टिकरीतथा वनुघयेपु।
गेहेषुवलेद्रपवनेषुच पलसानेदुर्गमेष्वोरेसंग्रामेप्रा।
ब्रेसंकटेराजद्वारेचतुर्भिक्षेमहाभयेमृत्युस्थितेचवि।
नाशकारिणीदेवीसर्वसिद्धिकरीस्मृता यसंसणास्याम।
हाविद्याप्रसादात्‌तविवभाविता सिद्धान्तसिद्धानिसंदि

हुंतत्र येमहाखविद्याकर्मकुं वंतिक्षेपोविद्याकीभयकील
यकीलय ज्ञानपद्मानय विष्णमेमहातेजसे ॐ यः ॐ यः
ममसर्वाग्गाणि विद्याकीभय २ ॐ यः यः ममसर्वाग्गाणि सर्व
कीभय २ ॐ यः यः ममसर्वाग्गाणि पादौ कीभय २ ॐ यः यः
ममसर्वाग्गाणि गृहक्षेत्रादिकं भय २ ॐ यः यः स्थानकी
लयकीलय मंडलकीलय २ ग्रामकीलय सर्वसिद्धिम
हाभागोपारकस्यसर्वलोकोक्रौंकक्रौंफ ॐ हूंहूंफट्स्वाहा
ॐ ह्रः ॐ ह्रः ॐ ह्रः ॐ ह्रः ॐ यः यः ॐ धः ॐ धः ॐ कीलं

प्र.
५

संकारितं कुरु हले कारयति करिष्यति कारयति करिष्यति का
रयते तस्मात् सर्वान् उच्चाटय हन हन दह प्रत्यङ्गिरे मम रक्ष
रक्ष मां सर्वदिवा रात्रौ रक्ष रक्ष हूं फट् स्वाहा ओं ऐं क्लीं श्रीं ब्रह्माणि
मम शिरो रक्ष रक्ष हूं फट् स्वाहा ओं ऐं माहेश्वरी मम नेत्रे र
क्ष रक्ष हूं फट् स्वाहा ओं ऐं ह्रीं श्रीं कौमारी मम वक्त्रं रक्ष २ स्वा
हा ओं ऐं क्लीं श्रीं वैष्णवी मम कंठं रक्ष २ स्वाहा ओं ऐं क्लीं श्रीं
वाराही मम बाहू रक्ष २ स्वाहा ओं ऐं क्लीं श्रीं नारसिंही मम हृद
यं रक्ष रक्ष हूं फट् स्वाहा ओं ऐं क्लीं श्रीं इन्द्राणी मम नाभिं रक्ष

राम
५

सिद्धकलिकासिद्धमममंत्रः॥ अथ ध्यानं॥ ॐ ऊर्ध्वाद्याम्नायेपूर्वा
रवेगुरुधारिणी। नीलोत्पलदलप्रख्यां किंचिदुन्नतयौवनां॥
पंचवक्त्रांगदांवज्रधारांगृहीत्वाचतुर्भुजां। वस्त्रैःपरिहितासीनं
हंसमासनसंस्थिता रक्तमाञ्चा॥ अथयंत्रस्थापनंवक्ष्यामिदेवा
नपङ्क्तौविधिं येनविज्ञानमात्रेणसर्वसिद्धिः प्रजायते। अर्घ
पात्रादिकंकृत्वामंडलंरक्तोभवेन्मंडलेस्थापयेद्वा
मावाहनंचमुद्रया। भक्ष्यभोज्यादिविधैर्मधुमांसादिभिस्त
था॥ अर्चितव्यासदादेवीभुक्तिमुक्तिफलप्रदाः ह्रीं मे

सदा

शाखाहाअपक्रामंतुराक्षसाः स्यानाद्स्माद्ध्वजंत्वन्यंस्री
करोमिभुवंत्विमां॥१॥इतिसर्पविकरणं॥विशंतुभू
तलेनागालोकपालाश्चसर्वतः॥अस्मिन्गृहेऽवतिष्ठं
तुआयुर्बलकराः॥इतिकीलतिखननम्॥वासुकिर
ईतरावश्चकर्कोटकधनंजयौ॥तक्षकैरावतौचैवका
लेयमणिभद्रको॥१॥धर्मोस्तिधर्मदैवत्यवृषरूपनमो
स्तुते॥सुखंदेहिधनंदेहि देहिमेपुत्रमुत्तमम्॥भार्यां
शीलवतींदेहिगृहसौभाग्यविवर्द्धनीम्॥अश्वंदेहिगजं
देहिदेहिगोमहिषीवराम्॥गृहेगृहेनिधिंदेहिवृषरूप

२

नैस्तपीकारंल रेवत्॥ ततवास्तोष्पतिपूजनं अष्टनागपूज
नंधरित्रिपूजनंच गर्त्तस्यवकुर्यात्॥ तन्मध्ये दधिभक्त मा
षफलं प्रक्षिपेत्॥ नालिकेरफलंच प्रक्षिपेत्॥ लोहकी
लकीलंच तदुपरि मृत्तिकां दत्वा शिलास्थापनं कुर्यात्
तत्र किंचिद्रूपादि च कारयेत्॥१॥ अद्य निर्विघ्नतया गृ
हनिर्माणार्थं श्रीवास्तुदेवताप्रीतये ऽनवधि वर्षावधि
न्नबहुकालपर्यंत्तं पुत्रकलत्रारोग्यसमृद्धिसुखप्रा
प्तिकामनया कर्त्तव्यशिलादिस्थापनांगभूतत्वेन चंद
नादिभिर्द्रव्यैर्गणेशादिपूजनमहं करिष्ये॥ भूतप्रेतपि

शाकरी चोल्कां लिर्यातो व्धुना शाकः
केपः केपयते निसं बजेश्री भि चारि
णी ॥ ८२ ॥ इतिडपाह : ॥ योगां के विष
मेषेको दे योष्ठा विश्रा तिसमे ॥ ७ग्र ईव
लाभिनी पर्वमेक नेमूर्ढ्ढी यते ॥ ८३
विधु मे वाभिनी देया श्रीतौ स्वाती निग
द्यते ॥ सौभाग्ये च विशाखा स्यादायुष्मा
न्नरणी युतः ॥ ८४ ॥ शोभने कृतिकाप्ते
याल्वनुराधा ति गंडके ॥ रोहिणी च सु
कर्माख्ये ५ तो ज्येष्ठा श्रुकीर्तिता ॥ ८५
गंडस्मतं मृगाश्लेष वृद्धौ वाद्रा निगद्यते

श्री
१

पूर्वाषाढा धवे पोकाराया याते च पुनर्व
सुः ॥ ८६ ॥ हर्षणे चोत्तराषाढा वेद्ये पुष्य
प्रकीर्त्तितः ॥ ७ शूमि जिसू तथा सिद्धाश्ले
षा व व्यतीपातके ॥ ८७ ॥ वरीयां सि मृग
शिरे या परिघे च मघा तथा ॥ शिवे धनि
ष्टा हस्तश्चा सिद्धे पूर्वा च फाल्गुनी ॥ ८८
साध्ये घाततिषा ज्ञेया शुभे वोत्तरफाल्गु
नी ॥ पूर्वाभाद्रपदा शुक्ले हस्तो ब्रह्म चित्र
को तिता ॥ ८९ ॥ उत्तराभाद्रपदा चैन्द्रे चि
त्राऽदया व वैधृतौ ॥ सूर्यचंद्रमसो योगो
भवेद्दकार्गलं तदा ॥ ९० ॥ त्रयोदशाति रो